

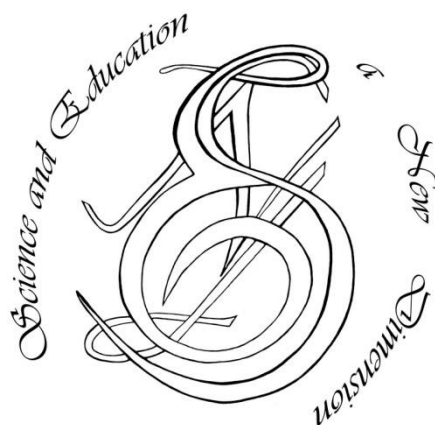

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

p-ISSN 2308-5258

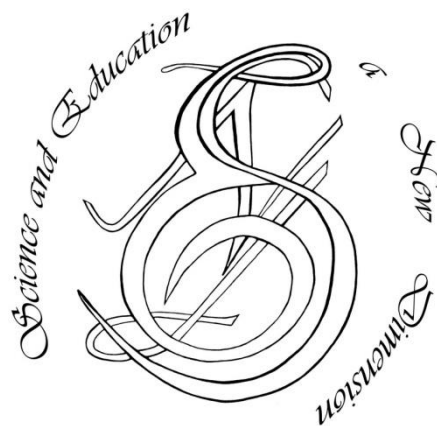
e-ISSN 2308-1996

VIII(66), Issue 218, 2020 Feb.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-218VIII66>

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odessa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:
Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe
BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35; ICV 2018: 90.25

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

Екологічні умови формування та функціонування сучасного варіанту англійської мови в Південно-Африканській Республіці <i>О. М. Авраменко</i>	7
Ім'я Шевченка в переліку з Шекспіром у критиці 1860–1861 років: дискусія щодо зіставності постатей <i>Н. Бондарєва</i>	13
Поетична і комунікативна функції у ранній французькій середньовічній драмі <i>В. Б. Бурбело</i>	18
Особливості функціонування частин мови в англійських рекламних текстах <i>С. В. Дереза</i>	21
Концепт-мифологема ELD/ОГОНЬ в сучасному шведському музичному дискурсі <i>А. В. Гусар</i>	26
Thematic groups of political neologisms in English and Ukrainian: a comparative approach <i>В. В. Нромовенко</i>	31
До питання про особливості мовної ситуації в Україні 10-20-х років ХХ століття <i>В. О. Гуменяк</i>	35
Linguo-cognitive Structuring of Description and Narration in the Ekphrastic Space of John Berger's Essay on Diego Velázquez <i>Т. В. Лушова</i>	41
Комунікативні стратегії і тактики дискурсивної реалізації концепту CONSENSUS в англійському публіцистичному дискурсі <i>Н. Г. Нісаноглу</i>	45
Особливості художньої картини світу І. Сенченка (за повістю “Любов і Хрещатик”) <i>Н. В. Ротова</i>	49
Використання когнітивного мапування для встановлення тенденцій розвитку лінгвокогнітології <i>В. Г. Шклярєвський</i>	53
Ichthyonyms Motivational Analysis: Interdisciplinary Cross-Linguistic Perspective <i>Н. В. Шветс</i>	58
Мовностильові особливості драматургії Петера Турріні <i>Л. М. Ткаченко, Л. О. Береза</i>	62
Функціонування афікса –maksızın як стилістичного маркера у текстах офіційно-ділового стилю турецької мови <i>Г. Ю. Спотар-Аяр, Т. А. Павліченко</i>	67

Екологічні умови формування та функціонування сучасного варіанту англійської мови в Південно-Африканській Республіці

О. М. Авраменко

Запорізький національний університет
Corresponding author. E-mail: av30el@gmail.com

Paper received 01.02.20; Accepted for publication 14.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-218VIII66-01>

Анотація. Статтю присвячено аналізу екологічних умов функціонування сучасного варіанту англійської мови в Південно-Африканській Республіці. Доведено доцільність аналізу негомогенних форм існування мови в аспекті лінгвістичної екології, охарактеризовано сучасний стан південноафриканського варіанту за низкою критеріїв (лінгвогеографічний, соціолінгвістичний, структурний). Визначено основні джерела поповнення лексичної системи, шляхи її формування та сфери максимальної концентрації регіонально маркованих одиниць. Результати дослідження переконують у потужності впливу екологічного чинника на формування своєрідності лексичної системи англійської мови в Південній Африці порівняно з генетичним та типологічним чинниками.

Ключові слова: лінгвістична екологія, мовний контакт, мовна варіативність, південно-африканський варіант англійської мови, внутрішньосистемна неоднорідність.

Вступ. У сучасних умовах інтеграції, інтенсивного контактування мов і стрімкої трансформації англійської мови в глобальний лінгва франка зростає актуальність поліаспектного, міждисциплінарного дослідження ситуацій мовної взаємодії та варіативності.

Оскільки перебіг цих процесів визначається зовнішніми та внутрішніми чинниками функціонування мов, останнім часом фокус уваги дослідників зміщено із соціолінгвістичного [3; 9; 10; 12; 15], етнолінгвістичного [6; 11], лінгвокультурологічного [1; 4; 7; 31] та когнітивного [2] аспектів у бік лінгвoseміотики [8; 5] й мовної екології [14; 30; 39].

Переваги екологічного підходу до вивчення мовних контактів полягають в тому, що він, по-перше, долає розрив між теоретичними й практичними проблемами мовного контактування та інтегрує різні кути зору на мову; по-друге, дозволяє розглянути мову крізь призму “соціальності” (“sociality” [23, p. 64-65]) – у взаємозв’язку з різними видами діяльності й поведінки мовців, цілого комплексу взаємодій між складниками соціолінгвальної ситуації. Вищезазначеним обумовлено актуальність дослідження.

Огляд публікацій за темою. Оскільки екологічний підхід обходить розмежування лінгвального та екстралінгвального аспектів, він виявляється ефективним для дослідження поліетнічних ареалів та мультилінгвальних суспільств, зокрема Південної Африки. Численні дослідження, зокрема останніх років, присвячено питанням історії розвитку [33], сучасного стану англійської мови та мови африкаанс в соціолінгвістичному аспекті [38] з ухилом в бік проблеми двомовності [44], контактування з африканськими мовами, перемикання та змішування кодів [22]. Незважаючи на те, що окремі роботи демонструють безсумнівні переваги екологічного підходу до аналізу структури та семантики лексичної системи англійської мови в Південній Африці, а також тлумачення її внутрішньосистемної варіативності, резерв цього напрямку усе ще використано недостатньо.

Мета цієї розвідки полягає в аналізі лінгвокультурної неоднорідності середовища формування та функціонування англійської мови в Південній Африці.

Реалізація мети передбачає розв’язання таких за-

вдань: охарактеризувати сучасний стан та середовище функціонування англійської мови в Південній Африці; визначити основні джерела поповнення лексичної системи, шляхи її формування та сфери максимальної концентрації регіонально маркованих одиниць; довести вплив екологічних чинників на регіональну своєрідність лексичної системи англійської мови в Південній Африці.

Матеріал і методи дослідження. Аналіз лексики англійської мови в Південній Африці ускладнюють її поліетнічний характер – етимологічна та функційна співвіднесеність з різними культурами, структурна гібридність та семантична варіативність. Це зумовило застосування комплексу *методів і методик*: методу *суцільної вибірки й описового методу* – для інвентаризації та інтерпретації мовних одиниць; *методики безпосередніх складників* – для визначення морфологічної будови лексем та етапів її формування (первинна основа > похідна); методу *аналізу словникових дефініцій, етимологічного, компонентного й контекстологічного* аналізу лексичних одиниць – для встановлення продуктивних джерел, шляхів формування лексикону, а також сфер максимальної концентрації регіоналізмів; *порівняльного методу* та методу *кореляції соціальних та лінгвальних фактів* для встановлення впливу екології функціонування мови на структурні властивості її лексики.

Матеріал дослідження охоплює одиниці, зафіксовані в історичних та тлумачних словниках англійської мови в Південній Африці [17; 19; 43; 36].

Дослідження спирається на такі **теоретико-методологічні засади**:

- мова існує у свідомості мовців тільки у взаємодії зі своїм середовищем (“interactions between any given language and its environment” [25, p. 325]) – з іншими мовами, якими послуговуються члени суспільства (психологічний аспект), а також із суспільством, в якому ця мова застосовується як засіб спілкування (соціальний аспект) [16, с. 63] та кодування інформації (“society that uses [a language or languages] as ...its codes” [25, p. 325] (семіотичний аспект);

- оскільки середовище функціонування конкретної мови становить суспільство, дослідження лінгва-

льної взаємодії етнокультурних спільнот доцільно здійснювати в контексті екології мови з урахуванням трьох важливих складових – мовці, мова/и й оточення, що дозволить уникнути суб'єктивності в інтерпретації окремих лінгвальних явищ та висновків стосовно формування та виживання мов, реалізації мовної політики, екології міжособистісних стосунків мовців (у єдності зв'язків 'мовець – середовище', 'мовець – мовець') тощо;

- екологічний підхід, який інтегрує принципи суміжних дисциплін, доцільно долучити з метою тлумачення проблем структури мови, її еволюції [16, с. 62] та варіативності безпосередньо на рівні лексики, де ступінь гнучкості та відкритості для інновацій найвищий.

Результати дослідження. Сучасне середовище функціонування англійської мови в Південній Африці (далі – ПАА) характеризує поліетнічність та полілінгвізм. Екологічні особливості функціонування ПАА виявляються в різних аспектах, зокрема в лінгвогеографічному, соціолінгвістичному та власно лінгвістичному (субстанціональному). Розглянемо ці аспекти.

Лінгвогеографічний аспект. Сучасна англійська мова є поліетнічною, розвинутою системою первинних та вторинних варіантів, діалектів, а також нативізованих і мішаних (піджинізованих та креолізованих) форм. Географічне поширення англійської мови надає їй статус глобальної мови, а її комунікативна значущість підтверджує її лідерство як засобу міжнародного спілкування де-факто (лінгва франка). У різних регіонах еволюція форм існування англійської мови мала свою специфіку.

До Південної Африки (далі – Південно-Африканська Республіка, ПАР) англійську мову було транспортовано впродовж XIX ст.: 1806 р. – Британська колонізація Кейптауна та контролювання найважливіших торговельних шляхів на Далекий Схід; 1820 р. – перша хвиля міграцій робітників з Британських островів, переважно носіїв діалектів міст та сіл навколо Лондону (Home Counties) [35, р. 302]; 1840 р. – міграція представників вищого та середнього класу з йоркширського та лан-

каширського діалектних регіонів Великої Британії [32, р. 325]; к. XIX ст. – третя хвиля глобальної міграції (з Європи – Лондону та інших регіонів Великої Британії, інших європейських країн та США). Внаслідок Британської колонізації півдня Африки впродовж XIX ст. утворилося два регіональних різновиди англійської мови – англійська мова провінції Наталь (сучасна провінція Квазулу-Наталь) та англійська мова Капської провінції, які формувалися носіями англійської мови як першої рідної мови, все ж відрізнялися "вихідним матеріалом та умовами розвитку" [13, с. 64].

Сучасна ПАА неоднорідна та нерівномірно поширена по території ПАР. В якості першої (рідної) мови її вживають здебільшого в Західно-Капській провінції (20.3%), а також у провінціях Гаутенг (13.3 %) і Квазулу-Наталь (13.2 %) (Рисунок 1). На всіх територіях розповсюдження англійська мова співіснує з мовою африкаанс та місцевими мовами, кількість носіїв яких значно переважає (Таблиця 1).

Рис. 1. Частка населення, що користується англійською мовою як першою (рідною) в провінціях Південно-Африканської Республіки (за даними [18])

Таблиця 1. Найпоширеніші мови в провінціях Південно-Африканської Республіки: кількість носіїв рідної (першої) мови (за даними [18])

ПРОВІНЦІЯ	АНГЛІЙСЬКА	АФРИКААНС	АФРИКАНСЬКІ
Західно-Капська	20.3%	49.7%	24.7% (коса)
Гаутенг	13.3 %	12.4%	19.8% (зулу), 11.6% (сесото)
Квазулу-Наталь	13.2 %	≈ 2%	77.8% (зулу)
Східно-Капська	≈ 6%	10.6%	78.8% (коса)
Фрі-стейт	≈ 2.5%	12.7%	64.2% (сесото)
Лімпопо	≈ 1.5%	≈ 3%	52.9% (північна сото), 17% (тсонга), 16.7% (вендійська)
Мпумаланга	≈ 4%	≈ 7%	27.7% (сваті), 24.1% (зулу), 10.1% (південна ндебеле)
Північно-Капська	≈ 3%	53.8%	33.1% (тсвана)
Північно-Західна	≈ 4%	9%	63.4% (тсвана)

У Західно-Капській провінції, де англійська мова поширена як перша переважно серед представників мішаного расового походження (Coloureds English), більшість друкованих ЗМІ видається англійською мовою (*Cape Times, Argus*) та африкаанс (*Die Burger*) [21, р. 32], а тип двомовності 'англійська – африкаанс' швидко зростає порівняно з типом білінгвізму 'африкаанс – англійська' [40, р. 304]. Лінгвогеографічний чинник вплинув на структурні модифікації мов-учасниць контакту. Наприклад, формування конструкцій із за-

йменником *een 'one'* (*geen een 'no one'*) було незалежним в мові африкаанс, проте частота їх уживання та синтаксичні функції збільшилися під впливом англійської мови [42, р. 259]. Очевидно, що англізація граматичних конструкцій в африкаанс зростатиме, а вплив голландської мови в цьому напрямку навряд чи зможе відновитися й носитиме "символічний характер" ("mainly symbolic and not substantiative anymore" [т.с.]). Вплив на англійську мову з боку африкаанс виявляється насамперед у лексичних запозиченнях та окремих

граматичних модифікаціях.

У провінції Гаутенг кількість носіїв англійської мови як першої трохи вища за кількість носіїв африкаанс, хоча й поступається мовцям, для яких автохтонні мови зулу та сесото рідні. Англійська мова поширена в центральних областях, а мова африкаанс – віддалена від географічного центру провінції Гаутенг [29, р. 116]. Розповсюдженість та різноманіття місцевих мов поряд з концентричним поширенням європейських стимулювало структурно-семантичну варіативність лексики. Наприклад, вимова назви провінції Гаутенг (*Gauteng*) з твердим ініціальним /g/ трапляється лише у мовленні іноземців, тоді як південноафриканцям властива вимова з глухим /h/, хоча носії мови африкаанс віддають перевагу гутуральному /kh/ на початку назви [37]. Гібридизацію форм внаслідок лінгвокультурної взаємодії також можна продемонструвати на прикладі одиниці *Gauteng*, яка складається з автохтонного (сесото та тсвана) локативного суфікса *-eng* “place of” та форми *goud-* “gold”, характерної для африкаанс та адаптованої в мовах сесото й тсвана [т.с.].

У Квазулу-Наталь англійська мова (13.2 %) як перша (рідна) співіснує з найпоширенішою в цій провінції африканською мовою зулу (77.8%), проте здебільшого уживається як друга (допоміжна) носіями індійських мов (*South African Indian English*). Особливості лінгвокультурних контактів виявляються у лексичних запозиченнях в англійську мову (*kraal* “a dwelling in a traditional Zulu village”, *AmaDlozi* “ancestor spirits worshiped in traditional Zulu religion and culture” [20, р. 100]) та субстратних елементах, привнесених з індійських та африканських мов. Щодо обоюстороннього впливу, наприклад, між англійською та індійськими мовами, то він виявляється різною мірою залежно від мовного рівня. За даними [28, р. 87] запозичення та субстратні втручання в індійські мови (зокрема тамільську мову та бходжпурі) з боку англійської мови відчутні на лексичному рівні, але майже не торкаються таких аспектів як фонологія та морфосинтаксис. Інші результати спостерігаються у зворотньому напрямку: вплив індійських мов (наприклад, тамільської мови та бходжпурі) на англійську потужний у фонологічному та морфосинтаксичному аспектах, але менший на лексичному рівні.

Соціолінгвістичний аспект. Поліетнічне середовище ПАР активізує мовно-культурну взаємодію та модифікації систем в контакті. Тридцять п'ять автохтонних мов співіснують з мовами-мігрантами, дві з яких – африкаанс та англійська мови – мають статус офіційних поряд з одинадцятьма місцевими мовами. Як правило, мешканці ПАР володіють трьома і більше мовами [28]. Поряд із споконвічними (*English, Afrikaans, Zulu* тощо) та нативізованими (*South African Indian*) формами функціонування мови, ефективними засобами міжкультурної комунікації є піджини. Окремі з них оцінюються як соціально низькі, тобто неprestижні, зокрема *kombuistaal/Kitchen Afrikaans* (букв. “кухонна/ламана мова африкаанс”) “мішана форма комунікації, яка спирається на перемикання коду між англійською мовою та африкаанс” [26, р. 69–70]. Інші піджини, як фанагало (*Fanagalo* “pidgin language that grew up mainly on South Africa’s gold mines to allow communication between white supervisors and African labourers during the colonial and apartheid era; it combines elements of the Nguni lan-

guages, English, and Afrikaans”), отримують протилежні оцінки серед населення ПАР й сприймаються мовцями або як символ соціальної ідентичності, або як “нецивілізована мова” [41].

За генетичним критерієм, у ПАР функціонують три неспоріднені групи мов: європейські, східні (азіатські) та африканські мови. За даними [27], за цими мовами закріплені одночасно декілька різних функцій.

Серед європейських мов, африкаанс та англійська мова поширені по всій території ПАР, а інші мови-мігранти (німецька, грецька, італійська, нідерландська та французька) сконцентровані у великих містах – Кейптаун, Йоганнесбург, Порт-Елізабет, Дурбан, де ці мови слугують засобом внутрішнього спілкування в межах етнічних комун. З метою збереження мовної ідентичності європейські мови-мігранти викладають як допоміжні чи основні у приватних навчальних закладах, застосовують як пріоритетний засіб комунікації у літургіях та культурних заходах.

За переписом 2011 р. [34], англійська мова є першою рідною мовою для 9.6% південноафриканців, третина з яких належить до інших етнічних груп, ніж європейські. Хоча англійськомовне населення становить меншість, приблизно 50% мешканців ПАР мають достатній рівень комунікативної компетенції, англійська мова реалізує широкий спектр функцій. Комунікативна потужність ПАА забезпечується її статусом лінгва франка, активним застосуванням у сферах державної політики, бізнесу та масмедіа. Англійськомовна комунікація не має етнічних обмежень, що засвідчує кількість мовців серед різних верств населення ПАР: європейські етноси (*White*) – 32.8% (тут і далі зі 100% англійськомовних мешканців ПАР), африканські етнічні групи (*Black African*) – 23.9 %, індійці та інші азіатські народи (*Indian, Asian*) – 22.4%, групи мішаного расового походження (*Coloured*) – 19.3%, інші групи – 1.7%.

Екологічні чинники визначили високий ступінь етнокультурної варіативності ПАА:

- за соціолінгвістичним критерієм “тип мовців”, ПАА функціонує як перша і друга (*first language, second language*);

- за етнічним критерієм, варіанти ПАА охоплюють англійську мову білого населення ПАР (*White South African English*, або *General South African English*); англійську мову населення Африки, для якої першою рідною мовою є місцева африканська мова (*Black English*), англійську мову нащадків іммігрантів з Індії (*South African Indian English*), англійську мову представників мішаного расового походження (*Coloured English*);

- за критерієм внутрішньосистемної не/однорідності, розрізняють акценти та субдіалекти у межах варіантів, наприклад, *General South African English* актуалізований як консервативний акцент (*Conservative South African English*) – застаріла форма вимови, яка швидше спирається на зовнішній зразок і наслідує британський RP; респектабельний акцент (*Respectable South African English*) – вимова, властива середньому соціальному шару носіїв англійської мови європейського походження; екстремальний акцент (*Extreme South African English*) – неprestижна вимова, властива нижнім соціальним верствам населення ПАР [24, р. xviii–xix].

Роль африкаанс зменшилася в епоху пост-апартеїду, особливо у сфері освіти та воєнній галузі. Проте африкаанс уживана на телебаченні поряд з англійською та дев'ятьма африканськими мовами. Важливою залишається роль африкаанс в усному спілкуванні, зокрема у сфері будівництва та фермерства, а також у письмовій комунікації. Попри той факт, що у посвідченнях анкетну інформацію подано англійською та французькою, яка витіснила африкаанс у цій сфері, африкаанс поряд з англійською забезпечує спілкування у сфері бізнесу та комерції, а також масове спілкування. Візитки, дорожні знаки та вивіски, банкноти, друковані бланки завжди двомовні (африкаанс та англійська мови).

Серед східних мов поширені індійські (гуджараті, тамільська, хінді, урду) та китайська. Упродовж початкових етапів переселення з Індії до Південної Африки у сер. XIX ст. іммігранти застосовували рідні мови для внутрішньогрупового спілкування та піджинізовану форму фанагало (на основі зулу) для міжетнічної/міжгрупової комунікації. У сер. XX ст. індійське населення ПАР зазнало мовного зсуву "рідна індійська мова > нативізована англійська мова".

Місцеві мови – численні та типологічно різноманітні. В середині XX ст. було здійснено спробу уніфікації алфавітів та створення спільного варіанту для мовних груп нгуні та сесото. Проте місцеві громади відхилили цей проект через занепокоєння наслідками гармонізації – знищення місцевих культур та мов, а також поступову деетнізацію місцевого населення та його планомірну інтеграцію до більших соціальних угруповань ("neo-Vantu linguistic engineering" [27, p. 211]).

Лінгвістичний (субстанціональний) аспект. В умовах етнічної неоднорідності мовні контакти визначають кількість та якість мовних змін. Відкритість системи для інновацій виявляється швидше за все на рівні лексики, зокрема у формуванні регіоналізмів (південноафриканізмів).

Головними етимологічними джерелами формування південноафриканізмів слугували такі: англійська мова, привнесена до ПАР (*stock-fair* [*stock*- "livestock" + *-fair* "periodical gathering of buyers and sellers"] "a livestock auction"), запозичення з африканських мов (*hamba* [Xhosa, Zulu] "to go"), з африкаанс (*dagboek* [Afk. "diary", lit. "day book"] "a journal, dairy, or logging-book"), а також запозичення з інших мов-мігрантів (*atjar* [Malay *achar*] "a spicy pickle").

Джерела формування ПАА виявили неоднакову продуктивність, що визначалося інтенсивністю та тривалістю контактування. Цей чинник вплинув також на сфери максимальної концентрації південноафриканізмів.

Лексика нідерландського походження та запозичення з африкаанс становлять 53,1 % сучасного словникового складу ПАА. Вони представлені назвами об'єктів флори (*apiesdoring, besembos, lemoenhout*) та фауни (*aardvark, bloubok, steenbokkie, zeekoe*), культурно-історичних реалій, пов'язаних з побутом (*voortou* "thong by which a team of oxen is led"), режимом апартеїду (*baasskap* "domination especially by whites of other

groups") тощо.

Від власномовних (англійських) основ походить понад 26 % словникового складу ПАА. Похідні утворювалися як власне південноафриканські неологізми (*game farming* "the raising and utilization of game animals and birds as a commercial enterprise") або внаслідок семантичної деривації (*canteen* "a liquor shop").

Мови бантоїдної групи слугували джерелом для 11,7 %, південноафриканізмів, серед яких позначення традицій, культів та ритуалів (*abakwetha, boyale, domba, intonjane, letsemma, twala, ukubuyisa, umdudo*), міфологічних героїв (*badimo, impundulu, tokoloshe, umshologu*) та інших реалій місцевих культур (*isanusi, qaba, toor, townenaar*). Койсанські одиниці (2,3 %) слугували переважно основами для назв об'єктів флори та фауни (*buchu, chacma, gatagay, ghaap, gnu, karee, kanna, kudu, naras*), етнонімів та лінгвонімів (*Attaqua, Briqua, Cochoqua, Gonaqua, Koraqua, Namaqua, Odiqua, Sonqua, Ubiqua*). Запозичення з різних мов-мігрантів нечисленні (мови Європи - 3,5 % лексики ПАА, мови Азії – 2,6 % одиниць ПАА) та не виявляють конкретних сфер концентрації (*shebeen* [18th c. Anglo-Irish *sibin* < *séibe* 'mugful'] "township tavern, illegal under the apartheid regime, often set up in a private house").

Серед шляхів поповнення лексики переважає опосередковане запозичення. При цьому головними мовами-посередниками виступають середньонідерландська та африкаанс. Хоча участь інших мов-мігрантів також помітна (*dagha* < Afrikaans [adaptation of Zulu and Xhosa *udaka*] "mud, clay").

Важливо відзначити, що високий ступінь мовнокультурної негомогенності та активне уживання допоміжних засобів міжетнічного спілкування, постійно зростаючий обсяг комунікативних функцій англійської мови стимулювали активне утворення етимологічних гібридів (*kwetha dance* [Xhosa *umkhwetha*- + English *-dance*] "dance performed by Xhosa initiates to manhood", *kareeboom* < Khoikhoi *karee*- 'evergreen tree' + Afrikaans *-boom* 'tree'] "a kind of local evergreen trees").

Висновки та перспективи дослідження. Мовна та культурна негомогенність ПАР виявляється як індивідуальна багатомовність в психологічному аспекті, а в соціальному плані – як співіснування значної кількості генетично віддалених мов на компактній території. Ситуація багатомовності ПАР спричинила структурні та семантичні модифікації в англійській мові. Виявилось, що інтенсивне, перманентне й безпосереднє контактування мовців на компактній території мало потужніший вплив та субстанціональні властивості лексики південноафриканського варіанту англійської мови, ніж генетичні зв'язки з дочірньою системою метрополії. В ситуації значної мовної негомогенності генетичний чинник менш потужний, ніж екологічні чинники (лінгвогеографічні, соціолінгвальні та етнокультурні умови контактування й мовного розвитку).

Перспективу дослідження становить аналіз особливостей структури, семантики та функціонування різних генетичних розрядів південноафриканізмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багана Ж. Судьба европейского языка в Африке: социолингвистические и лингвокультурологические особенности французского языка в Конго. Саратов: Изд-во Саратов-ун-та, 2003. 192 с.
2. Беспала Л. В., Козлова Т. О. Формування карибської англійськомовної картини світу в умовах лінгвокультурних контактів. Запоріжжя: Статус, 2018. 308с.
3. Карлинский А. Е. Основы теории взаимодействия языков. Алма-Ата: Гылым, 1990. 181 с.
4. Клоков В. Т. Французский язык в Африке: Лингвокультурологическое исследование. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2000. 284 с.
5. Козлова Т. О. Автохтонні редуплікації в англійській мові Нової Зеландії//Нова філологія. Збірник наукових праць. Запоріжжя: ЗНУ, 2017 (а). № 72. С. 73-83.
6. Козлова Т. О. Динамика развития лексической системы английского языка в Австралии: этнолингвистический аспект (на материале лексики с автохтонным компонентом значения): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки". Запорожье, 2001. 20 с.
7. Козлова Т. О. Запозичення понять і концептів. Лінгвокультурологічний аналіз//Вісник Черкаського університету. Вип. 68. Черкаси: ЧНУ, 2005 (а). С. 28–40.
8. Козлова Т. О. Розвиток та функціонування контактних мов в аспекті теорії іконічності//Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. Київ: Вид. Дім Дм. Бурого, 2015 (б). Вип. 55. С. 161–168.
9. Лазаренко Л. О. Лексична інтерференція в усному румунському мовленні України (лінгвістичний та соціолінгвістичний аспекти). Київ, 2001. 130 с.
10. Мечковская Н. Б. Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков. М.: Флинта Наука, 2003. 312 с.
11. Молодкин А. М. Взаимодействие языков разного типа в этнокультурном контексте (языковые контакты в португалоязычной Африке): монография/под ред. Л. И. Баранниковой. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2001. 184 с.
12. Нецименко Г. П. Языковая ситуация в славянских странах: опыт описания. Анализ концепций. Москва: Наука, 2003. 279 с.
13. Скибина В. И. Национально негомогенный язык и лексикографическая практика. Запорожье: РИП "Видавель", 1996. 176 с.
14. Суходоева Т. А. Языковые контакты в условиях активного доминирования мажоритарного языка над миноритарным: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 "Теория языка". Ульяновск, 2006. 24 с.
15. Хапилина Е. В. Контакты европейских языков на территории Африки (на материале английских заимствований в африканских вариантах французского языка): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 "Теория языка". Саратов, 2005. 20 с.
16. Хауген С. Языковой контакт. Новое в лингвистике. Вып. VI: Языковые контакты/под ред. В. Ю. Розенцвейга. Москва: Прогресс, 1972. С. 61-80.
17. A Dictionary of South African English on Historical Principles/managing ed. P. Silva et al. Oxford, etc.: Oxford University Press, 1996. 825 p.
18. Alexander M. South Africa Gateway. 2018. URL: <https://southafrica-info.com/arts-culture/11-languages-south-africa/>
19. Banford J., Banford W. A Dictionary of South African English. 4th ed. Cape Town: Oxford University Press, 1991. 412 p.
20. Bangura A. K. Zulu. Native Peoples of the World: An Encyclopedia of Groups, Cultures and Contemporary Issues: An Encyclopedia of Groups, Cultures and Contemporary Issues/ed. by S. L. Danver. London, New York: Routledge, 2015. P. 99–101.
21. Cadman M. Exploring Our Provinces. Western Cape. Cape Town: Jacana Media, 2007. 70 p.
22. English in Multilingual South Africa: The Linguistics of Contact and Change/ed. by R. Hickey Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 274 p.
23. Garner M. Language: An Ecological View. Oxford, Bern, Berlin, etc.: Peter Lang, 2004. 260 p.
24. Gough D. H. English in South Africa. A Dictionary of South African English on Historical Principles/managing ed. P. Silva et al. Oxford, etc.: Oxford University Press, 1996. P. XVII–XIX.
25. Haugen E., Dil A.S. The Ecology of Language. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1972. 366 p.
26. Hickson J., Kriegler S. Multicultural Counseling in a Divided and Traumatized Society: The Meaning of Childhood and Adolescence in South Africa. Westport: Greenwood Publishing Group, 1996. 186 p.
27. Kamwangamalu N. M. The language planning situation in South Africa. Language Planning and Policy in Africa/ed. by R. B. Baldauf, R. B. Kaplan. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD, 2004. P. 197–281.
28. Klerk V. de. Focus on South Africa. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 1996. 325 p.
29. Kok P. South Africa's Magnifying Glass: A Profile of Gauteng Province. Pretoria: HSRC Press, 1998. 270 p.
30. Kozlova T. Borrowing as an Interface for Multicultural Discourse: Aotearoa New Zealand//Лінгвістичні студії. 2019а. № 37. С. 98-104.
31. Kozlova T., Kornushina N., Nikulina A. The Cultural and Linguistic Exploration of Land in American Campfire Stories. Periodyk naukowy Akademii Polonijnej. 2019b. 36. nr 5. P 89-95. <https://doi.org/10.23856/3610>
32. Latham L.W. English in South Africa. English as a World Language/ed. by ed. R. W. Bailey & M. Görlach. Ann Arbor, University of Michigan Press, 1986. P. 324–352.
33. Language in South Africa/ed. by R. Mesthrie. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 485 p.
34. Language. The South Africa I know, the home I understand. Stats SA. Department: Statistics South Africa. Republic of South Africa. URL: http://www.statssa.gov.za/census/census_2011/census_products/NW_Municipal_Report.pdf
35. Lass R. The Shape of English. Structure and History. London, Melbourne: J. M. Dent and Sons Ltd., 1987. 314 p.
36. Mesthrie R. A Dictionary of South African Indian English. Claremont: UCT Press, 2010. 208 p.
37. Mesthrie R. Eish, but is it English? Cape Town: Penguin Random House South Africa, 2011. 176 p.
38. Mesthrie R. Language and Social History: Studies in South African Sociolinguistics. Cape Town & Johannesburg: David Philip, New Africa Books, 1995. 352 p.
39. Mufwene S. S. The Ecology of Language Evolution. Cambridge: University of Cambridge Press, 2001. 255 p.
40. Posel D., Zeller J. Language Use and Language Shift in Post-Apartheid South Africa. English in Multilingual South Africa: The Linguistics of Contact and Change/ed. by R. Hickey. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. P. 288-309.
41. Ravysse N. Against All Odds: The Survival of Fanagalo in South African Mines. Language Matters. 2018. № 49. P. 3–24.
42. Rooy B. van. Present-day Afrikaans in Contact with English. English in Multilingual South Africa: The Linguistics of Contact and Change/ed. by R. Hickey. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. P. 241-264.
43. The online dictionary of South African English. Alexander M. South Africa Gateway. 2018. URL: <https://southafrica-info.com/arts-culture/dictionary-south-african-english/>
44. Webb V. N. Language in South Africa: The Role of Language in National Transformation, Reconstruction and Development. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2002. 356 p.

REFERENCES

1. Baghana J. The fate of the European language in Africa: socio-linguistic and linguocultural features of the French language in Congo. Saratov: Izdatelstvo Saratovskogo universiteta, 2003. 192p.
2. Bepala L.V., Kozlova T.O. Formation of the Caribbean English worldview in terms of linguistic and cultural contacts. Zaporizhzhia: Status. 308p.
3. Karlinskiy A. Fundamentals of the theory of the interaction of languages. Alma-Ata: Gyilyim, 1990. 181p.
4. Klokov V.T. The French language in Africa: the linguocultural investigation. Saratov: Izdatelstvo Saratovskogo universiteta, 2000. 284p.
5. Kozlova T. O. Iconic Perspective on Autochthonous Reduplications in New Zealand English//Nova philologia. Zaporizhzhia: ZNU, 2017 (a).72.P.73-83.
6. Kozlova T.O. Australian English word-stock transformation in ethnolinguistic perspective (the study of words with autochthonous component): synopsis of thesis for the candidate degree in philology, specialization 10.02.04 "Germanic Languages". Zaporozhe, 2001. 20p.
7. Kozlova T.O. Borrowing terms and concepts. Linguocultural analysis//Visnik Cherkaskogo Universitetu. Cherkasi: ChNU, 2005 (a).68. P. 28-40.
8. Kozlova T.O. The development and functioning of the contact languages in the aspect of iconicity theory//Movni i kontseptualni kartini svitu. Kyiv: Vidavnychiy Dim Dm.Burago, 2015 (b). 55. P.161-168.
9. Lazarenko L.O. Lexical interference in the Romanian speech in Ukraine (linguistic and sociolinguistic aspects). Kyiv, 2001. 130c.
10. Mechkovskaia N.B. General linguistics: structural and social language typology. M.: Flinta Nauka, 2003. 312p.
11. Molodkin A.M. Interaction of different language types in ethno-cultural context (language contacts in Portugal-speaking Africa)/ed. by L.I. Barannikova. Saratov: Izdatelstvo Saratovskogo universiteta, 2001. 184p.
12. Neschimenko G.P. Language situation in the Slavic countries: description experience. Concepts analysis. Moscow: Nauka, 2003. 279p.
13. Skibina V.I. Nationally inhomogeneous language and lexicography practice. Zaporozhe: PIP "Vidavets", 1996. 176p.
14. Suhodoeva T.A. Language contacts in conditions of the majority language active domination: thesis synopsis of thesis for the candidate degree in philology, specialization 10.02.19 "Language theory". Ulianovsk, 2006. 24p.
15. Hapilina E.B. European language contacts in Africa (on the material of English borrowings into African variants of the French language): thesis synopsis of thesis for the candidate degree in philology, specialization 10.02.19 "Language theory". Saratov, 2005. 20p.
16. Haugen E. Language contact. New in linguistics. VI: Language contacts/ed. by V. Rozentsveyg. Moscow: Progress, 1972. P. 61-80.

Ecological Conditions of Modern South African English Development and Functioning

O. M. Avramenko

Annotation. The article discusses ecological conditions of South African English formation and functioning. It demonstrates the efficiency of ecological approach to the investigation of non-homogeneous forms of language, and employs a set of ecological criteria (lingvo-geographical, sociolinguistic, and structural) to analysing the modern state of English in South African Republic. The research focuses on etymological sources of the South African English lexicon, ways of its enrichment alongside with the spheres of maximum concentration of regionalisms. The results prove the significance of ecological factors that determine South African English lexicon specificity and variation. Other factors, such as genetic and typological ones, appeared less influential.

Keywords: *linguistic ecology, language contact, language variation, South African English, internal systemic variation.*

Ім'я Шевченка в переліку з Шекспіром у критиці 1860–1861 років: дискусія щодо зіставності постатей

Н. Бондарєва

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м.Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: kika_7@ukr.net

Paper received 07.02.20; Accepted for publication 20.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-218VIII66-02>

Анотація. Статтю присвячено з'ясуванню генези і вивченню подальшого функціонування у критиці 1860–1861 років, тобто прижиттєвій та ранній посмертній, прихованого порівняння (через уведення в ряд письменників світового рівня) українського поета з Вільямом Шекспіром. Простежено закономірності перебігу дискусії з цього приводу. Окреслено історико-літературне значення Кулішевої оцінки постаті Шевченка, яке полягало в тому, що критик виразно заявив право української літератури завдяки її чільному репрезентанту на входження в коло європейського письменства.

Ключові слова: літературна полеміка, російська критика, народність, загальнолюдські мотиви, світове значення.

У сучасному шевченкознавстві нікого не здивуєш зіставленням Шевченкової поезії із творчістю Шекспіра: закономірність і підставовість таких паралелей не викликає нині жодних сумнівів. Однак досі докладно не з'ясовано джерела цього порівняння, причини його появи, не осмислено подальшу рецепцію в синхронній Шевченковій критиці та літературознавстві пізнішого часу. Таке дослідження, поза сумнівом, заповнить суттєву прогалину в історії шевченкознавства, підтвердить чи заперечить обґрунтованість тверджень про порівнюваність всесвітньовідомого класика англійської літератури Вільяма Шекспіра і генія українського народу Тараса Шевченка.

Надійний матеріал для дослідження дають два томи коментованого зведення «Тарас Шевченко в критиці» ([2], [3]) в упорядкуванні Олександра Бороня і Михайла Назаренка. У виданні враховано абсолютно всі доступні упорядникам не тільки критичні матеріали (рецензії на видання, різноманітні відгуки, розлогі статті з оцінками з-поміж іншого Шевченкової творчості тощо), а й навіть окремі згадки про українського поета, зокрема в матеріалах іноземної періодики, що зберігають особливу значущість для дослідників прижиттєвої критики. Другий том охоплює публікації за проміжок від смерті Шевченка до кінця 1861 року. Отож маємо змогу відстежити появу в друці першого такого порівняння та його подальше функціонування у критичних матеріалах.

Перед цим, однак, слід звернутися до приватного листування. Як відомо, уперше Шевченка в один ряд імен із Шекспіром поставив 1860 року Пантелеймон Куліш – критик, якому важко відмовити у професійній проникливості в оцінювання художніх явищ. Те, що ці слова були цілком не випадковими, демонструє його відомий лист від 25 липня 1846 року, в якому він радить автору «Кобзаря» зробити численні редакційні виправлення. Куліш відзначає, на його переконання, слабкі як для Шевченка фрагменти в поемі «Катерина» і, пропонуючи їх вилучити, оскільки вони нібито сповільнюють драматичний рух, показово шукає підтримку в оперті на досвід англійського драматурга: «Шекспир так умел располагать заманчивейшие вещи в своих пьесах, что нигде они не навалены грудью в ущерб другим местам, и новые впечатления у него следуют в скрытом механизме драмы со скрытою рассчитанною последовательностью. На этом ос-

новывается равновесие частей, целость, единство впечатления и вообще гармония во всяком эпическом и драматическом произведении» [1, с. 107]. На думку Куліша, Шевченкові «Гайдамаки» – це «кровавая бойня, от которой поневоле отворачиваешься», він закликає поета: «Дайте побольше человечества вашим гайдамакам», знову апелюючи при цьому до геніального англіця: «Посмотрите у Шекспира: одно лицо в слепоте зверской ярости проливает кровь своих врагов, а другое говорит голосом человечества; иногда то же самое лицо содрогается и тем доказывает истину, что человеческое начало никогда не подавляется зверским». Шевченко приблизно в той час читав драми Шекспіра в російському перекладі: 1 лютого 1847 року він із Борзни листовно доручав Миколі Костомарову взяти якесь своє видання Шекспіра (коментатори припускають: у перекладі Миколи Кетчера, але достеменно це не відомо) у Михайла Сажина [1, с. 109, с. 438], разом із яким винаймав квартиру в Івана Житницького на Козиному болоті (нині провулок Шевченка, 8а). Процитований Кулішів лист красномовно засвідчує поглиблене зацікавлення кирило-мефодіївських братчиків творчістю великого драматурга, яке для автора «Чорної ради» пізніше вилилося у професійну перекладацьку роботу над п'єсами. Водночас він вказує на те, що Кулішеві оцінки Шевченкової творчості з'явилися не на порожньому місці, а були вони результатом тривалої еволюції критика.

Куліш упорядкував і видав 1860 року літературно-художній альманах «Хата», в якому вмістив програмову статтю «Передне слово до громади. Погляд на українську словесність». Оцінюючи творчість Марка Вовчка, критик стверджує, письменниця дійшла межі самостійної творчості і зупинилася в розвитку: «По сей бік межі стоять такі люде, як Боккачіо у італьян, як Гофман у німців, Вашингтон-Ірвінг у ангелян, – доволі їх було на світі; по той бік вступають невеличкою громадою такі мужі, як Шекспир, Вальтер Скотт, Шиллер, Мицкевич, Пушкин, Гоголь, Квітка, Шевченко. – Гоголь у “Вечорах на хуторі” стояв урівні з Марком Вовчком, а далі переріс його неізмінно. Шевченко в первих баладах не пійшов вище Вовчкової “Сестри”; в “Катерині” він піднявся до Пушкина яко художник, а в 1846 року – і до Мицкевича яко поет всеславянський» [2, с. 399]. У примітці до цих слів автор натякає на незмірно ширший, ніж опублі-

ковано і відомо читачеві, обсяг Шевченкової творчості часів заслання і після неї: «Що послі 1846 року написав Шевченко, про те ми мовчимо, бо він не випустив ні одної поеми з своєї теки, а дрібненьких штукоч його подаємо десяток на суд громадський в нашій “Хаті”». Куліш чітко розмежує письменників порівняно локальних і світового значення, відносячи до цієї другої почесної категорії і Шевченка. Критик у своїх міркуваннях не голослівний, адже мотивує місце автора «Кобзаря» поруч зі світовими геніями його еволюцією від ранніх творів, порівнюваних із творчістю Вовчка, потім постала поема «Катерина», градаційно зіставна з рівнем Пушкіна, і тільки у вибуховий період «трьох літ» поет сягнув Міцкевича як митець загальнослов'янський, звідки наступна сходинка – до світового значення. Тобто переконливо аргументовано творче зростання Шевченка: якщо спершу він дорівнювався окремими гранями своєї поезії до Пушкіна чи Міцкевича, то нині, наголошує критик, його доробок набув всесвітнього звучання. Це принципова теза Куліша, яку він не побоявся висловити ще за Шевченкового життя.

Цілком прогнозовано названий ряд імен викликав несприйняття чи негачію в тодішньому літературному середовищі. Російський літературознавець, професор Санкт-Петербурзького університету Олександр Пипін у невідданій рецензії на альманах, опублікованій у березневному числі журналу «Современник» за 1860 рік, висловив здивування тим, що Куліш вбачає («приписывает», за висловом Пипіна) в українській літературі загальнолюдське значення. На думку рецензента, в цих міркуваннях міститься суттєве перебільшення, зумовлене захопленням рідною літературою. Окремо російський критик зупиняється на аналізованому переліку: «В одном месте своего предисловия г. Кулиш поместил даже такой ряд имен: Шекспир, Вальтер Скотт, Шиллер, Мицкевич, Пушкин, Гоголь, Квитка, Шевченко, – который удивил и знакомых нам любителей малорусской литературы, не решавшихся на подобную параллель» [2, с. 424]. Тобто Пипін намагається зайняти тут буцімто нейтральну позицію: мовляв, цей ряд імен дивує не тільки нас, росіян, а навіть самих українців, відомих автору відгуку. Те, що знайомі рецензенту шанувальники українського письменства не становлять репрезентативної групи для подібних узагальнень, зовсім його, очевидно, не бентежить, не кажучи вже про те, що такі міркування взагалі не аргумент у дискусії. «Последние из названных поэтов, – продовжує професор, – могут стоять очень высоко по отношению к их народности, но невозможно же равнять их с Шекспиром ни по таланту, ни по общечеловеческому значению. По понятию чисто отвлеченному будет справедливо, что каждая литература, выражающая собой известную народность, входит как элемент в общечеловеческую мысль, но это отвлеченное понятие ничего не говорит о доле влияния, которая выпадет этому элементу; как отвлеченное, оно может брать в расчет и величины, бесконечно малые. Какое же значение вне нашей литературы имеет, например, Гоголь, которого едва ли поняли хорошенько где-нибудь в Европе? – но это несколько не уменьшает его заслуги для нас» [2, с. 424]. Тепер цілком зрозуміло, наскільки помилявся

критик щодо Гоголя, всесвітнє значення якого загальнонодіоме. Пипін перебуває у зачарованому колі народності, якою обмежує значення української літератури, категорично не сприймаючи в одному ряду найяскравішого її представника і Шекспіра.

Пипін наполягав, що і російське, і українське письменство потребують надто багато умов, які навряд чи коли-небудь з'являться, щоб воно стало освітнім засобом для всього людства. Значущість української літератури він вбачає у вузькому сенсі народності, яка для нього полягає тільки в тому, що письменство має живитися майже винятково фольклором, правдиво відображати народні звичаї і побут та задовольняти елементарні естетичні потреби селянства, але аж ніяк не освічених верств. Звичайно, він не відмовляє Шевченкові в таланті, стверджуючи, що його поява зумовлена народною потребою, але має сумніви у перспективах подальшого розвитку української літератури [2, с. 424–425]. Пипін точно вловив, що Куліш прямо, наскільки це було можливо у підцензурних умовах, заявив про самодостатність національної літератури, назвавши визначних її представників. Російському критику здавалося [2, с. 425], ніби українському письменству неминуче доведеться злитися з «великоросійською» літературою, іншого шляху, мовляв, у неї немає. Історична прозорливість виявилася на боці Куліша, який розумів, що мало дати високохудожні тексти, ще треба вміти їх професійно оцінити і належно представити, не цураючись іноді оцінок, що на певному синхронному зрізі видаються риторичними перебільшеннями, а згодом наступні покоління критиків і читачів кваліфікують ці міркування як навдивовижу пронишливі і своєчасні.

Якщо Пипін зберігав тактовність у виразах, хоч і не погоджувався з Кулішем, то знайомий Шевченка, перекладач його творів російською Михайло Михайлов у рецензії на «Кобзар» 1860 року, вміщеній того ж року в квітневому числі журналу «Русское слово», не стримувався у висловах, відверто кепкуючи з Куліша. Критик мовби формулює пункти обвинувачення: Куліш «не раз уже высказывал свое чрезмерно высокое мнение о слабых попытках малороссиян создать особую от русской, собственную народную литературу; но, кажется, еще в первый раз ставит он в число мировых поэтов, наравне с Шекспиром и Шиллером, Квитку и Шевченка» [2, с. 428]. Таким чином, публікації Куліша вже не раз потрапляли в поле зору російської критики, яка не одразу спромоглася з відповіддю на них. Михайлов обрав властивий тодішній критиці глузливий тон, добре знаний авторам українських творів ще від часів пасквільної рецензії Віссаріо-на Белінського на Шевченкові «Гайдамаки».

Михайлов нібито виявляє співчуття прагненню українських діячів іти в розвитку національного письменства власним шляхом: «Мы вполне сочувствуем (у Пипіна у схожому контексті було «совершенно сочувствуем», [2, с. 425]. – Н. Б.) г. Кулишу в его любви к родине, в его желании блага и счастья ей, богатства и развития родному его слову; но полагаем, что своими необдуманно-преувеличенными возгласами о величии и гениальности украинской письменности (и литературой-то этих попыток назвать нельзя) он только подрывает авторитет писателей, которых хвалит.

Всего-то писало по-малороссийски два-три человека, и эти два-три человека оказываются всемирными гениями. Каково богатство народного духа! Если, как того желает г. Кулиш, на малорусском наречии возникнет целая широкая литература, эта литература, судя по началу, представит неслыханное и невиданное изобилие “Скоттов, Шекспиров и Дантов”» [2, с. 428–429]. Впадає в око неадекватність вихідних позицій критика: він відмовляє українському письменству в праві навіть називатися літературою. Чи ж треба дивуватися, що його обізнаність із нею зводиться до двох-трьох імен?

Далі він удавано жалкує, що Куліш буцімто перецінює творчість Шевченка – «писателя действительно высоко даровитого»: «Возгласы г. Кулиша, трудящегося в поте лица над созданием украинской литературы, были бы только смешны – и больше ничего, если б не касались писателя действительно высоко даровитого, как Шевченко» [2, с. 429]. Російський критик називає «уморительной выходкой» порівняння з Шекспіром Квітки, але гірко засмучується тим, що до цього імені долучено Шевченка. Михайлов зверхньо повчає Куліша: сприяти вітчизняному письменству можна тільки серйозною і вимогливою критикою, адже, мовляв, похвали тільки зупиняють удосконалення, і знушально запитує: «Скажите, каких еще благ ждате литературе, у которой есть два таких писателя, как Шекспир? Квитка и Шевченко – прозаик и поэт – чего ж больше?» [2, с. 429]. На його думку, Куліш робить такі «легковажні» порівняння або через самовдоволеність до сліпоти, або через надто вузьке уявлення про долю українського народу. Далі критик заперечує всесвітнє значення також і Пушкіна та Гоголя.

Насправді звучене розуміння історичної ролі українського народу і значущості Шевченкової творчості зокрема виявляє саме Михайлов, коли пропонує в жодному разі не порівнювати автора «Кобзаря» з Шекспіром, а тільки із так званими народними поетами, як Олексій Кольцов і Роберт Бернс [2, с. 430]. Ще можна погодитися із паралеллю до творчості шотландського барда, однак геть хибним нині визнано уподібнення Шевченка до Кольцова, незмірно нижчого від українського поета за силою обдарування і масштабом творчості. Михайлов слушно відзначив простоту поезії Шевченка, але не секрет, що доступність його творів народові іноді позірні. Навряд чи пересічний тогочасний читач був спроможний осягнути багатоплановість поем «Неофіти» чи «Марія», складний підтекст і метафорику поезії після заслання тощо. Самому російському критику, мабуть, більшість цих творів була незнайома, тому він, як і багато його сучасників, робив свої узагальнення переважно на підставі опублікованих текстів та невеликої кількості творів, поширюваних у списках. Без сумніву, Шевченко давав йому як перекладачеві деякі ліричні мініатюри для прочитання, проте критик не спромігся піднятися до вищого рівня узагальнення і побачити в авторі «Кобзаря» не тільки народного поета, а митця позачасового масштабу.

Анонімний оглядач газети «Санкт-Петербургские ведомости» 1 липня 1860 року, відгукуючись про російський переклад Олексія Плещеева поеми «Най-

мичка», серед іншого згадує і наведений у статті Куліша ряд імен: «<...> малороссы <...> пишут имя г. Шевченко в одной строке с именами Пушкина и Шекспира – это с одной стороны; а с другой – малороссы составляют чрезвычайно близкое и родственное с нами племя <...>» [2, с. 518], і відзначає, що «они и стремятся создать у себя отдельную, самобытную литературу, <...> на самом деле они <...> в непродолжительном времени произведут самый коренной переворот и в своей собственной литературе, начавши писать по-русски: ведь не всегда же будут находиться доброты, чтобы переводить их! придется когда-нибудь приняться за это и самим; а так как одно дело делать два раза и скучно, и соединено с значительной потерей времени, то и нужно будет отказаться от охоты – прежде писать в малороссийскую тетрадку и издавать по ней малороссийскую книжку, потом эту же самую книжку переписывать в русскую тетрадку и издавать по ней русскую книжку <...>» [2, с. 518]. Ми навели цю розлогу цитату як приклад тогочасного плаского газетного гумору, іронічного тону, в якому було прийнято обговорювати питання української літератури. Далі рецензент традиційно заперечує майбутнє українського письменства, якому нібито більше нічого повідомити, крім старовинних гайдамацьких переказів та деяких особливостей народного побуту, передбачаючи, що воно невдовзі перейде на російську мову і зіллється з російською літературою. Отож закамуюване порівняння Шевченка з Шекспіром не залишилося непоміченим у російській критиці, а жваво обговорювалося як професійними літераторами, так і газетними рецензентами.

Приблизно так само поставилися до Кулішевих оцінок і українські діячі, зокрема Григорій Милорадович, що в неофіційній частині «Черниговских губернских ведомостей» від 11 липня 1860 року фактично стисло повторив слова Михайлова, зауважуючи, що міркування видавця «Хати» «совершенно пристрастно, – Шевченко скорее может быть сравнен с Кольцовым, который развился подобно ему, и оба они вышли из одной среды. В английской литературе ближе всех к Шевченко Бернс» [2, с. 522]. Власних думок у Милорадовича з цього приводу не знайшлося.

Такою виявилася прижиттєва рецепція несподіваного для сучасників уведення Шевченкового імені в коло письменників світового звучання. Іншими шляхами відбувалося осмислення цього порівняння після смерті поета, яка різко змінила шкалу оцінювання його творчості: увиразнилися масштабність постаті та літературного доробку автора «Кобзаря», небезпідставними стали видаватися і деякі оцінки Куліша, хоча, зрозуміло, цілковитого схвалення вони не дістали і в цей час – упродовж 1861 року.

У відомій «багатосерійній» літературній полеміці Василя Мови-Лиманського з опонентами, глибоко розвинуто й обґрунтовано Кулішеве порівняння. Василь Мова у публікації в газеті «Харьков. Прибавления к “Харьковским губернским ведомостям”» від 3 липня 1861 року виважено пояснює А. Баримову (псевдонім Римов) органічність наведеного у статті Куліша ряду імен, хоча і не поспішає ставити знак рівності між Шекспіром і Шевченком (та це й було б дивно). Важливо, що Мова знаходить переконливі

літературні аргументи, не вдаючись до голослівної риторики: «<...> Шекспир, для которого поэтической сферою была вся бесконечная область внутренней человеческой жизни во всех ее движениях, начиная от самой высокой и чистой любви до самой ужасающей злобы, – и был, и есть, и, кажется, долго еще будет гигантом между остальными поэтами. Все же сладецькие певцы с своими узенькими сферами, в сравнении с ним, даже не поэты, а поэтики» [3, с. 314]. Але, зауважує український критик далі, до таких солоденьких пітьв не можна віднести Пушкіна і Лермонтова: «Нельзя назвать так и Шевченка, потому что он полно и всесторонне выразил душу целого народа. В его поэзию вошли все элементы народной души, начиная от тихого благоговения, невольно выливающегося в молитву, и от чистой и высокой любви до самого бешеного разгула и неистовой злобы. Словом – в его произведениях вы найдете южнорусса в самых разнообразных положениях и с самыми разнообразными чувствами, которые вместе и рисуют характер южнорусского народа, и составляют его душу. И все это у него так просто, естественно и правдиво! Вот почему Шевченко – поэт в полном смысле этого слова, поэт великий» [3, с. 314–315]. Тобто, за думкою Мови, Шевченко повносило втілює усі особливості життя і духу українського народу, що і робить його справді великим поетом. Водночас критик тут одразу ж застерігається, випереджаючи заперечення свого опонента: «Но да не подумает г. Рымов, чтобы я равнял поэта чисто народного с поэтом мировым, общечеловеческим. Спора нет, мировой поэт выше поэта только народного. Но где же эти мировые поэты? У нас, на Руси, только Пушкин в последнее время своей деятельности возвысился до этого уровня, да Лермонтов в своем “Демоне”. Такими поэтами и Шиллер, и Гете были только в некоторых произведениях. Да и сам Шекспир, которого сфера поэтического творчества одна охватывала сферы всех других поэтов в их общем, даже и он не во всех своих произведениях является мировым поэтом. Конечно, и у многих других поэтов в отдельных стихотворениях есть мысли, составляющие общечеловеческое достояние; но разве их нет и у Шевченка?» [3, с. 315]. Тобто Мова підходить до проблеми з другого боку, адже світове значення тих чи тих поетів теж не загальновідоме, воно виявляється, зауважує критик, чи в окремих їхніх творах, чи в окремих аспектах творчості. Мова-Лиманський чи не вперше відзначив наявність у Шевченковій поезії думок і переживань загальнолюдського звучання. Звісно, резонанс публікацій газети «Харьков» в жодному разі не порівнюваний із петербурзькою пресою, проте важливо відзначити першість Мови у публічному обстоюванні права української літератури і її геніального репрезентанта на загальнолюдське значення.

Спостереження Мови опосередковано й обережно підтримав невідомий ближче А. Мітченко у публікації в тій самій газеті від 11 серпня, де місце Шевченкового імені поруч із Шекспіровим вже видається закономірним і обґрунтованим: «Жаль, что г. В. Э. [Василь Мова. – Н. Б.] вместо того, чтобы повторять давно известные суждения о русских стихотворцах, даже очень не замечательных, не коснулся южнорусских

народных песен, которыми, сказать мимоходом, пропитана и особенно красится поэзия г. Шевченка. По глубокому чувству, дивной обрисовке Украйны, особенно *прежней*, как в отношении красоты ее природы, так и духа ее обитателей, и, еще более, по глубокому смыслу в немногих словах они стоят не только выше великорусских песен, в которых часто нет никакого смысла, но могут стать наряду с лирическими произведениями Шекспира, а это немаловажное обстоятельство при оценке стихотворений г. Шевченка» [курсив Мітченка. – Н. Б.] [3, с. 407]. Тобто Мітченко, таким чином, вдається до посередництва українських народних пісень, щоб пояснити естетичну досконалість Шевченкової поезії. Оскільки годі заперечити потужний вплив фольклорної поетики на автора «Кобзаря», а народні пісні не поступаються красою ліричним творам Шекспіра, то й зближення обох імен не повинно викликати заперечень, на думку полеміста.

Така палка підтримка Мітченка, вочевидь, не потішила Мову, який у тій самій газеті 25 вересня уточнив свої попередні тези щодо Шевченка і Шекспіра, виразно розвівши письменників по різних щаблях літературної ієрархії. Принагідно він згадав, як критика напалася на Куліша за введення цих митців в один ряд: «<...> один раз Кулиш поставил рядом имена Шекспира, Вальтера Скотта, Байрона, Гете, Пушкина, Мицкевича и Шевченка – и на него напустились было критики с восклицанием: как-таки можно равнять их? А Кулиш вовсе их не равнял. Он поставил их рядом потому, что все они – великие поэты, хотя в то же время один из них есть великий мировой поэт, а другой – только народный великий поэт» [3, с. 452]. Тобто Мова частково відмовився від своїх попередніх міркувань, остерегаючись, можливо, атак російської критики. Наведене вище формулювання не залишає місця для множинності трактувань: Шекспір і Шевченко – митці принципово різного масштабу.

З російською критикою солідаризувався і Михайло Максимович у слов'янофільському тижневику «День» від 28 жовтня 1861 року, назвавши «забавним» уведення Квітки і Шевченка в один ряд із Шекспіром та іншими [3, с. 489].

Натомість етнограф і лексикограф Каленик Шейковський у першому випуску першого тому «Опыта южнорусского словаря» (1861), який фактично вийшов на початку наступного року, без жодних вагань вдався до суперлативів в оцінці художніх якостей Шевченкової творчості, сміливо порівнявши поему «Гайдамаки» із трагедією Шекспіра «Гамлет». Уперше у друкованому джерелі заявлено порівняння Шевченкової поеми із конкретним твором англійського драматурга: «Самая лучшая из изданных пьес Т. Гр. Шевченка – “Гайдамаки”. Если бы Шевченко и ничего больше не написал кроме этой пьесы, то и она одна могла бы увековечить его имя. Она представляет ряд великолепных жизненных картин, полных драматизма. Сцены эти смело можно поставить рядом с лучшими шекспировскими сценами. По крайней мере на меня “Гайдамаки” производят такое же впечатление, как и “Гамлет”. Там и здесь одна и та же жизненная идея. Как там, так и здесь гибнут добрые вместе со злыми и из-за злых. В великом значении “Гайдамак”

може убувати всякий. Стоит прочесть пьеси Шевченка какому-нибудь простолюдину малороссу. Будете уверены, что ни одна пьеса не произведет на него такого впечатления, как “Гайдамаки”» [3, с. 545]. У наведених словах, без сумніву, помітно відлунують Кулішеві спостереження і формулювання. Шейковський як критерій у поцінуванні естетичної вартості твору наводить рецепцію його слухача. Річ ясна, що українському селянину «Гайдамаки» промовлятимуть до серця істотно більше, ніж далекі реалії Шекспірових п'єс, хоч би яке загальнолюдське значення вони мали. Тим-то і творчості українського поета не можна відмовити у світовому звучанні, якщо вона стрясає співвітчизника до глибини душі.

Отже, як видно з проведеного аналізу, сміливе порівняння Куліша знайшло жвавий відгук у середовищі

російської, частково також і української критики. Переважно реакція виявилася негативною (Піпін, Милорадович, Максимович) і глузливою (Михайлов, анонімний рецензент «Санкт-Петербуржских ведомостей»). Подекуди Кулішеві міркування дістали дуже обережне схвалення (Мова-Лиманський) і навіть палку підтримку (Мітченко, Шейковський). Зрозуміло, у буквальному сенсі Шевченко не дорівнює Шекспіру, але Кулішеві йшлося про те, щоб показати співмірність обох постатей, гучно заявити право української літератури на входження в коло європейського письменства, яке тоді в російському контексті фактично означало світове. Саме в цьому полягає історико-літературне значення розглянутого порівняння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Епістолярій Тараса Шевченка у двох книгах. Книга 1: 1839–1857/Упоряд. С. А. Гальченка, Г. В. Карпінчук; наук. ред. О. В. Боронь; комент. В. С. Бородіна, В. П. Мовчанюка, М. М. Павлюка, Т. М. Різниченко, В. Л. Смілянської, Н. П. Чамати, В. Є. Шубравського. Харків, «Фоліо», 2020. 640 с.
2. Тарас Шевченко в критиці. К.: Критика, 2013. Т. I: Прижиттєва критика (1839–1861)/Заг. ред. Г. Грабовича; упоряд. О. Бороня і М. Назаренка; комент. О. Бороня, С. Захаркіна, М. Назаренка, О. Федорука. LX+804 с.
3. Тарас Шевченко в критиці. К.: Критика, 2016. Т. II: Посмертна критика (1861)/Заг. ред. Г. Грабовича; упоряд. О. Бороня і М. Назаренка; комент. О. Бороня, М. Назаренка, О. Федорука. L+806 с.

REFERENCES

1. Taras Shevchenko's Epistolary in two books. Book 1: 1839–1857/Order. S. A. Galchenka, G.V. Karpinchuk; sciences. ed. O. V. Boron; koment. V. S. Borodina, V. P. Movchanyuk, M. M. Pavlyuk, T. M. Riznichenko, V. L. Smiliansko, N. P. Chamati, V. E. Shubravsky. Kharkiv, Folio, 2020. 640 p.
2. Taras Shevchenko in criticism. K.: Krytyka, 2013. – Vol I: Lifetime critic (1839-1861)/Common Ed. Hrabovych, G.; compiler Boron, O. and Nazarenko, M.; komenty Boron, O., Zakharkin, S., Nazarenko, M., Fedoruk, A. LX + 804 p.
3. Taras Shevchenko in criticism. K.: Krytyka, 2016. Vol II: Posthumous criticism (1861)/Common Ed. Hrabovych, G.; compiler Boron, O. and Nazarenko, M.; komenty Boron, O., Nazarenko, M., Fedoruk, A. L + 806 p.

Shevchenko is named alongside Shakespeare in a critique from 1860-61: a discussion of the comparability of figures N. Bondarjeva

Abstract. The article is dedicated to determining genesis and studying further functionality in 1860-61 critique (i.e. written while he was alive and shortly after his death) which is a discreet comparison of the Ukrainian poet (by dint of being among world level writers) with Shakespeare. The reasoning of the discussion has been retraced on this basis. The particular historical-literary significance of Kulish's assessment of Shevchenko included the fact that his critique definitively set out the right of Ukrainian literature to be included in the circle of European literature thanks to the status of its main representative.

Keywords: literary polemic, Russian criticism, nationhood, common human motives, world significance.

Поетична і комунікативна функції у ранній французькій середньовічній драмі

В. Б. Бурбело

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: burbelo.vale@gmail.com

Paper received 10.02.20; Accepted for publication 21.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-218VIII66-03>

Анотація. У статті розглядаються особливості комунікативної будови французької середньовічної драми у процесі становлення поетичної функції та її вирізнення у первісному інформативно-повчальному синкретизмі. Перенесення сакральних смислів до комунікативного формату світського спілкування супроводжується посиленням образно-символічного навантаження діалогу, сприяючи формуванню поетичної функції.

Ключові слова: французька середньовічна драма, комунікація, поетична функція, знання, повчання, розвага.

Рання французька середньовічна драма посідає особливе місце в розвитку французької словесності. Вона привертала увагу дослідників передусім у літературознавчому (Л. Петі де Жюльвіль, М. Сепе, Г. Френк, Г. Коен, А. Найт, Е. Лентіляк), культурологічному планах (А. Рей-Флод). Драматичні середньовічні тексти слугували матеріалом для дослідження стану та розвитку давньофранцузької мови, встановлювалися текстологічні характеристики відповідних манускриптів, проводився аналіз окремих тем і творів, середньовічних драматичних жанрів (Ж.-К. Обайї, Ш. Фулон, М. Русс, Ж.-П. Бордьє, Г. Парюсса, Ж. Даан, В. Домінгез та ін.). Водночас власне дискурсивно-комунікативні особливості цих творів нечасто привертала увагу учених.

Метою цієї статті є встановлення комунікативних характеристик середньовічної драми у перспективі становлення і розвитку поетичної функції у французькій словесності цього періоду.

У реальній ситуації спілкування хронотоп комунікативної ситуації і референційний вимір предмета повідомлення співіснують в усталеній структурі накладання немовної і мовної дійсності. Хронотоп мовного повідомлення стає для адресата дійсним, пов'язаним з реальним теперішнім. Цей же механізм актуалізується, переходячи до виміру реального співпадіння в драмі, де уявний світ події стає умовно реальним і публіка включається до іншого хронотопу, ідентифікуючи себе з іншими екзистенційними вимірами. Таким чином відбувається валоризація умовно реальної, обрамленої присутністю свідка комунікативної ситуації в часовому одномоментному ракурсі її презентації, де хронотоп події співпадає з хронотопом сценічного дійства і його переживання глядачем. Особливе місце у становленні і розвитку поетичної функції через комунікативно-діалогічну модель спілкування посідає середньовічна релігійна драма.

Французька середньовічна релігійна драма, початково включена до процесійно-церемонійного релігійного дійства, поступово виділяється з нього і набуває все більшої суспільно-мистецької самостійності. Релігійну драму безпосередньо пов'язано з різними формами відправлення служби, її комунікативними (інформативно-оповідний компонент, повчання, діалог священника і публіки), кінетичними, музичними та іншими аспектами. Разом із тим, драматичне представлення релігійної тематики набуває певної суспільно-мистецької автономії. Так, на думку М.Аккарі, між літургійною драмою і

містерією, зважаючи на суттєві відмінності між цими жанрами, відбувся різкий розрив: якщо літургійна драма імітує давній ритуал і навчає міфу (при цьому надзвичайно важлива роль належить жесту, а слово автономне), то вже в перших «Страстях» і особливо в «Дійстві про Адама» метою є навчання за допомогою міфа, де слово переважає над жестом. Таким чином, з репрезентативної і розповідної драма стає пояснювальною і показовою [1, с. 209].

Зміст, структура, форма, способи постановки релігійної драми посідають особливе місце в системі культурних форм життя середньовічного суспільства, встановлюючи зв'язок між хронотопами священного і буденного на основі опозицій циклічності/хронологічності, тут /всюди [1, с.27-28], міфічним, символічним і буденним менталітетами. Участь публіки в релігійній церемонії з певними комунікативними функціями відносно сценічного дійства позначає різні етапи розвитку драматичних жанрів. Виконання релігійної драми пов'язано зі складною системою культурно-соціальних чинників: спів *Te Deum*, присутність проповідника, виголошення проповіді, богослужіння перед спектаклем сприяли валоризації театрального простору і самого спектаклю [1, с. 15].

Необхідною умовою подальшого розвитку драми є все більш фіксована просторова і часова відокремленість від інших форм і видів культурної діяльності аж до створення у пізніші епохи спеціальних приміщень для театральних дійств, матеріального, предметного облаштування спектаклю, а також призначення для нього певного часу. Еволюція синтетичних форм взаємодії слова і жесту, костюма, декорації, мізансцени [2, с.396; 3, с.45], взаємного розташування простору сценічної дії і простору її споглядання глядачами середньовічних спектаклів показують певну, переважно просторову включеність публіки до дійства. Дослідники вбачають також важливу символічну і інформативну роль в дихотомічному поділі сцени (*Пекло/Рай, Добро/Зло*), що відображає дихотомію середньовічного мислення [9, с.411].

Включення релігійної драми до більш широкого контексту ритуалу, церемонії, процесії [6, с.117-122], з одного боку, поєднувало світ дійства з реальним світом глядачів, а з іншого, відокремлювало від нього, показуючи перехід до іншого екзистенційного виміру. Непопулярність релігійного драматичного дійства

підкреслюється також переважно віршованою формою, включенням латинізмів і навіть давньоєврейських елементів у пізній драмі, що створює особливе культурно-мовленнєве забарвлення середньовічної драми. Водночас важливим моментом, який поєднує сакральний і реальний світи, стає введення до релігійної драми нових світських просторів драматичної дії [8, с. 90; 4, с.687-693], зокрема таверни, шинку як уособлення суспільно значущого місця спілкування, де пересікаються соціальні, професійні, психологічні зв'язки, як основного місця одержання насолоди, задоволення, засобом і втіленням чого є передусім вино, азартні ігри, присутність жінок. У часовому вимірі таверна стає також основним елементом нейтралізації хронологічних опозицій світу твору і реальності глядача.

Релігійна драма посідає важливе місце в царині мудрості середньовічної культури, передусім в галузі верховного, божественного знання. Вона заснована на принципі відтворення загалом відомого аспекту цього знання шляхом його реальної актуалізації. Призначена переважно для пропису, морального повчання, релігійна галузь культури шляхом трансформації своїх основоположних функцій і понятійно-концептуальних парадигм переходить до художнього виміру. Інформативна функція втрачає тут, через повторюваність сюжету, свою основну властивість і набуває якості художньої. Це відбувається у взаємодії таких чинників як драматична ситуація споглядання/співпереживання, більш чи менш індивідуалізована варіативність незмінного, освяченого і закріпленого знання в умовах початкової відсутності і подальшого поступового розвитку інституту авторства, кореляція різних семіотичних систем в процесі смислоутворення, художні якості тексту. При цьому релігійна драма ще є синкретичним жанром, бо її інформативно-повчальна функція залишається провідною.

Циклічність, повторюваність, переважання відомого, знаного над невідомим, неочікуваним стають визначальними моментами утворення особливого художнього виміру релігійної драми. Її собливістю є принцип втілення, конкретного уособлення, сценічного представлення реальних чи вигаданих, переважно знаних загалом суспільства персонажів, що створює своєрідний ракурс їх сприйняття як відповідності з попереднім чи типологічно усталеним про них уявленням. При цьому необхідно з'являється і посилюються елементи нового і відносно неочікуваного в драматичній розробці вихідного, переважно розповідного тексту Писання і відповідно в творенні нових, вигаданих автором соціально і психологічно обумовлених сцен з життя героїв. Таким чином, драматизація оповідного тексту, тобто його переведення до іншого комунікативного виміру також стає засобом трансформації комунікативної функції, її поетизації.

У контексті середньовічної релігійної драми взаємодіють кілька часових ракурсів. Незмінний теперішній час літургійного дійства й історичність сюжету певною мірою нейтралізуються в синхронному хронотопі мізансцени і декорації, що багато в чому пояснюється особливою роллю бачення в культурі середніх віків [3, с. 45 і наст.; 9, с. 402-412]. У самому світі релігійної драми взаємодіють циклічний час ритуалу і лінійна прогресія історичного розвитку, які зумовлюють особливі кореляції хронотопу внутрішньої комунікації в рамках

самого дійства і його зовнішнього спрямування до глядача. Передусім це кореляції циклічності, повторюваності ритуалу, який є зовнішнім обрамленням релігійної драми і відповідно частиною хронотопу глядача з часовим розгортанням сценічної дії і реальним часом глядача. Важливим елементом панхронічного поєднання складної структури часових ракурсів виступає молитва, яка є одним з основних елементів ритуалу і входить до складу не лише релігійної драми, а й інших жанрів середньовіччя, зокрема розповідних, як позасценічне обрамлення і внутрішній компонент, а також виділяється як окремий ліричний жанр у двох вимірах – адекватному первісному жанру та його пародійному використанні.

Поєднання часових планів драматичного дійства і глядача відбувається також шляхом введення оповіді з її часовою домінантою – минулим і проспективного пророцтва. Явище оповідної монологізації висловлення зумовлено також причинами функціонального порядку, такими як інформативно-повчальна роль релігійної драми й учених жанрів. Оповідь може передавати події, які передували даному дійству чи відбувалися поза сценічним простором, або резюмує і водночас коментує те, що вже було представлено на сцені, стаючи стимулом до спілкування/реагування, як-от у «Jeu d'Adam»:

FIGURA: Jo te formai a mon semblant./Por quoi trespasas mon comant?

*Jo te plasmai droit a ma ymage./Por ço me fis cel outrage!
Mon defens un pas ne gardas./ Delivrement le trespasas.
Le fruit manjas, dont je t'oi dit/Que jo t'avoie contredit.*

Por ço quidas estre mon pere!/Ne sai si tu voldras gaber [5, с. 24].

Майбутній час божественного пророцтва накреслює хронологічну перспективу історичного розвитку, що веде до сучасного глядачеві стану речей і зумовлює його, стаючи водночас повторюваним, циклічним релігійним ритуалом і його суб'єктивним втіленням в конкретному існуванні:

FIGURA: Ta mollier creïs plus que moi, /Manjas le fruit sanz mon otroi.

*Or te rendrai itel guerdon./ La terre avra maleïçon,
Où te voldras ton blé semer./El te faldrat al fruit porter.
Ele est maleite soz ta main,/Tu la cotiveras en vain.*

Son fruit a tei deveera,/Espines e chardons te rendrat... [5, с.25].

Персонаж драматичного дійства може виступати свідком сценічної чи позасценічної ситуації і здійснює в цій якості функцію її опосередкування відносно глядача. Ціково відмітити включення перцептивного маркера споглядання до відповідних оповідно-описових монологів персонажів, де він може бути навіть подвійно опосередкованим, виражати модальне переломлення побаченого та його психологічне переживання, ставати стимулом до подальших дій. Наприклад, у драмі «Courtois d'Arras»:

*Dieus! or voi jou nostre maison,/les fenestres et les arvols,
dont jo me parti comme fols./ Mon pere voi dedens seoir,
mai jou ne l'oserai veoir /ne aler en liu qu'il me voie:
trop sui meffais; mais tote voie/m'estuet que devans lui
m'apere:*

je suis ses fieus, il est mes pere;/ mais trop desdignai mon service. [5, с. 129].

Комунікативний аспект драми є визначальним, адже саме слово є тим сакральним і водночас людським

виявом мотивації, наміру, аргументації, що веде до доленосної дії і стає самою цією дією. Тому валоризація комунікативного акту стає тут одним з важливих рушійних елементів драматичного розвитку і смислового розгортання події. Починаючи з 12 ст. намічається розвиток істинно драматичної, динамічної форми діалогу в релігійній драмі. Так, у «Jeu d'Adam» обмін короткими репліками веде до дроблення вірша, розриву куплета, наближаючись до відтворення справжнього діалогічного спілкування. У цьому творі дияволу не вдається налагодити спілкування з Адамом і він звертається до Сви, виключаючи Адама з комунікативної ситуації і наголошуючи на значущості таких аспектів як мотивація до спілкування, адекватне розуміння, компетенція мовця й адресата в галузі спілкування і, ширше, знання, мудрості, відсутність яких, недостатня обізнаність виключає такого учасника з кола комунікантів. Риторична функція переконання виходить на перший план в наступному фрагменті цього ж дійства, в якому конструюється комунікативно негативний образ Адама як віртуального третього учасника спілкування:

DIABOLUS: Tu as esté en bonne escole./Jo vi Adam, mais trop est fols.

EVE: Un poi est durs.

DIABOLUS: Il sera mols./Il est plus durs que n'est li fers.

EVE: Il est molt frans.

DIABOLUS: Ainz est molt serf (...)

EVE: Ki le doit saveir?

DIABOLUS: Neïs Adam.

EVE: Nenil, por veir.

DIABOLUS: Or te dirai, e tu m'ascote./N'a que nos deus en ceste rote, /E Adam la, qu'il ne nos ot.

EVE: Parlez en halt, n'en savra mot [5, с. 15-17].

Настанова на упізнання відомих сюжетів, персонажів, відповідних мовленнєвих жанрів, таких як плач, скарга, молитва, оновлюється завдяки застосуванню певних риторичних, стилістичних прийомів, які представляють ці відомі елементи в неочікуваному ракурсі, або вводять до них додаткові компоненти мовленнєвого обігрування. Такі ракурси представлення

традиційно усталених мовленнєвих жанрів знаходимо у драмі «Le Miracle de Théophile» Рютбефа, зокрема повчання навиворіт, з яким диявол звертається до свого нового адепта. Фрагменти молитви покаяння героя цього твору побудовані на прийомі аномінації, обігруванні омонімів, грі слів ;

Li proieres qui proi/M'a ja mis en sa proie:

Pris serai et preez;/Trop asprement m'asproie.

Dame, ton chier Filz proie/Que soie despreez;

Dame, car leur veez;/Qui mes mesfez veez,

Que n'avoie a leur voie./Vous qui lasus seez,

M'ame leur deveez;/Que nus d'aus ne la voie [5, с. 152].

Відтак релігійна драма слугує своєрідним містком між царинною знання у найвищому божественному, серйозному прояві і задоволенням, розвагою, насолодою спектаклем. У зв'язку з цим слід відмітити розвиток проміжних жанрів, які поєднують релігійний сюжет з переважно світським його представленням і розробкою, що супроводжується певним стильовим розмежуванням партитур світських і божественних персонажів, навіть появою фамільярної тональності в літургійній драмі [7, с.22]. Таким чином, належність драматичного твору до релігійної сфери не означає обов'язково серйозного його трактування. Прикладом цього може бути «Le Jeu de Saint-Nicolas» Жана Боделя, певні риси «Le Jeu d'Adam», а також включення комічних інтермедій до антрактів релігійних спектаклів. Таким чином, художня функція середньовічної релігійної драми розбудується передусім у форматі функції інформативної та повчальної. Комунікативна ситуація релігійної драми виділяє актантні відношення, через які відбувається транспозиція сакральних смислів у план світської комунікативної ситуації. При цьому відбувається закріплення прагмакомунікативної настанови на упізнання відомого, але водночас інформативно-повчальні доміанти розгортаються в образно-смислових парадигмах, набуваючи поетичного спрямування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Accarie M. Le théâtre sacré de la fin du moyen âge. Etude sur le sens moral de la *Passion* de Jean Michel. Thèse. Lille: Université de Lille, 1983.
2. Aubailly J.-C. Le monologue, le dialogue et la sottie. Thèse. Lille: Université de Lille, 1973.
3. Cohen G. Etudes d'histoire du théâtre en France au Moyen âge et à la Renaissance. P.: Gallimard, 1956.
4. Foulon Ch. L'oeuvre de Jehan Bodel. P.: P.U.F., 1958.
5. Jeux et sapience du Moyen âge/Publ. par A.Pauphilet. P.: N.R.F., 1941.
6. Knight A.E. Aspects of genre in late medieval French drama. Manchester: Manchester University Press, 1983.
7. Lintilhac E. La comédie. Moyen âge et Renaissance. P.: Flammarion, 1905.
8. Rey-Flaud H. Pour une dramaturgie du moyen âge. P.: P.U.F., 1980.
9. Verhuyck P., Vermeer - Meyer A. La plus ancienne scène française/Romania, 1979. T.100, fasc.3. P. 402-412.

Poetic and Communicative Functions in Early French Medieval Drama

V. B. Burbelo

Abstract. The article deals with the peculiarities of the communicative structure of the French medieval drama in the process of formation of poetic function and its development from the original informative and instructive syncretism. The transfer of sacred meanings to the communicative format of secular communication is accompanied by an increase in the symbolic load of dialogue, contributing to the formation of poetic function.

Keywords: French medieval drama, communication, poetic function, knowledge, teaching, entertainment.

Особливості функціонування частин мови в англomовних рекламних текстах

С. В. Дерєга

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, Кременчук, Україна
Corresponding author. E-mail: sergeyderega91@gmail.com

Paper received 05.02.20; Accepted for publication 20.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-218VIII66-04>

Анотація. Статтю присвячено особливостям використання частин мови (дієслів, іменників, прикметників, прислівників, займенників, числівників) у якості мовних засобів залучення уваги, переконання споживачів, засобів емоційно-експресивного забарвлення у рекламному тексті. Визначено, що особливості використання морфологічних засобів визначаються специфікою рекламованого товару. Розглянуто функціональне навантаження частин мови, що використовуються для реалізації комунікативних та прагматичних цілей рекламного повідомлення.

Ключові слова: рекламний текст, частини мови, мовний засіб, частотність використання, вплив на споживача.

Вступ. Реклама є широким полем для досліджень і головний інтерес лінгвістів, безперечно, викликала не власне реклама як явище, а її мова, структура та вплив на споживачів. Основним об'єктом дослідження мовознавців став саме рекламний текст з його вираженою прагматичною спрямованістю. На думку В.О. Зайцевої, “лексика англomовного рекламного тексту найкращим способом дозволяє передати якість та переваги рекламованого продукту, створюючи семантичне поле позитивних оцінок та емоцій” [5, с. 239]. Окрім інформативної функції реклами (донесення до споживачів інформації про виробника та його товари), важливою функцією є комунікативна, яка полягає у формуванні потреби у товарі, та спонукає до його придбання. Реалізації цих функцій сприяє використання у рекламному повідомленні специфічних мовних засобів. Ретельного аналізу потребують частини мови, задіяні при створенні рекламного тексту, оскільки вони сприяють досягненню комунікативно-прагматичної мети рекламодавців.

Короткий огляд публікацій за темою. Рекламний текст є одним із найскладніших, але цікавих об'єктів для лінгвістичних досліджень. Його різнобічному вивченню присвячено чимало праць, і у зв'язку з розвитком рекламних технологій інтерес до вивчення особливостей функціонування мови реклами не зменшується. Дослідженням структурних, семантичних, стилістичних і комунікативних особливостей рекламних текстів присвятили свої роботи багато вчених, зокрема Д.Е. Розенталь, М.М. Кохтєв, В.В. Зірка, О.М. Сердобінцева, Ю.С. Бернадська, Х. Кафтанджиев, К. Бове, У. Аренс, Д. Дайер. Прагматичний аспект реклами розглядався у працях В.В. Зірки, О.О. Горячева, В.О. Зайцевої, В.В. Кузєбна, О.В. Зозуля присвятили свої дослідження лексичним особливостям текстів Інтернет-реклами. Англomовні рекламні тексти на морфологічному рівні досліджували Ф.Джефкінс, О.В. Ємельянова, Е.Ю. Щербак, С.Л. Кушнерук.

Мета дослідження – проаналізувати мовні одиниці морфологічного рівня, що використовуються для реалізації комунікативно-прагматичних цілей рекламодавців в рекламних текстах.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження стали рекламні тексти з англomовної реклами виробників товарів електроніки, розміщеної на інтернет-сайтах: LG.com, Sony.com, Samsung.com, Apple.com, NVIDIA.com, MSI.com та ін.

Під час дослідження були застосовані метод суцільної вибірки та метод морфологічного аналізу.

Результати та їх обговорення. Американські дослідники реклами К.Л. Бове та У.Ф. Аренс стверджують, що “щоб створюване рекламне оголошення було ефективним, автори намагаються привернути до нього увагу, створити інтерес, досягти довіри споживача, посилити його бажання мати товар і стимулювати споживача до дії” [2, с. 283].

Особливу функцію – донесення до адресата певної інформації про товари, що рекламуються виконує рекламний текст. Укладачі реклами прагнуть представити товари з найкращого боку, з цієї метою використовуються різні мовні засоби (лексичні, стилістичні, морфологічні).

Англійська дослідниця Джилліан Дайер, наголошує на необхідності приділяти більше уваги дослідженню морфологічних особливостей рекламних текстів [14, с. 150].

Мовознавці Д. Е. Розенталь та М.М. Кохтєв зауважують, що “реklamний текст, де більше дієслів – легко читається, має темп та динаміку розвитку, але в цілому сприймається дещо нав'язливо, особливо коли має дієслова наказового способу. Якщо у рекламі переважають іменники, особливо нові та незвичні слова, то знижується сприйняття тексту реклами і не досягається бажаний ефект. Не обійтися у рекламі і без прикметника та прислівника. Укладачі рекламних текстів враховують вживання різних частин мови, зважаючи на специфіку їхнього впливу” [12, с. 48].

Ф. Джефкінс зазначає, що для ефективності реклами та для надання її тексту спонукальної сили можна використовувати дієслова наказового способу, оскільки вони задають повідомленню темп

[15, с. 143]. На думку В.В. Зірки, дієслівна лексика робить рекламу інформацію більш динамічною та експресивною, має маніпулятивний, впливовий характер, оскільки переконує і прямо закликає до дії [6, с. 229]. Х. Кафтанджиев стверджує, що дієслово є найважливішою морфологічною категорією, якщо необхідно щоб текст був динамічним та читаним [8, с. 16].

В англomовних рекламних текстах товарів електроніки були виявлені дієслова у формі імперативу: *ask, make, buy, call, come, discover, do, enjoy, feel, find, get, let, listen, look, see, start*. Їх вживання має спрацювати у кінцевому результаті – спонукати споживача зробити позитивний вибір: *Do more, go further, and experience a life without compromise with the impossibly slim Xperia Z3* (Sony Xperia Z 3); *Stop Watching. Start seeing* (LG OLED TV).

Слід зауважити, що наведені дієслова не сприйма-

ються споживачем як нав'язливі "ніди та куні", насамперед вони оптимістично його надихають. Споживачеві у ненав'язливій формі пропонується оцінити всі якості та переваги товару, що рекламується, разом з тим можуть бути задіяні дієслова в формі імперативу, але з меншим емоційним забарвленням, як у наведених прикладах з реклам деяких гаджетів:

Get more entertainment than you asked for – Отримайте більше розваг, ніж ви просили (BD-F8900M Smart 3D Blu-ray). (Цей DVD-плеєр випущено з підтримкою функції 3D зображення).

Enjoy your fast-paced games in crystal clarity with a 144Hz refresh rate – Насолоджуйтесь швидкими іграми з кристальною чіткістю та частотою оновлення 144 Гц (LG Gaming Monitor). (Реклама монітора з діагоналлю 24 дюйми, зручного для геймерів).

Feel just like you're chasing the villain too – Уявіть ніби ви також переслідуєте злочинця (Sony tablet). (Реклама планшета, дисплей якого має таке якісне зображення, що можна поринути у кіношну реальність).

Make your life easy! Satisfy your desire for the most realistic gaming experience and movie adventures.

– *Зробіть ваше життя легшим! Задовольніть ваше бажання найбільш реалістичним ігровим процесом та кінопригодами (LG UltraWide UB 65 Monitor).* (Компанія LG рекламує монітор для комфортного перегляду мультимедіа файлів та ігор).

Watch movies, view photos and play games in vivid, true-to-life colour on an advanced display – Дивіться фільми, переглядайте фотографії та грайте в ігри в яскравому, реальному кольорі на вдосконаленому дисплеї (Samsung Galaxy S5 Neo) (реклама смартфонів).

Дослідження англомовних текстів реклами товарів електроніки показало, що укладачі реклами широко використовують дієслова у пасивному стані. Використання дієслів у пасивному стані є дієвим засобом концентрації уваги споживача саме на товарі, а не на його розробниках, через те, що

у пасивних конструкціях товар виступає у ролі підмета: *This 10.1" Quad-core tablet is built with the latest Sony TV display technologies optimised for mobile...* (Sony tablet). Планшет розроблений за допомогою новітніх технологій, а не компанія Sony за допомогою технологій розробила планшет. Коли споживач переглядає рекламні тексти йому важливо спочатку знайти гаджет потрібної моделі, а вже потім заглибитися у технічні характеристики.

Компанія MSI рекламує корпус для ігрового комп'ютера та наголошує, що корпус MPG Sekira 500 X розроблено з використанням декількох простих механізмів для монтажу комплектуючих комп'ютера, він вже оснащений материнською платою форм фактору EATX, що забезпечує легкий процес збірки: *MPG Sekira 500 X. Designed with multiple easy installation mechanisms & accommodated an up to EATX motherboard to provide an unhindered building experience (MSI MPG Sekira 500 X Case).*

Також вживання пасивних конструкцій зменшує інформаційне навантаження на споживача, підвищує читаність та запам'ятовуваність повідомлення. Наприклад, реклама *QLED 4K. TV made for*

football на сайті Samsung.com одразу привертає увагу та зацікавлює читача. При подальших пошуках інформації з'ясується, що Національна асоціація студентського спорту, яка проводить матчі з американського фут-

болу, обрала такий потужний бренд як Samsung, в якості спонсору трансляції. У свою чергу рекламодавець пропонує найкращий перегляд матчів з телевізорами моделі QLED 4K: *Телевізор зроблений для футболу.*

Одним зі способів швидкого налагодження контакту, створення довірчих відносин між рекламодавцем та споживачем, є використання у рекламному тексті елементів розмовної лексики – слів, що вживаються у невимушеній бесіді. Дослідниця Т.В. Мітрошкіна говорить, що фразові дієслова складаються з базового дієслова високої частотності вживання (*be, bring, come, get, give, look, put, take, turn та ін.*) та одного або декількох прислівників чи прийменників (післялогів) (*about, along, down, in, on, off, for, out, over, up та ін*) [11, с. 4]. У досліджених нами рекламних текстах були виявлені фразові дієслова – *to look for, to look at, to come to life, jump in, to turn into*, їх вживання можна побачити в наступних прикладах:... *it has everything you're looking for in a smartphone (Samsung Galaxy A5); The Retina display is a breakthrough – any way you look at it... (Apple MacBook); With NVIDIA PhysX technology game worlds literally come to life: walls can be torn down, glass can be shattered, trees bend... (NVIDIA PhysX); Turn every movie into a blockbuster (Sony tablet).* А у слогані розробників ігрової консолі Xbox вже відчувається наполегливіше *"Jump in!" – "Приєднуйся!"* Фразові дієслова поживляють рекламу і це має зацікавити потенційного споживача.

У рекламних текстах часто зустрічаються модальні дієслова: *can, have to* та напівмодальне *let*. Дієслова *can, let* вказують на можливості та переваги, які матиме споживач, якщо придбає певний товар: *Now you can focus on your playing, not motion blur (LG Gaming Monitor); You can manage multiple applications at once on a single screen using simple gestures (Samsung Galaxy Note 4); A dual-curved screen so you can do more, better and faster. A rounded back so you can hold the 5.7-inch Note comfortably in the hand... We made the Galaxy Note7 water resistant... so you can carry on using your phone wherever you are (Samsung Galaxy Note 7); The new Smart Manager application lets you check an array of useful information (Samsung Galaxy S6 edge); Multitask like never before. Open two apps side by side so you can read the news while answering email (Samsung Galaxy Note5).*

Модальна конструкція *have to* використовується для позначення необхідності виконання певної дії. У рекламі планшета від компанії Apple споживачеві пропонується дізнатися ще більше про даний товар: *We have something you really have to see (iPad 3).*

У ході дослідження спостерігаємо використання дієслів з позитивною конотацією: *Wi-Fi 6 is designed to improve speed, increase efficiency and reduce congestion in heavy bandwidth usage scenarios Wi-Fi 6 (TP-Link Wi-Fi 6 router).* На думку О.О. Горячева, "дієслова позитивного впливу на об'єкт (покращувати, відновлювати, стабілізувати) слугують для конструювання ситуації впливу об'єкта рекламування на адресата або його проблему"[3, с. 151].

У рекламі товарів електроніки було виявлено високо-частотне вживання іменників. Це пов'язано з їх значним інформативним потенціалом – це назви брендів (*Apple, Pioneer*); товарів (*smartphone, tablet, laptop, earphones*), параметрів (*quality, power, colour, contrast, sound, speed, frequency, connectivity*); складові (*stand, body*) та ін: *Apple TV. The future of television (Apple); Brilliant high-definition image quality... Capture sound worthy of high-quality*

movies (Sony CX675 Handycam); ...*superior speed, response, and quality in a compact body...* MacBook Pro. *More power behind every pixel* (Apple MacBook Pro), *Impressive size. Unbelievable weight. Lasting battery. There is nothing like the world's lightest 17" laptop* (LG Gram 17).

Вживання іменників у рекламних текстах пов'язується зі створенням рекламного образу товару. Дослідниця рекламних текстів О.М. Сердобінцева зазначає, що чим більш конкретним є слово, що вживається, тим більш емоційну реакцію викличе воно у людини, так як вона здатна оживити образ в пам'яті, покладаючись на свої органи відчуттів: слух, зір... [13, с. 35]. Вчена також наголошує на недоречності вживання великої кількості абстрактних слів, бо “це призводить до погіршення характеристик ефектності рекламного тексту, особливо запам'ятовування”. Ю.С. Бернадська поділяє цю думку, та зауважує, що “переваги товару легко описати абстрактними словами: розмитий узагальнений смисл у більшій чи меншій мірі виключає розбіжність особистих очікувань від товару з самим пропонованим товаром” [1, с. 77].

У досліджених текстах виявлено використання таких абстрактних іменників, як: *beauty, action, advantage, comfort, strength, power, durability, ability, capability, imagination, image, fun, motion, dream, opportunity, service, memories, inspiration*, деякі з них наявні у наведених прикладах: *You can now get double the fun from one unit thanks to the great multitasking ability of the Samsung Blu-ray player* (Samsung Blu-ray player);... *A dedicated SD Card slot allows up to 512GB more, so you can keep all your memories in one place.* (Samsung Tab A LTE); *Two hinged swing-doors with premium-quality 4mm thick tempered glass design guarantees window durability and viewing capability* (MSI MPG Sekira 500X Case). За задумом рекламодавців, *гарантия довговічності* має справити позитивне, правдиве враження, стати одним із вирішальних факторів на користь вибору рекламованого товару, тому цей прийом нерідко використовується у рекламних текстах.

Під час дослідження англомовних рекламних текстів було відзначено часте вживання прикметників та прислівників. За словами В.В. Зірки “Саме прикметники й прислівники допомагають створити ту неповторну тональність рекламного звернення, яка дозволяє передати якості й гідності рекламованого предмета – тобто мова йде саме про емоційний бік рекламованого товару” [7, с. 142]. Прикметники використовуються для опису різних властивостей рекламованого товару – якості, вартості, форми, розміру: *free, large, new, special, fine, slim, light, perfect, powerful, clear, accurate, realistic, smart, stunning*; є прикметники, що створюють загальне враження про рекламований товар *good, beautiful, wonderful, better, best, great, perfect, nice*. Використання цих прикметників у рекламі показують наступні приклади:

the Galaxy A5 is wonderfully slim and light. Available in four beautiful colours, it has everything you're looking for in a smartphone – Galaxy A5 дивовижно тонкий та легкий. Доступний у чотирьох гарних кольорах, у ньому є все, що ви шукаєте у смартфоні (Samsung Galaxy A5)

Виробник MSI у своїй рекламі підкреслює, що потужним комплектуючим потрібен відповідний монітор для найкращої демонстрації: *Powerful hardware needs a matching monitor to show it all off* (AG270 2QC MSI Gaming All-in-One PC);

Найкращі риси роботи фотокамери демонструє компанія Samsung: *Extremely fast and accurate NX System –*

Надзвичайно швидка та точна система NX (NX500 Samsung camera);

Discover the detail of stunningly realistic UHD picture quality – Відкрийте для себе деталі приголомшливо реалістичної якості UHD зображення (UE590 UHD Samsung monitor) – рекламується монітор, дисплей якого має підвищену роздільну здатність, що є показником якості зображення.

У досліджених рекламних текстах було виявлено використання значної кількості прикметників вищого та найвищого ступеня порівняння з метою виділити об'єкт реклами з ряду йому подібних: *Faster and smarter than ever, the Xperia X's 23 MP camera predicts movement to help you banish the blur* (Sony Xperia X smartphone); *Bigger than bigger* (iPhone 6); *Brighter, Clearer Images* (Samsung Galaxy S5); *Slimmer, lighter, faster* (Sony Xperia Z3+).

Укладачі реклами смартфона Samsung Galaxy S8 порівнюють гаджет з виробом попередньої моделі, роблячи акцент на покращеному дизайні: *A larger screen means you can see more while scrolling less. But a bigger screen doesn't mean a bigger phone. The Galaxy S8 is no wider than the Galaxy S7, plus its slim profile and curved design mean it fits easily into your palm – Більший екран означає, що ви можете бачити більше, прокручуючи менше. Але більший екран не значить, що телефон більший. Galaxy S8 не ширший, ніж Galaxy S7, але завдяки його тонким обрисам та вигнутому дизайну, він легко вміщується у вашу долоню* (Galaxy S8).

У досліджених текстах також було виявлено використання прикметників найвищого ступеня порівняння (*the finest, the highest, the great*) 3GS – *the fastest yet* (iPhone 3GS); *Fastest to focus* (Sony α6300 camera); *With comfort, have everyone enjoy the finest visual quality of a 21:9 ratio wide screen in your room. You will be astonished by the great visual quality of IPS UltraWide Full HD* (LG 25UM65 UltraWide monitor).

Для більшого впливу на споживачів використовуються прикметниками з префіксами інтенсивності ультра-, супер-, анти-, мульти-, які як і прикметники вищого та найвищого ступенів порівняння мають певний маніпулятивний потенціал: *That's why MSI's Gaming All-in-One PCs are featured with a large frameless anti-glare display* (MSI AG220 2PE-003 AIO All-in-One PC); *Ultra-portable, super-powerful* (Samsung Smart Camera NX mini);...*the ultra-reliable Samsung Notebook 9 pro is a smart investment for anyone...* (Samsung Notebook 9 pro); *Go full tilt with the super-flexible and supremely stylish ASUS Zen Book* (ASUS); *With its refined full metal unibody design, 5-inch HD Super AMOLED display, and ultra-slim 6.7 mm body...* (Samsung Galaxy A5); *Ultra-fast Charging* (Samsung Galaxy S6 edge); *Engineered with a multi-gear mechanism, the 360-degree hinge effortlessly moves the display wherever you want it and holds it tight at any angle* (ASUS ZenBook).

В англомовних рекламних текстах товарів електроніки також виявлено вживання прислівників. Як зазначають В.В. Кузєбна і О.В. Зозуля, прислівники відіграють важливу роль у текстах рекламних повідомлень, адже саме вони є незамінними задля створення ефекту додаткової емпізи з метою впливу на адресата, вони посилюють значення не лише прикметника, а й дієслова [9, с. 28].

Під час дослідження у рекламних текстах товарів даної групи були виявлені прислівники, що наведені у наступних прикладах з реклам відеокамер та смартфона виробництва Sony:

*Focus more **quickly and reliably** – Фокусуйтеся **швидше** та **надійніше** (Sony CX675 Handycamera);*

*Preview and monitor **exactly** what you aim for – Переглядайте та відстежуйте **саме** те, до чого ви прагнете (Sony α6300 cam);*

*Tomorrow's lenses **today** – Лінзи майбутнього **сьогодні** (Sony cameras);*

*... a **uniquely** designed power button, the Xperia Z3 redefines what beauty feels like –... **унікально** розроблена кнопка живлення, Xperia Z3 змінює погляд на красу (Sony Xperia Z3);*

планшету та смартфона виробництва Samsung:

*Next is **now** – Майбутнє **сьогодні** (Samsung Galaxy Tab S 2);*

*The new Galaxy J features a redesigned front that looks **great** – Новий Galaxy J **чудово** виглядає з оновленим дизайном передньої панелі (Samsung Galaxy 7);*

телевізору виробництва LG: *See everything you've been missing on the all-new LG OLED TV. It has a*

*wide breadth of color that will **truly** take your breath away – Дивіться все, чого вам не вистачало на абсолютно новому телевізорі LG OLED. Він має широкий діапазон кольорів, який **дійсно** затамує подих (LG 65 4K Smart OLED TV).*

Укладачі реклами, використовуючи у текстах прислівники, прагнуть справити враження надійності, досконалості, унікальності, новизни та інших якостей товару, цим самим вплинути на споживача щодо його позитивного вибору.

У рекламі також має місце використання займенників. С.Л. Кушнерук зазначає, що “в англомовній рекламі займенник *you* створює ілюзію звернення індивідуально до кожного читача, що сприяє встановленню відносин близькості та довіри між виробником та потенційними покупцями” [10, с. 86], при цьому займенники *you*, *your* використовуються при зверненні до споживача, а займенники *we*, *our* мають на увазі виробників товарів:

*Your new phone. Our best deal. Find your phone for a great price today – **Ваш** новий телефон. **Наша** найкраща угода. Знайдіть **ваш** телефон за вигідною ціною вже сьогодні (Verizon smartphones);*

*From picture quality to design, our all new QLED TVs push the boundaries of what's possible. Immerse yourself in an experience that's tailored to you and blends beautifully into your life. Immerse yourself in an experience that's tailored to you and blends beautifully into your life. – Від якості зображення до дизайну, всі **наші** нові QLED телевізори розсувають межі можливого. Пориньте у перегляд разом з QLED TV розробленими спеціально для вас і які **прекрасно** вписуються у **ваше** життя (Samsung QLED TVs 2019).*

У рекламних текстах товарів даної групи здебільшого затребувані цифри для позначення номеру моделі виробу та технічних параметрів, але зустрічаються й числівники. На думку О.В. Ємельянової та Е.Ю. Щербак “вживання форм числівників у текстах реклами є важливим у контексті конкретизації та деталізації у текстовому повідомленні. Часто рекламодавці вживають числівники з метою підкреслити унікальність свого продукту серед інших товарів, що також приховано спонукає споживача до обрання конкретного об'єкту” [4, с. 53]:

*iPod – **one thousand** songs in your pocket (iPod);*

*...is available in **four** beautiful colours (Samsung Galaxy A5);*

Shoot in stunning detail then instantly share family and

*friends. From your son's **first** goal to summiting your **first** peak, you'll never miss out on living in the moment while capturing it for the future (Sony video cameras);*

*...a Smart TV offering advanced technologies that deliver over **a billion** rich colors (LG Super UHD TV);*

*3D Touch. 12 MP photos. 4k Video. **One** powerful phone (Samsung iPhone 6 S);*

*A landmark event. In more ways than **one** (iPhone 2008);*

*Glass worthy of a **first-class** camera (Sony cameras);*

***One** of the world's best RAW converters by Phase **One** (Sony α6300 camera);*

*Superb images that boast a staggering **8 million** pixels are delivered at a resolution 4x greater than Full HD (The Samsung UE590 monitor).*

У деяких випадках числівник використовується у рекламі як оцінна метафора: *As the world's number **one** ranked entry level workstation it also features a choice of Tower or SFF configurations (HP Z240 Workstation)*. У цьому прикладі ми бачимо використання прийому перенесення значення – у свідомості споживачів “перший” сприймається як “кращий”.

Як ми бачимо всі частини мови мають різне функціональне навантаження, але перебуваючи у певному взаємозв'язку, виконують, насамперед, комунікативну функцію, яка полягає у формуванні потреби у товарі та спонуканні до його придбання.

Дієвим прагматичним ходом є використання у рекламі звернення до дорогих для адресата людей. Так, виробники Easyphone доводять до споживачів інформацію, що їх телефон: *Побудований за міжнародними стандартами, щоб допомогти **вашим** любим стареньким залишатися на зв'язку, бути самостійними та у безпеці. – Built to international standards, to help your beloved elders stay connected, independent & safe (Easyphone Grand)*. У наступному прикладі ми бачимо прояв турботи про маленьких дітей у рекламі телефону Easyphone Star, який не має виходу до мережі Інтернет, оснащений системою GPS, функціями батьківського контролю, кнопкою виклику допомоги в екстрених ситуаціях: *Specially Designed to Help Your Child be More Safe. As Unique as your little star. – Спеціально розроблений, щоб допомогти **вашій** дитині почувати себе у безпеці. Унікальний, як **ваша** маленька зірка (Easyphone Star)*. Апетуючи до вічних цінностей (любові, сім'ї), рекламодавець акцентує увагу споживача на тих, для кого призначено товар.

Висновки. Ефективність сприймання рекламних текстів забезпечується, вибором ефективних мовних засобів, зокрема частин мови. Під час аналізу рекламних текстів на морфологічному рівні було виявлено вживання: дієслівної лексики, яка робить рекламну інформацію експресивною, відзначено її впливовий характер;

іменників, що мають значний інформативний потенціал; прикметників з позитивною конотацією, що використовуються для опису форми, розміру, якості рекламованого товару, сприяють створенню рекламного образу; прислівників, що посилюють значення прикметників та дієслів;

займенників, що сприяє встановленню довірчих відносин між виробником та потенційними покупцями; числівників, які позначають кількість товару, позицій, порядок випуску моделей виробу.

Частота використання частин мови в рекламному тексті товарів електроніки наступна: іменники (40 %), прикметники (22 %), дієслова (18 %), прислівники (12 %),

займенники (5 %), числівники (3%). Переважна частка іменників у рекламних текстах є особливою рисою реклами товарів даної групи.

Аналіз показав, що кожна частина мови несе певне функціональне навантаження у реалізації прагматичних цілей рекламного тексту. Укладачі рекламних текстів

схильні використовувати іменники, прикметники, дієслова, прислівники, займенники, числівники для вираження своїх ідей по відношенню до рекламованих товарів, та вживають ці частини мови, зважаючи на специфіку їх впливу на споживача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернадская Ю.С. Текст в рекламе: учеб. пособие/Ю.С. Бернадская. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 288 с.
2. Бове К.Л. Современная реклама (перевод с английского)/К.Л. Бове, У.Ф. Аренс. – Тольятти: "Издательский дом Довгань", 1995. – 704 с.
3. Горячев А.А. Моделирование речевого воздействия в рекламной коммуникации: дис.... канд. филол. наук: 10.02.19/Горячев Алексей Александрович. – Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2010. – 296 с.
4. Ємельянова О.В., Щербак Е.Ю. Морфологічна репрезентація імплікативного компоненту реклами (на матеріалі англо-мовних рекламних текстів)/О.В. Ємельянова, Е.Ю. Щербак//Wykształcenie i Nauka bez Granic – 2014 (7-15 12. 2014). – Volume 20. Filologiczne nauki. – Przemysł: Nauka i studia, 2014. – С. 51-54.
5. Зайцева В.А. Языковые стратегии воздействия в англоязычном рекламном тексте/В.А. Зайцева//“Актуальные проблемы гуманитарного образования”: сборник докладов Междунар. инт.-конф. (Минск, 20-28 02. 2014 г.) – Минск, 2014. – С. 238-245.
6. Зірка В.В. Вплив, сугестія, маніпуляція в рекламі: лексичні дослідження, прийоми та методи перекладу/В.В. Зірка//Учёные записки Таврического: Национального университета имени В.И. Вернадского: Научный журнал. Серия Филология. Социальные коммуникации. – Т. 28 (67). – № 2. – Ч.1.– Симферополь: ТНУ им. В.И. Вернадского, 2014. – С. 227-231.
7. Зірка В.В. Експресивність та способи її перекладу в англо-мовних рекламних текстах/В.В. Зірка//Лінгвістика XXI століття: нові інозем. дослідження і перспективи НАН України. Центр наук. дослідж. і виклад. мов. – К.: Логос, 2011. – С. 139-146.
8. Кафтанджиев Х.Н. Тексты печатной рекламы/Х.Н. Кафтанджиев. – М.: Смысл, 1995. – 73 с.
9. Кузєбна В.В., Зозуля О.В. Лексичні особливості віртуальних рекламних текстів (на матеріалі реклами всесвітньо відомих брендів)//World Science (Multidisciplinary Scientific Edition) – № 6(34). – Ч.8.– Варшава: RS Global, 2018. – С. 25-31.
10. Кушнерук С.Л. Личные местоимения как языковые маркеры пересечения текстовых миров в рекламе/С.Л. Кушнерук//Вестник Челябинского гос. ун-та. Филология. Искусствоведение. – Вып. №27. – Челябинск, 2008. – С. 85-89.
11. Митрошкина Т.В. Английские фразовые глаголы: учеб. справочник/Т.В. Митрошкина. – Минск: Тетра Системс, 2011. – 96 с.
12. Розенталь Д.Э. Язык рекламных текстов: Учеб. пособие для фак. журналистики вузов/Д.Э. Розенталь, Н.Н. Кохтев. – М.: Высш. школа, 1981. – 125 с.
13. Сердобинцева Е.Н. Структура и язык рекламных текстов: учеб. пособие/Е.Н. Сердобинцева. – М.: Наука, 2010. – 104 с.
14. Dyer G. Advertising as Communication/G. Dyer. – London, New York: Methuen, 1993. – 230 p.
15. Jefkins F. Advertising/F. Jefkins. – 4-th edition. – London: Pearson Education Limited, 2000. – 384 p.

REFERENCES

1. Bernadskaya Y.S. Tekst v reklame:ucheb.posobie/Y.S. Bernadskaya. – Moscow.: YUNITI-DANA, 2008. – 288 p.
2. Bovee C. L. Contemporary Advertising/C. L. Bovee, Arens W.F. – Toliatti “Izdatelskii dom Dovgan”, 1995. – 704 p.
3. Goryachev A.A. Modelirovanie rechevogo vozeistviya v reklamnoi kommunikatsii: dis.... kand.filol. nauk: 10. 10.02.19/Goryachev Aleksey Aleksandrovich. – Rossijskij gosudarstvennyj ped. universitet im. A.I. Gertsena. – St. Petersburg, 2010. – 296 p.
4. Yemel'ianova O.V., Shcherbak E.Y. Morfolohichna reprezentatsiia implikativnoho komponentu reklamy (na materialii anghlomovnykh reklamnykh tekstiv)/O.V. Yemel'ianova, E.Y. Shcherbak//Wykształcenie i Nauka bez Granic – 2014 (7-15 02. 2014). – Volume 20. Filologiczne nauki. – Przemysł: Nauka i studia, 2014. – P. 51-54.
5. Zaitseva V.A. Yazykovye strategii vozdeistviya v angloyazychnom reklamnom tekste/V.A. Zaitseva//“Aktual'nye problemy gumanitarnogo obrazovaniya”: sbornik dokladov Mezhdunar. int-konf.(Minsk, 20-28 02. 2014) – Minsk, 2014. – P. 238-245.
6. Zirka V.V. Vplyv, subestiiia, manipuliatsiia v reklamii: leksychni doslidzhennia, priiomy ta metody perekladu/V.V. Zirka//Uchyonye zapiski Tavricheskogo: Natsionalnogo univ. imeni. V.I. Vernadskogo: Nauchnyj zhurnal.Seriya Filologiya. Socialnye komunikatsii. – T. 28 (67). – № 2. – Ch.1.– Simferopol: TNU im. V.I. Vernadskogo, 2014. – P. 227-231.
7. Zirka V.V. Ekspresyvnist' ta sposoby ii perekladu v anglomovnykh reklamnykh tekstakh/V.V. Zirka//Lingvistyka XXI stolittya: novi inozem. doslidzhennya i perspektyvy NAN Ukrainy. Tsentru nauk. doslidzh. i vyklad. mov. – K.: Lohos, 2011. – P. 139-146.
8. Kaftandzhiev Kh. N. Teksty pechatnoi reklamy/Kh. N. Kaftandzhiev. – M.: Smysl, 1995. – 73 p.
9. Kuzebna V.V., Zozulya O.V. Leksychni oboblyvosti virtualnykh reklamnykh tekstiv (na materialii reklamy vsesvitn'o vidomykh brendiv)//World Science (Multidisciplinary Scientific Edition) – Vol 6(34). – part 8. – Warsaw: RS Global, 2018. – P. 25-31.
10. Kushneruk S.L. Lichnye mestoimeniya kak yazykovye markery peresecheniya tekstovykh mirov v reklame/S.L. Kushneruk//Vestnik Chelyabinskogo gos. un-ta. Filologiya. Iskusstvovedenie. – Vyp. №27. – Chelyabinsk, 2008. – P. 85-89.
11. Mitroshkina T.V. Angliiskie frazovye glagoly: ucheb. spravochnik/T.V. Mitroshkina.– Minsk: Tetra Sistems, 2011. – 96 p.
12. Rozental' D.E. Yazyk reklamnykh tekstov: Ucheb. posobie dlya fak. zhurnalistiki vuzov/D.E. Rozental', N.N. Kokhtev. – M.: Vyssh. shkola, 1981. – 125 p.
13. Serdobintseva E.N. Struktura i yazyk reklamnykh tekstov: ucheb. posobie/E.N. Serdobintseva. – M.: Nauka, 2010. – 104 p.

The peculiarities of the functioning of parts of speech in English advertising texts

S. V. Dereha

Abstract. The paper deals with the peculiarities of the functioning of parts of speech (verbs, nouns, adjectives, adverbs, pronouns, numerals) as language means of drawing attention, consumers conviction, means of emotional and expressive coloring in advertising text. It has been defined that the peculiarities of the use of the morphological means are determined by the specificity of the advertised product. The functional load of the parts of speech used for the realization of the communicative and pragmatic goals of an advertising message is considered.

Keywords: advertising text, parts of speech, language means, frequency of use, impact on consumer.

Концепт-мифологема ELD/ОГОНЬ в современном шведском песенном дискурсе

А. В. Гусар

КНУ им. Т. Шевченко, г. Киев, Украина
Corresponding author. E-mail: angelinagusar92@gmail.com

Paper received 09.02.20; Accepted for publication 22.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-218VIII66-05>

Аннотация. Статья посвящена анализу универсального концепта-мифологема ELD/ОГОНЬ, а также особенностей его реинкарнации в современном шведском дискурсе. Языковые средства воплощения концепта-мифологема ELD/ОГОНЬ рассмотрены с позиций лингвокультурологии, лингвосомиотики и универсологии. Этимологические и семантические особенности языковых единиц анализируются в контексте теории мифологически ориентированного семиозиса.

Ключевые слова: огонь, концепт-мифологема, мифологическое пространство, песенный дискурс.

Современная лингвистика продолжает изучать связь между языком и речью с одной стороны и структурой познания, мыслительными процессами и сознанием с другой. Учитывая такую тенденцию, особый интерес вызывает интегральное изучение языка и речи как лингвокреативного явления, а также изучение семиотических и когнитивных качеств лингвистических единиц, обозначающих мифологические феномены.

На развитие этого направления оказали влияние работы многих отечественных и зарубежных авторов: С. Аскольдова, А. Бабушкина, С. Воркачова, И. Голубовской, В. Карасика, В. Колесова, Е. Кубряковой, Д. Лихачева, В. Масловой, З. Поповой, И. Стернина, Р. Фрумкина, И. Голубовской, А. Вежбицкой, Г. Колшанского, А. Корнилова, А. Колесника, А. Левицкого, В. Крофта, Д. Круза, Р. Лангакера, Р. Джекендоффа и др. В частности, по мнению А. Левицкого, национально-культурные тексты, закодированные в первичных формах номинаций концептов-мифологем и мифологических сценариев, определяют первичную структуру мира и возможные сценарии его изменений и трансформаций [5]. В свою очередь, А. Колесник отмечает, что декодирование текстов с помощью мифологического пространства, обеспечивает проникновение в мир определенного уровня реальности и абстрактности и генерирует в сознании языковой личности образы и концепты, которые являются «вторичным мифом» [3], который, соответственно, отличается от первичной матрицы мира. Языковая личность является субъектом семиозиса, она моделирует мир или миры. Результатом такого моделирования является «голографический образ», который представляет собой сублимацию декодированного концепта-мифологема и современного представления о мире и, таким образом, может воплощаться и материализоваться в других кодовых системах и дискурсах. Таким образом, наша задача заключается в декодировании базовых концептов различных мифологических пространств и в исследовании процесса «наложения» на него современной картины мира языковой личности и отображения таких концептов-мифологем в современных дискурсах, в частности в современном песенном дискурсе. Соответственно, целью данной статьи мы выбрали исследование шведского концепта-мифологема ELD/ОГОНЬ и особенностей процесса его вербализации в современном шведском песенном дискурсе.

Несмотря на то, что современная наука дала ответы

практически на все фундаментальные вопросы, касающиеся происхождения явлений природы, которые окружают человека, сакральные представления наших предков об окружающем мире, коррелирующие с концептами-мифологемами в составе древних картин мира, остаются закодированными в современных языках и на подсознательном уровне продолжают влиять на содержание и понимание современных дискурсов. То есть, архаичные концепты-мифологема, составляющие ядро мифологического пространства, как контейнера базовых аксиоматических операторов, сквозь призму которых осуществляется интерпретация взаимодействий различных систем/миров, порождают смысловые поля, в контексте которых кодируются и осмысливаются актуальные явления современности [2]. Одним из таких явлений является феномен огня, о котором пойдет речь далее. Сначала мы предлагаем рассмотреть современные варианты трактовки данного понятия, что, в первую очередь, фиксируются в сознании языковой личности – в нашем случае, в сознании исполнителей современных песен.

Анализ шведских лексикографических источников показал, что лексема ELD (от древн.шв. elder, от древн.сканд. eldr; для сравнения исл. eldur, дат. ild и норв. eld) в шведском языке имеет следующие значения: **1. химическая реакция горения, 2. место, где происходит данная реакция** (= låga, flamma = пламя, brand = пожар, bål, brasa = костер, огонь в печи или камине; связанные идиоматические выражения ha många järn i elden = дословно «держать/иметь много железа в огне» = иметь много дел); **3. то, что горит от этого светит и греет = свет, тепло:** I alla tre husen var det eld и fönstren; **4. инструмент в хозяйстве, с которым надо вести себя осторожно:** Elden är en god dräng, men en dålig husbonde = Огонь – хороший слуга, но плохой хозяин; **5. что-то опасное при неосторожном поведении, чаще всего в идиомах:** «leka med elden» – «играть с огнем», «springa, som om elden vore efter en» – «быстро бежать (так как будто за тобой «гонится» огонь)», «gjuta olja på elden» – «подливать масло в огонь», «eld och vatten» – «через огонь и воду»; **6. в религиозный контекстах – renande очищающий огонь, prövande проверка огнем:** Såsom eelden pröffuar silffuret och vgen guld, altså pröffuar Herren hiertan (поговорка); **а также о работе или о деле, которое «проверяется огнем»:** Hurudana hwars och eens verk är thet bepröfwat eeldhen (Kor. 3: 13); **учитывая бо-**

жественное происхождение огня (святой огонь на алтаре) используется в художественных сравнениях: Culturens heliga eld = Священный огонь культуры; 7. предметы или явления похожи по своему действию или качествам на действие огня, или связанные с процессом горения: об огнестрельном оружии, паровых механизмах, фейерверках, об алкогольных напитках: Punschens eld bidrog ej att nedstämman hans lifsandar ; eldfluga (огонь + муха) – светлячок; 8. в народных названиях многих болезней, вызывающих жар или воспаление, кожные повреждения (как от огня): Antoniuseld = эрголизм, den flygande elden, mjältbrand = сибирская язва, (den) heliga elden, den kalla elden, kallbrand, den vita elden ; 9. когда речь идет о чувствах, состоянии души, эмоциях, учитывая подвижность, игривость пламени, особенно о жизненной силе, подвижности, жизненности, игривости, притяжении, энтузиазме, вспыльчивом характере, неравнодушии: «ta (ga)/fatta eld (för ngt)» – «зажечься чем-то», «vara/bliva/råka/komma i eld och låga/lågor» = «eld och iver» = стремление/«eld och hänförelse» = очарование – быть полным энтузиазма, гореть чем-то: Lätt komi eld; förtjusning, hän förelse. Bondeståndets flertal fattar eld för förslaget; а также о блеске в глазах: Elden gnistrade utur de kämpandes ögon. 10. об умственных способностях: гибкий интеллект, смекалка, фантазия; 11. Учитывающая согревающее качество огня и его всепоглощающую натуру часто о чувствах, о любви, дружбе, страсти: «ta (ga)/fatta/f änga eld» – влюбиться: När det kommer eld i gamla hus, så brinna de häftigare än andra; 12. о вредном, жгучем качестве по сравнению с чувством гнева: «ta (ga)/fatta eld» – стать разгневанным, злым; «råka/komma/sätta/stå i eld/i eld o. låga/lågor» – «быть разгневанным, разгневать кого-то»: Konungen fattade eld och nedskref en skarp anmärkning; также в выражениях det tar eld i blå (no) rna, elden kommer i blå (no) rna, det tar eld i knuten, i alla knutar ; icke kunna kara/skrapa eld (en) ifrån sig (ngn annan) – дословно «не меть возможности расчистить огонь перед собой» – быть беспомощным, не иметь возможности что-то сделать; 13. бытовое использование для приготовления пищи на огне, на плите, в печи, духовке, обогрева и т.д. [8]. Важно подчеркнуть, указанные свойства денотата рассматриваются как содержание внутренней формы соответствующих языковых знаков, совокупность предложений, составляет эллиптический национально-культурный текст-программу. Таким образом базовыми признаками, закодированными во внутренней форме шведскоязычной номинации «eld» является: 1. то, что горит/греет/светит; 2. полезный: опасный инструмент; 3. очищающий, священный, карающий предмет или явление; 4. тот, кто подвижный, живой (полон жизни); 5. (об эмоциях) вспыльчивый, эмоциональный, разгневанный, равнодушный, чувственный, полный энтузиазма, страстный; 6 (о умственных способностях) умный, сообразительный; 7. также беспомощный. Внутренняя форма лексемы «eld» является одной составляющей исследуемого концепта-мифологема, перейдем теперь к анализу его лингвокультурного слоя.

Впервые упомянуто Эмпедоклом (как один из четырех классических элементов), явление огня является центральным в мировой мифологии и упоминается во многих мифах и легендах разных народов, что связано с

признанием его несомненного божественного происхождения и силы – огонь это и солнце, и молния, а также духи и божества, олицетворяющие эти силы. В древности добыть огонь было непросто, потому очаг всегда берегли и поддерживали, ведь без огня невозможно было согреться или приготовить пищу. Жертвенный огонь зажигали, чтобы почтить погибших или умерших людей (с огня все рождается – в огне все завершает свой путь), с помощью огня жрецы общались с богами, обращаясь к ним за защитой или помощью. У каждого народа или племени был свой бог или дух огня, которому поклонялись, приносили жертвы.

Анализ вербальных ипостасей концепта ELD опирается на междисциплинарную универсологическую методологию и отстаиваемых в рамках теории мифологически ориентированного семиозиса моделей развития открытых систем [4], которые учитывают диалектические законы бытия, универсальные механизмы развития открытых систем, механизмы референции и когнитивной деятельности человека. Поэтому концепт-мифологема ELD анализируется как вербализированный квант мифологической информации – иерархически согласованная часть мифологического пространства, что, в свою очередь, составляет ядерную часть соответствующих национальных картин мира европейских этносов. В иерархически организованной системе концептов, составляющих каркас мифологического пространства [4], наиболее обобщенными/абстрактными мегаконцептами являются противопоставленные между собой концепты «живое существо»: «неживая сущность». Гипонимические относительно них мезоконцепты выполняют роль определенных связанных элементов между универсальным информационным полем ноосферы и национальной культурой. Таким образом, тут возможны два пути толкования универсального концепта ELD/ОГОНЬ – через парадигму мегаконцепта «живое существо», также через противопоставленный ему концепт «неживая сущность».

Концептом мезоуровня относительно мегаконцепта «живое существо» является антропоморфное существо или существо нечеловеческого происхождения, то есть «мифологическое существо» (шв. vätte – дух природы в скандинавской мифологии, мн. vättir; др.-сканд. *vætti*). Концепт «мифологическое существо» является суперординатным относительно этноспецифических структур макроуровня. Макроконцепты имеют обобщающую природу и способны к функционированию как доминанты соответствующих концептуально-семантических сфер, например: дух земли, дух огня и тому подобное. Катаконцепты, видовые относительно макроконцептов, являются этноспецифическими в картинах мира разных лингвообщин. Они также есть частью концептуально-семантических сфер в картине мира и частью мифологических сценариев, которые разворачиваются в национальном мифологическом пространстве. Катаконцепты более детализированы и содержат информацию об отдельных расах, народах, группах, расовых подгруппах, как например: Агни (санскр. अग्नि «огонь») – бог огня в индуизме, а также посланник, что передавал жертвоприношение людей богам; Агни обычно изображали с огненными волосами верхом на козле – он олицетворял различные формы огня – жертвенный огонь, домашний огонь, погребальный костер, а

также огонь внутри каждого человека, однако чаще всего ассоциировался с жертвенным огнем из-за своей функции посланника; Гефест (греч. Ἥφαιστος, *Hephaistos*) – древнегреческий бог огня и кузнечества, что в отличие от других богов не отказывался от физического труда и имел власть над вулканами; у греков также была богиня Гестия (греч. Ἑστία) – богиня огня, покровительница домашнего очага, которая никогда не оставляла Олимпа; Рарог – в славянской мифологии дух огня, связанный с культом домашнего очага и т.д.

В скандинавской мифологии в первую очередь стихию огня олицетворял великан Сурт – владыка Муспелльхейма, царства огня: с начала времен во вселенной не было ничего, кроме черной бездны, пока не столкнулось царство огня с царством льда Нифльхеймом, тогда на земле зародилась первая жизнь – то есть для древних скандинавов огонь является, в первую очередь, символом начала жизни, начала мира. Кроме того, во время последней битвы, когда боги боролись против великанов и чудовищ, Сурт, видя, что силы равны, собрал всю свою огненную мощь и обрушил ее на землю, таким образом закончив эсхатологическую битву. То есть огонь – это и начало, и конец всего сущего.

Олицетворением огня у древних скандинавов было также мифологическое существо великан Логи (*Logi*, *Loge* – древ.сканд. = огонь, от древн.шв. *loghi*, *lugh*, норв.диалект. *loge*, исл. *logi*, древн.фриз. *loga* от герм. *luzan* – сравни с средн.верх.нем. и нем. *lohe*, что происходит от герм. *luhan-*, от индоевр. *luk-*; сравнен с лат. *lucere*, *lysa*, греч. Λεύκος; современный шв. «*låga*» – пламя, предположительно «*ljungeld*» = древнее название молнии, «*ljus*» = свет, «*lugn*» = покой, спокойный [11]) или по-другому Халог (Hálogi – высокое пламя), который был братом Kári (владыка ветра) и Ægir (владыка моря) и сыном Fornjót (forn + jót = древний великан, возможно имеется в виду Имир) и имел жену Glöð («раскаленные угли», шв. «*glöð*» = жар, пыль). Логи фигурирует в рассказе о путешествии Тора и Локи в крепость Утгарда-Локи в Йотунхейме, где он соревновался против Локи в поедании мяса. Силы были равными, однако Логи проглотил не только мясо, но и кости и деревянный поднос, после чего оказалось, что он является воплощением самого «дикого огня».

Микроконцепты фрактально повторяют структуру своей надсистемы и им также характерно контекстуально обусловленное «профилирование» отдельного сегмента их содержания. Микроконцептами относительно катаконцепта «дух огня»/«бог огня» являются дискретными мифологическими существами, имеющими дифференциальные онтологические признаки, или расовые подгруппы с уникальными свойствами: так, например, некоторые исследователи утверждают, что Логи как мифологическое существо или домашний помощник *vätte* стоит рядом с другими редко видимыми, но не менее полезными персонажами такими как *tomte* (гном), *tuftekalle* (домовой), *kullebonde* (крестьянин с холма), *ellefolk* (эльфийский народ), *nisse* (молодой гном, помощник *tomte*) и др. [10].

Есть версия, по которой дух огня/великан Логи и бог обмана Локи – это связанные между собой мифические существа. Несмотря на скептическое отношение большинства ученых к данной теории, некоторые все же вы-

ступают на ее защиту и выдвигают следующие аргументы. Во-первых, оба имеют общее давно забытое всеми архаическое происхождение от великанов, во-вторых в «Прорицание вельвы» (др.-сканд. *Völuspá*) говорится о том, что Локи будет руководить кораблём Нагльфар (вместе с жителями Муспелльхейма на борту), который будет ехать из огненного царства на поле последней битвы. Этот факт делает Локи непосредственно связанным со стихией огня, ведь в Муспелльхейм может попасть только тот, кто происходит из огненной земли: «Тогда сказал Третий: «Всего раньше была страна на юге, имя ей Муспелль. Это светлая и жаркая страна, все в ней горит и пылает. И нет туда доступа тем, кто там не живет и не ведет оттуда свой род [6].

Еще одно доказательство кроется в первичной «ати-функции» бога выходок, хитрости и обмана и в теории М. Маковского о «множественной этимологии», то есть о возможности одновременного существования нескольких семасиологических связей в истории одного и того же понятия. Подобная теория базируется на предположении о том, что язычники соотносили один и тот же предмет или явление с различными вещами, лицами, явлениями, одно и то же действие становилось источником многих ассоциаций в сознании древних людей. Таким образом истоки значения понятия «обман» кроются в сакральной сфере и имеют непосредственную связь с понятиями «огонь», «гореть»: древ.англ. *lieg* «огонь», греч. *legein* «говорить», лат. *lingua* «язык», нем. *lügen* «врать»; англ. сленг *to burn* в значении «to deceive», современный шв. *lögn* «ложь», *ljuga* «врать», *locka* «при-влекать» [1, 179].

Концепт ELD/ОГОНЬ можно трактовать в рамках категории «неживая сущность». Во многих древних общественных образованиях, в том числе и в древнескандинавском, люди различали много видов огня, имевших различные функции и признаки и представляющих, соответственно, разные микроконцепты: таким образом «дикий огонь» – это совсем другая сущность по сравнению с «домашним огнем» или «целебным огнем»; к тому же существовал также священный огонь, погребальный, ритуальный «огонь для нужд» («*need fire*», который упоминался братьями Гримм и использовался для лечения скота). Кроме того, стихия огня может трактоваться как «живительная» и одновременно как «разрушительная» сила; огонь – проливает свет, мудрость, развеивает темноту неизвестность и незнание и др. [9]. То есть, в общем можно выделить следующие основные признаки данного концепта-мифологемы, которые так или иначе проявлялись в древнескандинавской картине мира и имеют литературное или археологическое подтверждение: 1. «живое существо»: дух природы, домашний помощник *vätte*, великан Сурт (начало и конец вселенной), великан Логи (олицетворение «неприрученного» дикого огня), бог Локи (взаимодействует с двумя предыдущими персонажами, имеет отношение к стихии огня) 2. «неживое существо»: огонь как начало и конец жизни; 3. бытовой огонь, который используется в хозяйстве и ремесле; 4. огонь = символ домашнего уюта, место, где собирается семья, чтобы посоветоваться, где тепло и надежно; 5. священный огонь: а. огонь = очищение (например, ритуал с огнем, который проводили для очищения новой земли, или *eldsprov* = проверка огнем), б.

огонь = кремация (захоронения), с. огонь = жертвоприношение (способ передачи жертвы богам путем сожжения) [7]. Указанные характеристики инвентаризованы по критерию отражение **онтологических** (с огня начался мир, огнем и закончится), **функциональных** (бытовой, сакральный, лечебный, разрушительный огонь и т.д.), **аксиологических** (огонь – это тепло, надежность, еда, безопасность) и **темпорально-локативных** (у огня собирается совет, семья, решаются вопросы) признаков.

Когда в современных дискурсах проигрываются типичные (мифологические) сценарии, то тут, в зависимости от контекста, появляются отдельные сегменты указанных планов, профилированные определенные признаки в структуре значений соответствующих языковых знаков. В частности, в современном шведском песенном дискурсе проявляются следующие признаки: 1. **онтологические** (с огня начался мир, огнем и закончится) – **огонь = начало мира** «Vid askens rot, mot himmelen./Ur ett gap, malströmmars djup,/is och eld, storm och hav./Begynnens tid, urvärldar två,/sol och måne, liv och död./Urds väv, eldens glöd,/månens ljus, vid trädets fot»; «Skuggor ur tiden, vetrarmegin./Viskar i vinden, vetrarmegin./Om eld och is, vetrarmegin./Kaoset i evighetens gap...»; **огонь = начало, рассвет, надежда** «Gryning stundar/tänd den eld/Som ger vårt skepp nytt liv»; 2. **функциональные** (бытовой, сакральный, лечебный, разрушительный огонь) – **огонь = разрушение** «Trummor hörs i fjärran/som ekon av en förgången tid,/då elden härjade i skogar och hem,/då ljuset förpestade vårt liv»; «Drakeld»; **огонь = убийца** «Jagade och fallna fränder,/flådda av eld och stål»; **огонь = предвестник Рагнарёка** «Vargtand och björnram,/eld och stål,/brutna löften, förgiftat land./Blodiga vingar skuggar mark./Sakta sluter sig Hels hand»; **огонь = наказание богов, сверхъестественная сила** «Kom storm, kom eld,/kom björnfot, berid sinne»; **огонь = ритуальная ловушка** «Fångad i elden, ingen väg ut./Huggen och slagen, av runor bunden./Binder min själ, min vargbroder./Själ utan kropp, kropp utan själ»; **огонь горит в глазах = чувство** «Eldens starka ljus bränner i mina ögon,/likt törnets sting en gång bränt»; «Eld och rimfrost är i dina ögon/är du kvinna eller räv?»; **огонь = ярость** (Берсерк – темная душа с горящим огнем в душе) «Vargagrinn och björnram,/en bärsärks raseri./Skugglika själar med blånad eld,/gråben förlöst i månens sken»; **огонь = боль** «Smärtar som eld/Minnenom livet som var»; **огонь = печет как яд** «Känner giftet som gör verkan det brinner som en eld»; 3. **аксиологические** (огонь – это тепло, надежность, еда, безопасность и т.д.) – **огонь = очищение** «Eld så ren, bränner köttet»; «Samlar tanke och sinne,/väntar solens fall,/en reningens eld/bergets kristall»; **огонь = очищение и освобождения от оков** «Ken, den förödande elden,/för rening och bojar brustna»; «När elden i din själ bränner tårar gör dig blind./Är det mörkt är det vitt?»; «Odins glittrande öga,/förlöst ur vargstenen./Förening av själen,/själars rening i eld./Fogade samman i öd ets väv,/själars rening i eld»; «Reningens eld flammar/över land och hav/Regnet faller över Midgård,/etter spolas bort./Sköljer heliga stenar./Renar lundars mark./Solens strålar väcker liv/i hjärtats ärrade mull./Den falnande glöden/flammar åter upp/Reningens eld/brinner över land och hav./I var man och kvinnas själ,/en renande eld»; **огонь = жизнь** «Vågor, sänker draken i mörker,

släcker dess eld/Stormen, river och sliter i seglet, splittrar trä» (волны потушили жизнь); **отсутствие огня = отсутствие жизни** «Snön har fallit över tysta landskap/Inga eldar i landet brinner/Inga människor på heden synas/Endast vargens yl i fjärran hörs»; **огонь = надежда, маяк в тумане безнадежности** «Dessa vindar frå n glömda tider/en eld i tusenfaldig dimma»; **сожжение лодки = захоронения, путь к Вальхалле** «Den fallnes skepp driver för vind»; «Tärd till aska av elden,/hans sista färd över himlens rand/på Bifrost fram mot Odens hall»; **огонь = домашнее тепло и воспоминания** «Om ensamheten känns för tung om inte mjödet ger dig tröst/Så lägg dig vid en eld så varm så minns du värmen från mitt bröst»; «I skymningens glitter drakskeppet flammar/På dystert och sorgsen ritt över våg/Ja, hon seglar så stolt emot horisonten/Mot solskivans sista slämtande ljus./Med ett segel av eld nu stormannen far/Mot vila i skymningens land/Ja, ett segel av eld sänder kungen mot Asgård/Platsen för heder och hjältarnas land»; **огонь = возрождение** «Vi ska finna dig bödel innan vintern blir vår,/vi ska mätta vår hunger en dag./Eldar må brinna av nyvunna slag,/illgärningsmennar förgås./Kungar skall åter få träda i lag»; **огонь = месть** «Kan du se min eld kan du se vår glöd/Kan du känna deras längtan mina vargar vittrar död/Kan du se min värld så ödelagt/Nu väntar seger väntar hämnden av de liv som du har bragt»; **огонь = защита** «Reid kallar jag för skydd./Eld, luft, vatten och jord,/Gifu för of fer och/gåva,/i bergets djup»; «Sida vid sida min broder och sköld/Natten tycks aldrig ta slut/Låt barnen få söka till eldarnas skydd/Från fiendens lansar och spjut»; **огонь = щит** «Jag finns där om du ber att bära elden som vår sköld/Bringa värme åt din brynja låta vargen känna köld»; **огонь = магия, руны** (огонь Сурта выжиг руны) «Kristallens ljus/bländade min syn./Ett vibrerande dån/fyllde världen./Surts eld slog ur jorden./Glödande runor sveddes bort»; «Dånande röster stiger sakta upp./Bilder från själens ändlösa brunn./Frödrivna väsen, visdomens eld, I den svartaste jord.../Vid askens rot, mot himmelen./Runor står att finna, i bladens skuggor. I barken estad, en linje av eld, I ovan och nedan, blinder den sig själv»; **огонь = мудрость** «Frödrivna väsen, visdomens eld, I den svartaste jord...»; **огонь = любовь** «När som jag dina ögon fick se/Det tändes opp en kärlekseld i mig»; «Känslor är som vind i eld/Jag gav all min saknad/Du brann och skänkte mig din kärlek/I min svåra stund»; **огонь = любовь к родине** «Där brinner jag förutan glöd, där växer jag mig stark/Brynjan min för motstå slag å aldrig tar jag mark/Kärlek till vårt fosterland ger kraft och mod till män/Heder till vårt kära folk där eldar brinner än»; **огонь = единственное утешение** «fast gammal man ger ingen tröst/eld och lågor släcker törst»; 4. **темпорально-локативных – огонь = место у которого собираются люди советоваться, вспоминать прошлое** «Horn sjunger samman i vinden,/sorgesånger och minnen kväds./binds samman vid eldens vär me,/vävs in i folkets hjärtan»; **и рассказывать истории** «Fångad i elden, ingen väg ut./Huggen och slagen, av runor bunden./Binder min själ, min vargbroder./Själ utan kropp, kropp utan själ»; «I aftersundens timma sittandes invid/Sovrumshårdens gyllne eld/En saga ond och mörk/förtäljs/Om de som uti myren bo»; **у огня царит тишина, это надежное защищенное место** «Sov nu, lilla vännen min/Dröm ett litet sinnes drömmar/Vid elden stillhet råder/Här ditt folk vakar över dig»; **огонь присутствует там, где решается судьба** «Blickarna sänks/Då marken den dränks/Stillsam är/Ödets

sång/I eldarnas sken till/Skuggornas da ns/Se slutet i korpögas blick».

Таким образом, можно сделать вывод, что среди глупинных лингвокультурных признаков древнескандинавского концепта-мифологема ELD/ОГОНЬ мы можем наблюдать следующие смысловые составляющие: огонь = начало и конец жизни и мира ; огонь = символ домашнего уюта, место, где собирается семья, чтобы советоваться, где тепло и надежно, где рассказываются истории о древних, забытых временах; огонь = очищение, освобождение от оков, огонь = кремация (захоронение), сожжение лодки = путь к Вальхалле, огонь присутствует там, где решается судьба, огонь = магия, руны, огонь =

щит, защита, огонь = возрождение, но также и предвестник Рагнарёка, разрушение. Кроме того, мы видим также признаки, которые подсознательно накладываются (на изначальные, вышеупомянутые) языковой личностью исполнителей, учитывая значение и внутреннюю форму современной лексемы «eld»: огонь = жизнь, жизненная сила, огонь = единственное утешение, огонь = эмоции и чувства (любовь, ярость, месть, надежда, боль), огонь = любовь к родине. Наше дальнейшее исследование будет посвящено анализу языковых средств воплощения концепта ELD/ОГОНЬ в современных дискурсах, а также концептов-мифологем, которые обозначают другие природные стихии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Антология концептов: в 2 т./под ред Карасика В. И., Стернина И. А. – Волгоград: Парадигма, 2005. – Т. 1. – 347 с.
2. Колесник О.С. Концепт-мифологема гном у дзеркалі мови./О. С. Колесник//Studia Philologica (Філологічні студії): зб.наук.праць. – 2014. – Вип. 3. – С. 23-30. [Э. ресурс] – Режим доступа: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11134/1/04_KOlesnyk%20O%20S%202014%20%282015%29%20_DWAR.pdf
3. Колесник О.С. Лінгвокреативний аспект мифологічного семіозису./О.С. Колесник//Записки з романо-германської філології. – 2013. – Вип. 1. – С. 106-114. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zrgf_2013_1_16
4. Колесник О.С. Лінгвосеміотика мифологічного простору: дис.... докт. філол. наук: 10.02.15/Олександр Сергійович Колесник; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2012. – 548 с
5. Левицкий А. Э. Взаимодействие реального и ирреального в пространстве вымышленного: когнитивно-дискурсивный аспект//Язык. Культура. Перевод. Коммуникация. Сборник научных трудов. – Т. 2 из Выпуск 2. – Москва: Москва, 2018. – С. 369-374. [Э. ресурс] – Режим доступа: <https://bookonlime.ru/lecture/9-vzaimodeystvie-realnogo-i-irrealnogo-v-prostranstve-vymyshlennogo-kognitivno-6>
6. Стурлусон Младшая Эдда/Стурлусон, Снорри. – М.: Наука, 1979. – 256 с.
7. A New Place for Loki, Part I. Retrieved from: <http://polytheist.com/orgrandr-lokean/2014/09/17/a-new-place-for-loki-part-i/>
8. Eld. Retrieved from: https://svenska.se/saob/?id=E_0221-0392.dJhH&pz=7
9. Fire Symbolism: Flames that Ignite Faiths and Inspire Minds. Retrieved from: <https://www.ancient-origins.net/myths-legends/fire-symbolism-flames-ignite-faiths-and-inspire-minds-004404>
10. Heide. E. Loki, the "Vätte", and the Ash Lad: A Study Combining Old Scandinavian and Late Material//Viking and Medieval Scandinavia, Published by: Brepols, 2011. Vol. 7. P. 63-106. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/45019150>
11. Låga. Retrieved from: https://svenska.se/saob/?id=L_1275-0207.9z9C&pz=7

REFERENCES

1. Anthology of Concepts. In V.I. Karasik & I.A. Sternin (Eds.). Volgograd, Paradigma, 2005. Vol. 7. 347 pp. [in Russian].
2. Kolesnyk, O.S. Language means representing the mythic concept DWARF are tackled within the framework of linguocultural studies, linguo-semiotics and universological studies./Studia Philologica? 2014. P. 23-30. Retrieved from: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11134/1/04_KOlesnyk%20O%20S%202014%20%282015%29%20_DWAR.pdf [in Ukrainian].
3. Kolesnyk, O.S. Linguo-creative aspect of mythic semiosis./Notes from Roman-Germanic Philology, 2013. P. 106-114. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zrgf_2013_1_16 [in Ukrainian].
4. Kolesnyk, O. S. Linguosemiotics of the Mythological Space//Doctor's thesis. Kyiv, 2011 [in Ukrainian].
5. Levytsky, A. E. The interaction of the real and the surreal in the space of the fictional: the cognitive-discursive aspect, Tongue. Culture Transfer. Communication./Collection of scientific papers, 2018. Moscow, 2 (2). P. 369-374. Retrieved from: <https://bookonlime.ru/lecture/9-vzaimodeystvie-realnogo-i-irrealnogo-v-prostranstve-vymyshlennogo-kognitivno-6> [in Russian].
6. Sturluson S. The Prose Edda//Nauka, 1979. 256 pp. [in Russian].
7. A New Place for Loki, Part I. Retrieved from: <http://polytheist.com/orgrandr-lokean/2014/09/17/a-new-place-for-loki-part-i/>
8. Eld. Retrieved from: https://svenska.se/saob/?id=E_0221-0392.dJhH&pz=7
9. Fire Symbolism: Flames that Ignite Faiths and Inspire Minds. Retrieved from: <https://www.ancient-origins.net/myths-legends/fire-symbolism-flames-ignite-faiths-and-inspire-minds-004404>
10. Heide. E. Loki, the "Vätte", and the Ash Lad: A Study Combining Old Scandinavian and Late Material//Viking and Medieval Scandinavia, Published by: Brepols, 2011. Vol. 7. P. 63-106. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/45019150>
11. Låga. Retrieved from: https://svenska.se/saob/?id=L_1275-0207.9z9C&pz=7

Mythological concept ELD/FIRE in modern Swedish song discourse

A. V. Gusar

Abstract. The article is devoted to analysis of basic mythological concept ELD/FIRE and to studding of its incarnations in modern song discourse, namely, in Swedish modern discourse. Language means representing the concept ELD/FIRE are tackled within the framework of linguocultural studies, linguo-semiotics and universological studies. Etymological and semantic features of the corresponding designation units are analyzed in the context of myth-oriented semiosis theory.

Keywords: fire, mythic space, mythological concept, musical discourse.

Thematic groups of political neologisms in English and Ukrainian: a comparative approach

V. V. Hromovenko

International Humanitarian University

Corresponding author. E-mail: gromovenkovikkos@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6706-3231>

Paper received 09.02.20; Accepted for publication 22.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-218VIII66-06>

Abstract. The article deals with the comparative analysis of political NEOLOGISMS from the perspective of their semantic organization. A political neologism is a lexical innovation that is a part of the system of socio-political vocabulary of the language. There have been distinguished four common thematic groups; they are State, Politics, Society, and Economy. The quantitative characteristics of these groups are of allomorphic character in the languages contrasted. The common group "State" is represented by a larger number of English neologisms, and the common group "Politics" is represented by most Ukrainian new words.

Keywords: *political neologism, thematic group, meaning, seme, comparative analysis.*

Introduction. The rapid development of different spheres of our life requires the designation of new objects and phenomena, as a result a large number of neologisms appears. There are different approaches to the definition of the term "neologism". It applies both to words or phrases that designate a new concept, subject, branch of science, etc., and to nominations that already exist in the language. Thus, a neologism may be defined as "a word created to describe a new object or express new concepts" [10]; as a newly created lexical unit or an existing lexical unit that has acquired a new meaning [21]. New words in the language are constantly entering the lexicon to describe new concepts and technologies" [18, p. 264].

Literature review. A political neologism is a lexical innovation that functions in political discourse and is a part of the system of socio-political vocabulary of a language. It models a particular vision of the object of nomination as determined by the intentions of the addressee. Political neologisms are connected thematically by the sphere of their usage. Any thematic groups include the words "not on the basis opposition to one another according to a particular trait, but on the basis of a common generic trait"[15, p. 178]. The thematic group is formed by combining the meanings of the word, on the basis of which further division of the common concept that belongs to the cognition category is built [14]. Words are grouped into thematic groups when there is a link between the objects of reality. Division of political neologisms into thematic groups is to some extent conditional, since concepts such as *state* and *politics*, *politics* and *economy*, etc., are closely intertwined. But that approach is justified due to the fact that there is a need to organize and systematize the actual lexical material.

The aim of the paper is to classify, describe and compare political neologisms from the point of view of their semantic organization and to draw common and divergent features of such groupings in English and Ukrainian.

Material and methods. The study of political neologisms is carried out from the point of view of their semantic structure taking into account the identification of the sphere of social and political life. Semantic characteristics of new words are clarified in the process of the semantic description of political neologisms, which reflect the structure of the meaning of individual lexical units [11, p. 87]. Classifications of neologisms [5, p. 126,] are based on a systematic approach to the study of vocabulary. The

dictionary definitions of lexical units selected for the investigation are analyzed. Dictionary articles indicate the correspondence between a certain word and its meaning representation. Based on the definition of a dictionary article that names the semantic components of lexical meaning [6, p. 85], using logical analysis [11, p. 84,] it is possible to clarify the semantic structure of a word and its reference to a specific thematic group.

Meanings are interpreted as a set of components, combined in different ways. They are quite independent [11, p. 81]. This understanding enables us to explore the structure of meaning. Componential analysis serves this purpose playing a leading role in the description of lexical units [2, p. 113]. It appears as a reliable way of analyzing the structure and system of lexical meaning, a means of modeling the hierarchical semantic structure of the word [1, p. 198], as the procedure of splitting meaning into minimal semantic components [11, p. 81], which is focused on distinguishing individual sememes, demonstrating specific relationships and relationships within the sememes [7, p. 115]. The latter helps to compare both common and distinct components of word meanings. Singling out nuclear elements (archisemes [4, p. 81] or integral semes [11, p. 82-83]) in the semantic structure of words is the basis for their integration within a thematic group, which is understood as a subject-logical category, reflecting the structure of the picture of the world and its individual fragments.

In the componential analysis semes are singled out, they are elementary units that form a hierarchical structure [1, p. 198], where the integral semes or archiseme are contrasted as a nuclear element of the seme structure. Such approach allows combining the words into a specific thematic group or into a lexical semantic field [11, p. 82-83]. Differential semes make it possible to distinguish individual words.

Thematic groups are formed on the basis of the analysis of dictionary articles «*politics*», «*політика*», presented in explanatory dictionaries of English and Ukrainian. In particular, «*politics*» is characterized as «*the activities of the government, members of law-making organizations, or people who try to influence the way a country is governed*» [16], «*the actions or activities concerned with achieving and using power in a country or society*» [17], «*the activities associated with the governance of a country or area, especially the debate between*

parties having power; the activities of governments concerning the political relations between states» [20]. The definitions offered in the explanatory dictionaries focus on the activities of government bodies and lawmakers, those who seek to influence the country's governance process and its relations with other states, and generally those related to governance of country or region, struggle for power. According to the explanatory dictionaries of the Ukrainian language, *політика – загальний напрям, характер діяльності держави, певного класу або політичної партії; напрям діяльності держави або політичної партії в тій чи в тій галузі в певний період; події й питання внутрішньодержавного та міжнародного суспільного життя* [13, p. 80; 3, c. 1035]. The meaning of the lexeme *політика* has the following semes in its structure 'державна діяльність', 'діяльність політичної партії', 'внутрішньодержавне та міжнародне суспільне життя'.

Taking abovementioned into consideration it is possible to group political neologisms in such thematic groups: 'State', which encompasses words that describe public administration; "Politics", consisting of lexical units that characterize the activities of political parties and groups; "Society", which encompasses lexical units that describe the activities of public organizations and actors; "Economy", which contains units that actualize the notion related to the economic component of government and innerstate life.

The following example demonstrates the semantic features of a neologism and its inclusion in a thematic group. The lexeme "narcissocracy" has the meaning of "government by the excessively self-centered" [22]; it is a tele-scope formed from the noun *narcissist* and the format -ocracy. The semes 'control' and 'persons with exceptional self-esteem' are differentiated in the seme structure of the lexical unit. The presence of the seme 'control' is the basis for referring this neologism to the thematic group 'State'.

In addition to the dictionary definition, information about the word can be provided in the Internet resources. For example, the lexeme "astroturf" is presented as a "fake grass-roots-movement" [22]. This is explained in a quote from the «Petersburg Times» (Florida), May 29, 1998:

«Operators in the governor's office were suspicious when they got a rash of calls from people who were obviously being coached on what to say. When the operators pressed the callers, they said they were sugar cane workers who had been told that they would lose their jobs if the governor vetoed the bills. Chiles' aides called it an «Astroturf», or «fake grass-roots campaign» [22].

The example shows that the newspaper article provides the context for the use of the lexical unit, describes the situation that contributed to its appearance, explains the conditions of occurrence of the neologism. Graphic method of the use of quotation marks, in which both the lexical unit and its interpretation are indicated, signals that it is a neologism, and it is unfamiliar to the reader.

The following lexical unit "cap" [22] is marked as a transitive verb and a noun used in the sphere of politics. In the example under consideration, the lexeme acquires a new meaning though it is not new in the language. According to the definition, the verb *cap* means "impose a limit on (something)"; «specifically, of central

government: to regulate the spending of (a local authority) by imposing an upper limit on local taxation» [22]. The specified lexical unit actualizes semes 'approval', 'restrictions', 'regulations', 'local taxes', 'central government', 'local authorities', enabling to refer the unit to the "State" thematic group. The lexeme describes the relationship between central and local governments, so it belongs to the "Government" subgroup.

The noun *антикорупційник* is characterized as *особа, яка провадить антикорупційну діяльність* [3, c. 16]. The semes 'особа', 'вид діяльності' are differentiated in the dictionary definition. To understand the meaning of the lexeme better, it is appropriate to consider its definition, *корупція – використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення/підкупність, продажність урядовців і громадських діячів* [12, p. 302.], which helps to clarify 'діяльність' as 'проти діяльності використанню службового становища для особистого збагачення'. On this basis, the lexeme has been referred to the thematic group "State". In addition, the same word can be referred to the thematic group "Society", because, according to the explanatory dictionary, corruption as an activity can be applied to public figures.

The following lexical unit *веломайданівець – особа-учасник Веломайдану* [8, p. 36] actualizes the seme 'особа-учасник', 'Велосипедний Майдан'. Instead, the lexeme *веломайдан* denotes protests [8, p. 36], connected with the use of bicycles. Against this background, the lexical unit *веломайданівець* has been referred to group «Суспільство», a subgroup of notions that characterize public life.

Thus, the componential analysis of the seme structure of neologisms serves as a basis for distinguishing semes in the structure of the studied units and referring them to a specific thematic group.

The quantitative characteristics of each group allowed defining the tendencies in neologism representation in English and Ukrainian, to determine the most productive ones.

Results and discussion. There are the following thematic groups of political neologisms in English and Ukrainian, which in their turn include several subgroups:

1. State: 1) government; 2) elections; 3) diplomatic activity; 4) military terminology.

2. Policy: 1) concepts that characterize national politics; 2) concepts related to aggressive politics; 3) concepts characterizing the activities of party, political and state leaders; 4) concepts characterizing interstate relations; 5) political terms; 6) the name of the parties.

3. Society: 1) concepts related to public life; 2) concepts characterizing negative phenomena in society.

4. Economy: 1) names of economic organizations, unions; 2) new economic terms.

The analysis showed that neologisms of the sociopolitical sphere, which entered the English and Ukrainian languages at the beginning of the 21st century, are related to the mentioned four thematic groups. It is possible to claim that there is some similarity in the general picture regarding the distribution of neologisms in the two languages under consideration.

Table 1.1 shows that in English most neologisms appeared in the groups "State" and "Politics", in the Ukrain-

ian language most of the new words appeared in the sphere of "Політика". In English, the group "Society" has a larger number of neologisms than in the Ukrainian language. There is an interesting fact that the number of new lexical units associated with government is approximately the same in both languages.

Table 1.1 The main thematic groups of political neologisms in English and Ukrainian

Thematic groups	Languages	
	English (%)	Ukrainian (%)
State	34,6	25,6
Politics	34,3	43,7
Society	25	21,5
Economy	6,1	9,2
Total	100	100

In Table 1.2, a more detailed distribution of thematic subgroups in each language can be seen. The analysis enables us to conclude that English is more actively enriched by concepts related to public life.

Conclusions. Four thematic groups of political neologisms have been singled out. They are characterized by both isomorphic and allomorphic features. In English, most neologisms appeared in the groups "State" and "Politics", in the Ukrainian language most of the new words appeared in the sphere of "Politics". There are more English than Ukrainian neologisms in the group 'Society'. The number of new lexical units associated with government is approximately the same in the languages under consideration. There has been marked an increasing tendency in English to use new words to denote notions re-

lated to public life. The further perspective of the research lies in the possibility to study the functioning of the vocabulary in question in political discourse in the limelight of the pragmatic and communicative approaches.

Table 1.2 Comparative analysis of thematic subgroups of political neologisms in English and Ukrainian

№	Thematic subgroups		English (%)	Ukrainian (%)
	№	State		
1	Government		14,8	18,6
2	elections		11	4,5
3	diplomatic activity		2	0,7
4	military terminology		6,5	1,8
		Politics		
5	Ha national politics		10,2	19,5
6	concepts related to aggressive politics		8,1	6,2
7	concepts characterizing the activities of party, political and state leaders		6	8,1
8	concepts characterizing interstate relations		1	0,9
9	political terms		6	5
10	name of parties		3	4
		Society		
11	concepts related to public life		15,3	9,2
12	concepts characterizing negative phenomena in society		9	12,3
		Economy		
13	names of economic organizations, unions		1,1	2,3
14	new economic terms		5	6,9
Total			100	100

ЛІТЕРАТУРА

- Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики: монография. Москва: Гнозис, 2005. 326 с.
- Апресян Ю. Д. Современные методы изучения значений и некоторые проблемы структурной лингвистики. *Проблемы структурной лингвистики*. Москва: Наука, 1963. С. 102–149.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)/Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
- Гак В. Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания. *Семантическая структура слова*. Москва: Наука, 1971. С. 78–96.
- Кронгауз М. А. Семантика: учебник для вузов. Москва: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. 399 с.
- Кузнецов А. М. От компонентного анализа к компонентному синтезу. Москва: Наука, 1986. 127 с.
- Левицкий В. В. Семасиология: монография для молодых исследователей. Изд. 2, исправл. и дополн. Винница: Нова Книга, 2012. 680 с.
- Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Словник/Загальна редакція А. Нелюби. – Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2017. – 204 с.
- Покровский М. М. Семасиологические исследования в области древних языков. *Избр. работы по языкознанию*. Москва: Изд-во АН СССР, 1959. С. 80–94.
- Розенталь Д.Э., М.А. Теленкова Словарь-справочник лингвистических терминов. М.: Просвещение, 1985. 399с.
- Селиверстова О. Н. Труды по семантике. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 960 с.
- Словник української мови: [в 11 т.]/АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка, Т. 4: І-М/ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 1973. 840 с.
- Словник української мови: [в 11 т.]/АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка, Т. 7: Поїхати-Приробляти. 1976. 723 с.
- Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова) – К.: Вища школа, 1979. 192 с.
- Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики: на материале русского языка. Москва: Наука, 1973. 280 с.
- Cambridge Free English Dictionary and Thesaurus. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary>.
- Collins Free Online Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com>.
- Crystal D. (1992). *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages*. Oxford: Oxford University Press
- Katermina V. V. (2017). Linguocultural Characteristics of English Mass-Media Neologisms. *US-China Foreign Language*. Volume 15, Number 10, October 2017 (Serial Number 169). PP. 617-624.
- Lexico.com: English Dictionary, Thesaurus, & Grammar Help. URL: <https://www.lexico.com>.
- Newmark P. *About Translation*. Clevedon: Multilingual Matters. 1992. 184p.
- Word Spy. URL: <https://www.wordspy.com>.

REFERENCES

1. Alefirenko N. F. Disputable issues of semantics: monograph. Moscow: Gnosis, 2005. 326 p.
2. Apresyan Yu. D. Present-day methods of studying the meaning and some issues of structural linguistics. *Issues of Structural Linguistics*. Moscow: Nauka, 1963. P. 102–149.
3. Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian (ed. V.T. Busel). K.; Irpin: VTF «Perun», 2005. 1728 p.
4. Gak V. G. Semantic structure of the word as a component of the semantic structure of the utterance. *Semantic structure of the word*. Moscow: Nauka, 1971. CP 78–96.
5. Krongaus M. A. Semantics. Moscow: Ros. gos. humanit. universitet, 2001. 399 p.
6. Kusnetzov A. M. From componential analysis towards componential synthesis. Moscow: Nauka, 1986. 127 c.
7. Levitsky V. V. Semasiology. Vinnitsa: Nova Knyha, 2012. 680 p.
8. Nelyuba A., Redko E. Lexical and word-formation innovations (2015–2016). Dictionary (ed. A. Nelyuba. – Kh.: Kharkivske istoryko-filologichne tovarystvo, 2017. – 204 p.
9. Pokrovsky M. M. Semasiological investigations in the field of ancient languages. *Selected works in Linguistics*. Moscow: Izdatelstvo AN SSSR, 1959. P. 80–94.
10. Rozental D.E., Telenkova M.A. Dictionary of linguistic terms. M.: Prosveshchenie, 1985. 399p.
11. Seliverstova O. N. Works on Semantics. Moscow: Yazyki slavyanskoj kultury, 2004. 960 p.
12. Dictionary of the Ukrainian Language: [in 11 volumes] (general ed. I. K. Bilodid, etc.). Kyiv: Naukova Dumka, V. 4: I-M (editor of the volume: A. A. Buryachok, P. P. Dotsenko. 1973. 840 p.
13. Dictionary of the Ukrainian Language: [in 11 volumes] (general ed. I. K. Bilodid, etc.). Kyiv: Naukova Dumka, V. 7: Поіхаги-Приробляти. 1976. 723 p.
14. Sokolovskaya Zh. P. System in the lexical semantics (analysis of the semantic structure of the word) – K.: Vyscha shkola, 1979. 192 c.
15. Shmelev D. N. Issues of the semantic analysis of lexemes: on the Material of the Russian language. Moscow: Nauka, 1973. 280 c.
22. Word Spy. URL: <https://www.wordspy.com>.

До питання про особливості мовної ситуації в Україні 10-20-х років ХХ століття

В. О. Гуменяк

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна
Corresponding author. E-mail: v.gumenyak@karazin.ua

Paper received 04.02.20; Accepted for publication 20.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-218VIII66-07>

Анотація. Стаття присвячена аналізу мовної ситуації в Україні початку ХХ сторіччя. Здійснено огляд наукової літератури з означеної теми, схарактеризовано базові детермінанти мовної ситуації, висвітлено особливості поширення української мови в освітній, видавничій, релігійній та інших сферах суспільного життя. Простежено особливості динаміки мовної ситуації в аспекті збільшення ваги українського слова в культурному житті українців початку минулого століття. Акцентовано на специфіці формування мовної ситуації в умовах нестабільності політичних режимів за часів національно-визвольних змагань.

Ключові слова: мова, нація, мовна ситуація, відновлення української державності, національна ідентичність

Вступ. Науковці значну увагу приділяють аналізу мовної ситуації та розвитку української літературної мови на різних етапах її становлення в умовах українсько-російського білінгвізму (Л. Біланюк, І. Білодід, В. Брицин, Г. Вусик, О. Зарецький, Г. Іжакевич, Л. Масенко, О. Тараненко, О. Ткаченко та інші). Дослідники зосереджуються на таких основних детермінантах мовної ситуації, як поділ населення за ознакою «українськомовності-російськомовності», використання української мови в різних сферах суспільного життя, наявність у країні регіонів з відмінними культурно-мовними та соціально-політичними традиціями та орієнтаціями. Регіональні соціолінгвістичні дослідження в їх скерованості на мовну ситуацію здійснюють Г. Вусик, В. Демченко, І. Попова, З. Комарова, М. Степаненко, Л. Ткач та інші.

Аналіз мовної ситуації періоду 10-20-х років ХХ століття є необхідною передумовою вивчення закономірностей становлення законодавчого підстилю в українській мові означеного періоду.

Огляд публікацій за темою. В українській лінгвістиці мовна ситуація доби відновлення української державності початку ХХ ст. висвітлена фрагментарно. Окремі складники мовної ситуації схарактеризовані у статті О. Копиленка «Мовні проблеми в українській політичній думці та законодавстві 1917-1920 рр.». Проводячи паралелі з сучасною мовною ситуацією в Україні, дослідник наголошує на неминучій політизації мовного питання під час його законодавчого регулювання [11]. Л. Підкуймуха, здійснюючи аналіз мовної поведінки українців, окреслює історичні передумови та шляхи формування мовної особистості в її тісному зв'язку з мовною ситуацією у першій половині ХХ століття [17].

Особливості мовної ситуації тогочасного періоду в країні значною мірою зумовлювалися використанням російської мови у різних сферах суспільного життя. У цьому зв'язку виникає питання про здійснення мовної політики в Україні періоду відновлення української державності.

І. Терлюк досліджує російський етнонаціональний чинник у правовій політиці українських державних формацій Наддніпрянщини (1917-1921 роки). На підставі аналізу правових заходів українських національних урядів учений доходить висновку, що політика Української Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії УНР щодо російської національної меншини

була виваженою та толерантною [20]. Серед чинників, що впливали на становище росіян українських губерній Російської імперії, автор виділяє чисельність (3,5 млн. (9,9% від загальної кількості населення) станом на 1916 рік), соціальне становище та суспільно-політичний статус. «Фактично росіяни, з погляду суспільного розподілу праці, домінували у стратегічних сферах соціально-економічного, політичного і культурного життя» [15, с. 56]. Право на освіту, гідне життя, можливість робити кар'єру «відкривалася тільки перед тими, хто був або росіянином, або зрусифікованим інородцем, чи, не будучи ним, слухняно виконував службу національного урядовця, вірно служачи верховній імперській владі. Національне в цих умовах, особливо за тих обставин, що склалися в Україні, мало право на існування лише у вузьких, суворо обмежених рамках цієї ситуації» [14]. На початок 1917 року суспільно-політичний статус росіян змінюється, він втрачає свою роль і значущість.

У монографічних дослідженнях подається більш повне, цілісне уявлення про стан мовної ситуації доби національно-визвольних змагань. О. Данилевська у роботі «Мова в революції та революція в мові» комплексно висвітлила мовну політику УЦР, Гетьманату П. Скоропадського та Директорії УНР [6]. Ю. Шевельов у праці «Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус» наголосив на опосередкованих показниках поширення української мови в містах: «Прямих відомостей про розповсюдження української мови немає, але посередні – число українських шкіл, число українських видань – досить промовисті, хоч, звичайно, у великих містах, особливо периферійних, що тільки вряди-годи і то недовго перебували в кордонах Української держави (Харків, Катеринослав, Миколаїв, а зокрема Одеса й Донбас), російська мова нічого не втратила як засіб громадського спілкування» [27, с. 90]. За спостереженнями автора, в підпольській Україні мова виконувала «не саму тільки комунікативну функцію між селянами, духовенством та іншими групами інтелігенції; вона набула нового значення як засіб національного самоутвердження, як форма виклику, як вияв зневаги до політичного режиму» [27, с. 146]. Мовна політика угорського режиму була подібна до політики перед кінцем Першої світової війни. Уряд ставився вороже до української мови та фактично заборонив її уживати [27, с. 166].

Г. Вусик, аналізуючи мовну ситуацію в Центрально-

Східній Україні в першій половині ХХ ст., з'ясувала причини й наслідки білінгвізму, сконструювала типологію станів мовної ситуації на основі демографічних показників, мовного характеру освіти та видавничої справи. Здійснюючи історичний екскурс, дослідниця виокремлює три періоди розвитку мовної ситуації в Центрально-Східній Україні: 1) імперський (1900-1921), 2) коренізація (1921-1930), 3) русифікація (1930-1950), а саму мовну ситуацію визначає як дисгармонійну, незбалансовану, білінгвальну й таку, що позначилась спрямованістю у бік російської мови [2]. Автори монографії «Українізація» 1920-30-х років: передумови, здобутки, уроки» зауважують, що внаслідок русифікаторської політики царизму українська мова була зведена до рівня «сільської говірки» і перебувала на межі зникнення [22, с. 8]. З такими міркуваннями навряд чи можна погодитись, оскільки українська мова продовжувала розвиватися, навіть незважаючи на відсутність офіційної підтримки, відсутність розвиненої системи українськомовної освіти, українськомовної церкви, недопущення української мови до сфер книгодрукування, урядування, судочинства, адміністративної сфери, військової служби.

Окреме місце серед досліджень мовної ситуації та мовної політики посідають праці сучасників подій національно-визвольних змагань: М. Грушевського, С. Єфремова, А. Кримського, О. Курило, О. Левицького, І. Огієнка, О. Синявського, В. Самійленка, Р. Смаль-Стоцького, В. Сімовича, Є. Тимченка, С. Шелухіна та інших. М. Грушевський акцентує важливість боротьби «за рідну мову та рідну школу», через те, що «серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи найголовніша, бо народ, який не має своєї школи, може бути лише пасербом чужих народів, а ніколи не виб'ється на самостійну дорогу існування» [5, с. 13]. І. Огієнко відзначає значний вплив на розвиток літературної мови «буденного живого життя», що його формують школа, церква, театр, кіно, преса, державні уряди, приватні підприємства й т. ін. [16, с. 190]. Прогресивними з політичної точки зору були погляди на мовне питання С. Шелухіна, який вважав мову найбільш очевидною ознакою етнічності, тому заборони щодо вживання народної мови мають катастрофічні наслідки для духовного стану й культури народу. «Питання про мову для народності – се те ж саме, що питання про душу, життя, честь і моральну гідність окремої людини» [28, с. 3]. Торкається дослідник і питання мовної ситуації: «Через те, що мова народності – се найочевидніший і найяскравіший вираз її і свідок існування її й гідності, питання про мову національної культури стало болючим, вразливим і викликає багато запалу й гостроті в розмовах», – підкреслює автор [28, с. 3].

Мета. Мета розвідки полягає в тому, щоб на основі опрацювання нової джерельної бази комплексно висвітлити особливості функціонування української мови та стан мовної ситуації періоду відновлення української державності початку ХХ століття.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження є законодавчі акти перших українських формацій, що регулювали питання мовної ситуації; архівні документи Міністерства внутрішніх справ УНР, праці сучасників, присвячені книговидавничій справі та періодиці України зазначеного періоду.

Результати та їх обговорення. Мовна ситуація пері-

оду 10-20-х років ХХ століття значною мірою зумовлюється особливостями функціонування української мови на територіях, які перебували у складі Російської імперії та Австро-Угорщини. Якщо в Галичині й на Буковині українська мова мала статус краєвої (офіційної) мови і мала можливість використовуватися майже у всіх сферах суспільного життя, була мовою освіти, літератури, науки, театру, періодичних видань і т. ін., то в умовах жорстких заборон української мови, що діяли в кордонах Російської імперії, склалися вкрай несприятливі обставини для українського національно-культурного розвитку. Л. Ткач підкреслює: «Соціальна структура українськомовного континуму на східно- та західно-українських землях була неоднаковою. Це впливало на кількісні і якісні параметри соціалізації української мови й об'єктивно створювало культурний тиск з боку Галичини і Буковини, оскільки в цих краях українська мова увійшла практично до кожної сфери життя, в тому числі – й до таких, які характеризують побут міста і міську культуру» [21].

З метою достовірного реконструювання ідеологічного підґрунтя та соціо-політичних детермінант мовної ситуації напередодні Української революції звернімо увагу, з одного боку, на залежність мовної ситуації від національно-визвольного руху та соціальної активності українців, а з іншого, – на деякі власне культурні чинники формування мовної ситуації, передусім освіту, науку, пресу, релігію та театральне мистецтво.

У цьому зв'язку виникає необхідність з'ясувати закономірності формування української літературної мови початку ХХ століття, урахувавши особливості впливу екстралінгвальних чинників на вироблення періодизації мовної ситуації означеного періоду.

Більшість дослідників визначають надзвичайно низький рівень освіченості селянства. Згідно з переписом населення Російської імперії у 1897 році 86,4% тих, хто мешкав на території України, були неписьменними, рівень грамотності серед сільського населення України становив від 4 до 9,7% [18, с. 297]. За даними на 1913 рік, що їх назвав Г. Петровський у своїй промові в Державній думі 20 травня 1913 року, відсоток грамотності в європейській Росії збільшився до 30%, а в українських губерніях – до 20%. Далі ситуація ще покращилася: якщо у 1913 році на 1000 осіб – 195 були письменними (ч – 295, ж – 95), то у 1920 році – 347 (ч – 451, ж – 255).

Піднесення освітнього руху за часів Української революції 1917 – 1921 рр., запровадження ідей національної школи мало важливе значення для формування національної свідомості громадян. Розуміючи, що денационалізація «народних мас стоїть на перешкоді всякому поступовому рухові» необхідним кроком УЦР вважала українізацію початкової, середньої та вищої школи [29, с. 68]. Основні засади реформування системи освіти визначили I та II Всеукраїнські учительські з'їзди. Постанови у справах організації освіти секції нижчої, середньої та вищої школи містили директиви щодо обов'язкового навчання української мови, літератури, історії у нижчих та середніх школах, у частині націоналізації вищих навчальних закладів пропонувалося «звернутись до професорів та учителів вищих шкіл України, які володіли українською мовою, із закликом, аби зараз же переходили на українську мову викладання або, принаймні, відкривали паралельні курси на українській

мови». Делегати підтримали заснування секції вищої школи при Українському науковому товаристві, а також необхідність створення Української Академії Наук «як неминуче потрібного органу для розвитку українознавства і взагалі науки на українській мові» [12, с. 23-24].

Великий вплив на формування національної свідомості справила періодична преса. Поділяючи думку Г. Вусик щодо виокремлення імперського періоду розвитку мовної ситуації в першій половині ХХ століття на Наддніпрянщині (1900-1921 рр.) й беручи до уваги власне соціокультурні та соціально-політичні детермінанти функціонування української мови, пропонуємо в межах цього періоду виділяти такі етапи: 1) 1900-1905 рр. – поява перших друкованих українськомовних періодичних видань, періодика під контролем місцевих адміністрацій; 2) 1905-1907 рр. – проголошення свободи слова, мови та скасування цензури; 3) 1908-1916 рр. – посилення утисків щодо свободи слова і друку, провадження військової цензури з початком Першої світової війни; 4) 1917-1921 рр. – відродження української державності, поява великої кількості українськомовних видань.

Говорячи про стан української преси початку ХХ століття, слід зазначити, що до 1905 року на Наддніпрянщині практично не існувало українськомовних періодичних видань (існувало декілька газет, які виходили російською мовою). Як зазначають В. Георгієвська та Н. Сидоренко, «з огляду на те, що вся рекламно-довідкова періодика видавалася на території Східної України до 1917 р. російською мовою, ми не знайшли жодного видання, де були б істотні вкраплення в тексти українською мовою» [3, с. 77]. Дослідниці підсумовують, що, незважаючи на значний рівень розвитку рекламно-довідкової преси, українською мовою не виходило жодного видання цього жанру, а українськомовна преса містила лише окремі тексти українською мовою: про «малоросійські» та галицькі книжки і часописи, приватні та сільськогосподарські оголошення, окремі зразки реклами товарів і послуг масового вжитку.

За даними історико-бібліографічного етюдю «Українська преса (1816-1923 рр.) В. Ігнатієнка, на території Наддніпрянщини протягом 1905-1907 рр. виходило вже 40 українськомовних періодичних видань: у 1905 році – 7, 1906 – 32, 1907 – 11 назв (на території Наддніпрянщини – 99 назв за цей період). Як бачимо, у 1906 році боротьба за українську пресу досягла значного успіху (зросла кількість періодичних видань, «фахова й наукова преса розцвіла у всіх своїх розгалуженнях і, збільшившись кількісно, зміцнилась і стала глибшою по змісту» [9, с. 52].

І. Гирич вважає головним показником поширення національної свідомості кількісні характеристики передплатників національної преси. На 1906 рік нараховувалося від двох до трьох тисяч передплатників українськомовних видань («Нова громада» – 400, «Українська жінка» – 800, «Літературно-науковий вісник» – 700, «Громадська думка» – перше півріччя 1906 року – 4093, друге півріччя – 1509 передплатників) [4]. Натомість у 1917 році протягом березня-квітня з'являються такі газети, як «Нова рада», «Робітничка газета», «Народна воля», сукупний тираж яких сягав 25 тис. екземплярів, що свідчило про масовість українського національного руху.

Власне підтвердженням поживленого інтересу до українського слова є і попит на українські книжки.

С. Єфремов, аналізуючи становище української книги у переддень Першої світової війни, звертає увагу на працю В. Доманицького, присвячену українському видавничому руху в Росії, «бо вона не тільки подає фактичні дані й підбиває підсумки за певний період, але й одбиває ті погляди, що мали на книжку українські діячі того часу»[10].

У донесенні начальника Харківського губернського жандармського управління О. Риковського директору Департаменту поліції С. Белецькому про поживлення культурно-освітньої діяльності української інтелігенції у Харкові від 19 січня 1912 року повідомлялося, «що з кінця минулого року в Харкові серед місцевої українофільської інтелігенції проявляється помітне поживлення, що виразилося головним чином у виданні (з 1 цього січня) українського органу «Сніп» ... Судячи з виданих номерів цього журналу, напрямом його вузько націоналістичний, перейнятий прагненням до культурного відокремлення населення України (переклад наш – В. Г.) [24].

Протягом 1905-1914 років вийшло друком 650 назв періодичних видань (зокрема, 149 – на Наддніпрянщині, 365 – на Наддністріянщині та 136 періодичних видань поза межами України), тобто, за підрахунками автора, в середньому 65 назв на рік. З початком Першої світової війни спостерігаємо посилення утисків щодо свободи слова й друку, заборону видавати «произведения печати» українською, єврейською та іншими мовами, крім державної російської, як наслідок – зменшення кількості друкованих видань і нелегальне видання української періодичної преси.

За часів відновлення української державності (1917-1921 рр.) вийшло друком 987 назв, тобто в середньому приблизно 197 на рік (проти періоду 1905-1914рр. кількісний показник збільшився втричі). Найкращим роком для української преси в 1917-1921 рр. став 1918 рік. «Саме україномовна періодика була потужним засобом удержавлення української мови, стимулювала внутрішній розвиток мови, посилюючи її стильову диференціацію, сприяючи процесам нормалізації та кодифікації правопису», – підкреслює О. Данилевська [6, с. 104].

Наслідком революційних подій 1905-1907 рр. стала активізація релігійного життя. Вирішення церковно-релігійного питання у часи національно-визвольних змагань було одним з ключових. Упродовж 1917-1921рр. державними установами, що регулювали стосунки держави і церкви, були Департамент ісповідань Міністерства внутрішніх справ Української Центральної Ради, Міністерство ісповідань Української Держави та Міністерство культур Директорії УНР. Ці структури намагалися виробити певні принципи церковного життя, зокрема відокремлення від Російської Православної Церкви, проголошення автокефалії, вирішення мовного питання. На Полтавському Єпархіальному з'їзді, що відбувся 3-6 травня 1917 року була проголошена доповідь «Про українізацію Церкви» та прийнято низку положень, серед яких – «служба Божа в Українській Церкві українською мовою» [19, с.10-12]. Так само про необхідність українізації церкви йшлося на Першому вільному Єпархіальному З'їзді Волинського духовенства і мирян.

Єпархіальні з'їзди у Чернігові, Харкові, Одесі, Катеринославі, що спочатку визнали українську мову непридатною до літургій, згодом висловилися за вживання

рідної мови в церкві та духовних школах. 9 березня 1917 року УЦР у відозві «До українського народу» зазначила необхідність вживання української мови служителями церкви: «З таким же спокоєм, але рішуче, домагайся, Народе, того ж права для української мови від пастирів церкви, земств і всіх неурядових інституцій на Україні» [23, с.38]. Проте переважна більшість духовництва України підтримувала відновлення самоврядування на чолі з Патріархом. Відтак, відбувалося протистояння двох церковних таборів: православної церквою в Україні, що орієнтувалася на Москву, та Всеукраїнською Православною Церковною Радою, що відстоювала ідеї націоналізації церкви. І хоча способи вирішення церковних питань Українська Центральна Рада, Гетьманат П. Скоропадського, Директорія пропонували різні, проте основним завданням була українізація православної церкви в Україні, досягнення автокефалії та соборності. Влітку 1918 р. на другій сесії Всеукраїнського православної собору ухвалено рішення про автономію Української православної церкви, проте пропозиції щодо її автокефалії не були підтримані. Під проводом митрополита В. Липківського почалося відродження давніх національних традицій в церковному житті, впровадження української мови в богослужіння. Процес українізації церкви знизу (від патріархальних громад) передбачав лише окремі акції підтримки українського національного руху у церкві.

Одним з перших документів Всеукраїнської Православної Церковної Ради (ВПЦР) була відозва об'єднаних рад українських православних парафій м. Києва «Чого хочуть православні українці в своєму житті?» (квітень 1919 р.), в якій йдеться про те, що православні українці хочуть хвалити Бога й дякувати Йому в молитвах як в Божих храмах, так і повсякчасно в щоденному житті рідною мовою». Наголошується, що цим самим вони не чинять зневагу слов'янській мові, а тільки визнають, що вона малозрозуміла для більшості [25, арк. 115-116]. На пленарному засіданні ВПЦР 5 травня 1920 р. проголошено автокефалію Православної церкви в Україні [26, арк. 105]. 14-16 жовтня 1921 року у Києві в Софійському соборі відбувся Всеукраїнський Православний Церковний Собор, що здійснив оформлення Української автокефальної православної церкви, визнавши недійсним акт 1686 року про підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату РПЦ. Перекладовою комісією при ВПЦР було здійснено переклади богослужбової літератури, за текстами яких відправлялися богослужіння. Українська мова з літературним перекладом заголовків і текстів молитов з'являється у релігійних музичних творах, зокрема завдяки українському композитору, протоієрею УАПЦ Кирилу Стеценко, який вважав необхідним негайно запровадити загальні співи у церкві, бо це є найкращий засіб українізації церковного співу [8, с. 4]. Проте відсутність чіткої політики українських національних формацій 1917-1921 рр. щодо питань взаємодії з конфесіями спричинило непорозуміння між релігійними громадами, неможливість об'єднання населення України, уповільнило вживання української мови в богослужіннях.

Іншим складником мовної ситуації в Україні означеного періоду є розвиток мистецтва. Українська Центральна Рада активно поставила питання формування національного кіномистецтва. Упродовж 1917-1921 рр. було

відзнято кінофільми, що відтворювали етнографічні особливості українського народу, його побут, культуру, традиції. П. Скоропадський видає наказ про українізацію кінематографу, наслідком якого стало створення у серпні 1918 року першої української державної організації «Українфільма». Директорія УНР 08.02.1919 року затверджує «Закон про українські написи на кінематографічних фільмах Української Народної Республіки» [7, с. 43].

Прогресивним явищем у відродженні національної культури часів національно-визвольних змагань був розвиток театрального мистецтва. 12 березня 1917 року відбулися перші вільні збори театральних діячів, а 24 квітня організований Комітет українського національного театру, першочерговим завданням якого було утворення нових труп, складання репертуару для них та переклад п'єс українською мовою. Цього ж року засновано Український національний театр на чолі з І. Мар'яненком. Досить відомими були театр «Музична драма», трупа П. Саксаганського, «Молодий театр» Л. Курбаса, який заявив, що робить прямий поворот до Європи і буде «йти власною українською дорогою» [13]. Майже всі спектаклі трупи О. Суходольського (театр «Тіволі», м. Харків) ставилися українською мовою. У серпні 1918 р. було утворене товариство «Вільний театр», що займалося створенням українських театрів по губерніях та повітах.

Особливо активно українізація здійснювалася у таких сферах суспільного життя, як законодавство, судочинство, військова справа. За часів відновлення української державності 1917-1921рр. українська мова стає офіційною у сфері законодавства, судочинства, військової справи тощо.

УЦР обов'язковою частиною своєї програми вважала українізацію війська. Всеукраїнські військові з'їзди заклали підвалини для подальшої розбудови української національної армії. У питанні українізації армії Перший всеукраїнський військовий з'їзд «визнає негайною націоналізацію армії за національно-територіальним принципі» [29, с. 66]. Крім того, у постанові «Про освіту на Україні та українізацію військової освіти» з'їзд вимагав активно впровадити в українізованих частинах українську мову: «...відповідно до ухваленої з'їздом резолюції військова освіта повинна переводитись в життя в українському напрямку: а) на українській мові, б) шляхом відкриття військових шкіл од найнижчих до вищих, як-от академія генеральною штабу». З'їзд також вважав необхідним: «1) щоб в учбових командах, де є змога, можна було навчати українців на їх мові; 2) статuti військові і різні підручники щоб було перекладено на українську мову з відповідним пристосуванням; 3) щоб для українських військових громад і гуртків виписувалась література (газети, журнали, книжки і агітаційна література) з коштів державних на таких самих умовах, як виписується література в мові російській» [29, с. 68-69].

Другий Всеукраїнський військовий з'їзд (18-23 червня 1917 р.), підтримуючи постанову Першого Українського військового з'їзду про українізацію війська, доручає Генеральному Українському Військовому Комітетові якнайскоріше розробити детальний план українізації війська і вжити всіх заходів для негайного переведення в життя [29, с. 73]. Третій Всеукраїнський військовий з'їзд (20-30 жовтня 1917 р.) під час обговорення стану україн-

нізації у військах ухвалив відповідну резолюцію, в якій вимагалось реформування армії «на національно-територіальній основі, щоб не були зняряддям денационалізації» [29, с. 81].

Під час аналізу архівних документів звертають увагу Звіти департаментів державної варти та політичної інформації (1918 – 1922), Доповіді директорів департаментів та агентів (червень 1918 – січень 1922), Справоздання губернських старост і комісарів (1918 – 1920), в яких простежується ставлення населення до української влади і війська, збережено інформацію про внутрішнє становище в Україні, агітацію, вторгнення большевицької, добровольчої та польської армій на територію України тощо. Ці відомості дають уявлення і про мовну ситуацію періоду відновлення української державності початку ХХ століття, зокрема у законодавстві та судочинстві. Щодо мови судочинства, агентурні відомості від 25 січня 1921 року м. Тарнів подають таку інформацію: «Вироки виносяться на українській мові. Підсудних українців допитують на українській мові. ... «Ревком» також український» [1, с. 205]. Проте вже навесні 1921 року ситуація змінюється. У Звіті від 8 квітня 1921 року зазначається, що «Производство суда ведеться на російській мові (именем Совет[ской] Респуб[лики] я, Народный Суд...» [1, с. 246].

Тексти законів, указів, постанов відповідно до рішення УЦР подавалися українською мовою: «...мовою, якою Рада має звертатися, є мова українська» [23, с. 41]. За часів гетьмана П. Скоропадського помітна орієнтація на російсько-українську двомовність, зокрема були спроби надати російській мові статусу державної, вимоги укладати документи двома мовами, впровадження

російської мови як обов'язкової навчальної дисципліни у закладах освіти, відновлення у пресі старої російської орфографії тощо. Якщо протягом 1918 року агентурні відомості подавалися російською мовою, то вже 1919 року доповіді директорів департаментів та агентств, агентурні відомості написані українською. Національний уряд Директорії УНР продовжив відродження національних традицій, набуття українською мовою статусу державної, запровадження її в усі сфери суспільного життя, що сприяло консолідації українського суспільства.

Висновки. Мовна ситуація 10-20-х років ХХ століття певною мірою залежала від загальнополітичних орієнтирів: спочатку – політики царської Росії щодо України, із відновленням української державності – політики українських державних формацій, національно-визвольного руху та соціальної активності українців. За часів Української революції 1917-1921рр. з'явилися передумови для впровадження української мови в усі сфери суспільного життя. Українська мова стає офіційною у сфері законодавства, судочинства, військової справи тощо. Відбувається піднесення освітнього руху, збільшення грамотності серед сільського населення, збільшення кількості періодичних видань, активізація релігійного життя, впровадження української мови в богослужіння, розвиток науки, мистецтва, зокрема кінематографу, театрального та музичного мистецтва. Політика українізації сприяла усвідомленню українським народом етнічної та релігійної ідентичностей, національних цінностей, єдності мови, культури, традицій, необхідності духовного розвитку нації.

ЛІТЕРАТУРА

- Архів Української Народної Республіки. Міністерство внутрішніх справ. Звіти департаментів державної варти та політичної інформації (1918–1922). Київ, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2018. 612 с.
- Вусик Г. Типологія станів мовної ситуації в Центрально-Східній Україні в першій половині ХХ ст. Донецьк: Юго-Восток, 2007. 203 с.
- Георгієвська В. Реклама – рушій розквіту: рекламно-довідкова преса на території Східної України (XIX – початок ХХ ст.): монографія/Вікторія Георгієвська, Наталя Сидоренко. Київ: АДЕФ-Україна, 2010. 320 с.
- Гирич І. Дзеркало свідомості. Українська преса на початку ХХ століття. URL: <https://tyzhden.ua/History/72426> (дата звернення: 03.02.2020)
- Грушевський М. С. Про українську мову і українську школу. Київ: Веселка, 1991. 46 с.
- Данилевська О. М. Мова в революції та революція в мові: мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР. Київ, 2009. 176 с.
- Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. Том 1. 688 с.
- До реформи церковних співів. (Відповідь Кирила Стеценка на запитання анкети). Слово. 26 листопада 1918. № 46. С. 4
- Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1923 рр.): (іст.-бібліогр. етюд). Київ: Держ. вид-во України, 1926. 76 с.
- Єфремов С. В тісних рямцях: Українська книга в 1798 – 1916 рр. Київ: Укр. наук. ін-т книгознавства, 1926. 30 с.
- Копиленко О. Мовні проблеми в українській політичній думці та законодавстві 1917 – 1920 рр. *Право України*. 1998. № 9. С. 44-48
- Крилов І. Система освіти в Україні (1917-1930)/Ін-т для вивчення ССРСР. Мюнхен, 1956. 96 с.
- Лесь Курбас: Спогади сучасників. Київ: Мистецтво, 1969. 412 с.
- Мова і мовознавство в духовному житті суспільства: монографія/Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України; відп. ред. Т. В. Радзівська. Київ: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2007. 350 с.
- Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект/М. Панчук (кер.), В. Войналович, О. Галенко, В. Устименко та ін. Київ: ІПЕІНД, 2000. 356 с.
- Огієнко І. І. Історія української літературної мови. Київ: Либідь, 1995. 296 с.
- Підкуймуха Л. Мовна стійкість українців у першій половині ХХ століття (за матеріалами книги «Незвичайні долі звичайних жінок. Усна історія ХХ століття»). *Наукові записки НаУКМА. Мовознавство*. 2018. Том 1. С. 83-87
- Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР (1917–1957). *Наукові записки. Серія «Педагогічна»*. Київ: Радянська школа, 1957. Т. 6. 448 с. 65., с. 297].
- Про українізацію церкви: доклад, прочитаний на Полтавському Спархіяльному з'їзді духовенства й парафіян, 3-6 травня 1917 р. 4. вид. Лубні, 1917. 12 с.
- Терлюк І. Російський етнонаціональний чинник у правовій політиці українських державних формацій Наддніпрянщини (1917-1921 роки). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2016. Випуск 62. С. 54-63.
- Ткач Л. Західноукраїнський варіант літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ століття і проблема мовної спадкоємності в сучасній Україні. Матеріали V конгр. Міжнар. асоц. українців. Мовознавство: зб. наук. статей. Чернівці: Рута, 2003.

- C. 22-37
22. Українізація 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки: кол. монографія/НАН України, Ін-т історії України; відп. ред. В. А. Смолій. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2003. 391 с.
  23. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: у 2 т. [упоряд. В. Ф. Верстюк та ін.]. Т. 1.: 4 березня – 9 грудня 1917 р. Київ: Наук. думка, 1997. 589 с.
  24. ЦДІАК України, ф. 276, оп. 1, спр. 414, арк. 22–23. Засвідчена копія. Машинопис.
  25. ЦДАВО України Фонд 3984. Українська Автокефальна Церква. Відділ Керівничий Опис 4. Справа № 158.
  26. ЦДАВО України. Фонд 3984. Українська Автокефальна Церква. Відділ Керівничий Опис 1. Справа № 26. Відозва Всеукраїнської церковної ради до населення від 5 травня 1920 р.
  27. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. 207 с.
  28. Шелухин С. Значіння рідної мови для народності та творчості. Київ, 1911. С. 2 – 3.
  29. Щусь О.Й. Всеукраїнські військові з'їзди. *Історичні зошити*. № 7. Київ, 1992. 88 с.

REFERENCES

1. Archive of the Ukrainian People's Republic. Ministry of Internal Affairs. Reports of the Departments of State Guard and Political Information (1918–1922). Kyiv, Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies. M.S. Hrushevsky, 2018. 612 p.
2. Usyk G. Typology of states of linguistic situation in Central-Eastern Ukraine in the first half of the twentieth century. Donetsk: Southeast, 2007. 203 p.
3. V. Georgievskaya Advertising - the heyday of prosperity: advertising and reference press in the territory of Eastern Ukraine (XIX - beginning of XX century): monograph/Victoria Georgievskaya, Natalia Sidorenko. Kiev: ADEF-Ukraine, 2010. 320 p.
4. Girich I. Mirror of consciousness. Ukrainian press in the early twentieth century. URL: <https://tyzhden.ua/History/72426>
5. Hrushevsky M.S. About the Ukrainian language and the Ukrainian school. Kiev: Rainbow, 1991. 46 p.
6. Danylevska, O. M. Language in the Revolution and Revolution in the Language: the Language Policy of the Central Rada, Hetmanate and Directoire of the UNR. Kyiv, 2009. 176 p.
7. Directory, Council of People's Ministers of the Ukrainian People's Republic. November 1918 - November 1920 pp. Doc. and materials. In 2 volumes, 3 parts. Kyiv: Olena Teliga Publishing House, 2006. Volume 1. 688 p.
8. Before the church singing reform. (Kirill Stetsenko's answer to the questionnaire). Word. November 26, 1918. No. 46. P. 4
9. Ignatienko V. The Ukrainian Press (1816–1923): (Ist-bibliographical sketch). Kiev: State. published in Ukraine, 1926. 76 p.
10. Efremov S. In tight lines: Ukrainian book in 1798 - 1916. Kyiv: Ukr. of sciences. Institute of Book Science, 1926. 30 p.
11. Kopylenko O. Language Problems in Ukrainian Political Thought and Legislation 1917 - 1920 Law of Ukraine. 1998. № 9. P. 44-48
12. Krylov I. The system of education in Ukraine (1917-1930)/Institute for the Study of the USSR. Munich, 1956. 96 p.
13. Les Kurbas: Memories of Contemporaries. Kiev: Art, 1969. 412 p.
14. Language and linguistics in the spiritual life of society: monograph/Institute of Linguistics. O.O. Potebni NAS of Ukraine; resp. red. T.V. Radzievskaya. Kiev: View. House of Dmitry Burago, 2007. 350 p.
15. National Minorities of Ukraine in the Twentieth Century: Political and Legal Aspect/M. Panchuk (Ker.), V. Voynalovich, O. Galenko, V. Ustimenko, etc. Kiev: IPEIND, 2000. 356 p.
16. Ogienko I.I. History of Ukrainian literary language. Kiev: Lybid, 1995. 296 p.
17. Pidkuimukha L. LANGUAGE STABILITY OF UKRAINIANS IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY (based on the book Unusual Fates of the Ordinary Women. The Oral History of the Twentieth Century)//Scientific notes NaUKMA. Linguistics. 2018. Volume 1. P. 83-87
18. The development of public education and the teaching of science in the Ukrainian SSR (1917-1957). Scientific notes. Series "Pedagogical". Kyiv: the Soviet school, 1957. Vol. 6. 448 p.
19. About the Ukrainization of the Church: paper read at the Poltava Diocesan Congress of clergy and laity, 3-6 may 4, 1917. look. Lubny, 1917. 12 p.
20. Terlyuk I. Russian ethnic factor in the legal policy of the Ukrainian state formations of the Dnieper (1917-1921 years). Bulletin of Lviv University. Series legal. 2016. The release 62. P. 54-63.
21. Tkach L. West Ukrainian variant of literary language of the late XIX – early XX centuries and the problem of language continuity in modern Ukraine. Materials V Congreve. Intern. the Association of securities. Ukrainists. Linguistics: collection of Sciences. articles. Chernivtsi: Ruta, 2003. P. 22-37
22. Ukrainization of the 1920s and 30s years of age: background, purchase, lessons: count monograph/national Academy of Sciences of Ukraine, Institute of history of Ukraine; resp. the editorship of V. A. Smoliy. Kiev: Institute of history of Ukraine of NAS of Ukraine, 2003. 391 p.
23. The Ukrainian Central Council: Documents and materials: in 2 volumes [red. Verstyuk V. F. and others]. Vol. 1: March 4 – December 9, 1917, Kiev: Nauk. idea, 1997. 589 p.
24. CHIAK of Ukraine, f. 276, op. 1, SPR. 414, ark. 22-23. A certified copy. Typescript.
25. CDAVO Ukraine Foundation 3984. The Ukrainian Autocephalous Church. Department Cerviche Description 4. Case No. 158.
26. CDAVO Ukraine Foundation 3984. The Ukrainian Autocephalous Church. Department Cerviche Description 1. Case No. 26.
27. Shevelev Y. Ukrainian language in the first half of the twentieth century (1900-1941): its State and status. Chernivtsi: Ruta, 1998. 207 p.
28. Shelukhin S. The Values of native language for ethnic and creativity. Kiev, 1911. P. 2-3.
29. Shhusj O. J. All-Ukrainian military congresses. Historical notebook. No. 7. Kiev, 1992. 88 p.

To the question of the peculiarities of the language situation in Ukraine 10-20-ies of the twentieth century

V. O. Humeniak

Abstract. The article is devoted to the analysis of the linguistic situation in Ukraine at the beginning of the twentieth century. The scientific literature on the topic is reviewed, basic determinants of the linguistic situation are characterized, features of Ukrainian language spread in educational, publishing, religious and other spheres of public life are highlighted. The peculiarities of the dynamics of the linguistic situation in the aspect of increasing the importance of the Ukrainian word in the cultural life of Ukrainians of the beginning of the last century are traced. Emphasis is placed on the specifics of the language situation in the conditions of instability of political regimes in times of national liberation competitions.

Keywords: language, nation, language situation, restoration of Ukrainian statehood, national identity.

Linguo-cognitive Structuring of Description and Narration in the Ekphrastic Space of John Berger's Essay on Diego Velázquez

T. V. Lunyova

Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: lunyovat@gmail.com

Paper received 03.02.20; Accepted for publication 19.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-218VIII66-08>

Abstract. The article examines the linguo-cognitive means employed to structure the descriptive and narrative ekphrastic elements in John Berger's essay on Diego Velázquez's paintings. A close scrutiny is given to such essay contexts where Velázquez's "Aesop", "The Fable of Arachne" and portraits of the buffoons are discussed. With the linguopoetic methodology of analysis employed in the study, the ekphrastic space has been treated as a linguo-cognitive phenomenon. The analysis has revealed that the ekphrastic space in the essay possesses two characteristic features: it allows for the intimate intertwining of the descriptive and narrative elements as well as provides room for several alternative possibilities for presenting both description and narration connected with the picture.

Keywords: *ekphrasis, essay, visual arts, description, narration, story, linguo-cognitive structuring, linguistic means.*

Introduction. While the term *ekphrasis* is frequently translated from Greek as "description" [4], it is quite often discussed with the application of the term *narration*. On the one hand, the shield of Achilles in Homer's Iliad as the earliest known example of ekphrasis [9; 8; 4] is typically treated as a description. This description is characterised as providing elaborate details [4], for example such objects as "constellations, pastures, dancing, and great cities" [4]. On the other hand, it is noted that Homer's passage about Achilles' shield shows not only the appearance of this object but also its production: "The distinctive feature of Homer's description is that it is not really a descriptive "arresting of movement" at all, but a continuation of the narrative" [8]. Indeed, Homer tells about Achilles' shield in the form of a narrative of Hephaistos forging it [1, p. 17]. If the necessary precaution is taken to keep in mind the difference between ekphrasis as an ancient Greek rhetorical exercise and a modern specific text or a textual fragment with the verbal representation of a visual object, the discussion of Achilles' shield in Homer's epic poem may be treated as emblematic of the duality of description and narration in an ekphrasis. The current study aspires to make a contribution to the discussion of ekphrastic description and narration.

Literature review. The descriptive and narrative aspects of ekphrasis find both specified accounts of the instances of the verbal representation of visual objects and generalizing theorization on the nature of such renderings. In his study on the ekphrasis in Cervantes' pastoral novel *La Galatea*, Frederick A. De Armas finds out that the first appearance of Galatea in the novel "replicates Raphael's fresco of *The Triumph of Galatea*" [1, p. 17]. The researcher highlights that "instead of describing the painting, Cervantes sets it in motion as Galatea walks through the scene, attempting to avoid the lovesick shepherds" [1, p. 17]. Thus, concludes the scholar, "rather than a static description of a work of art, we have a narrative filled with movement" [1, p. 17].

Analysing the nature of ekphrasis through the prism of Plato's philosophical conception, Robert Hodel observes that ekphrasis can grip the reader with its dynamic content as it describes battles or races [6, p. 24]. This dynamics is inevitably connected with the description of the picture and an enumeration of objects is replaced with the detailed description of one of them [6, p. 24]. Such contemplations reveal the interconnectedness of the descriptive (providing objects descriptions and enumerations) and narrative (accounting

for the battles or races) aspects of ekphrasis.

Dmitriy Tokarev comes to a similar understanding of the descriptive – narrative duality of ekphrasis [10, p. 65] even though he placed his research in another theoretical framework which is Heinrich Wölfflin's discrimination between the linear and painterly precepts in art history [10, p. 63]. Tokarev pairs the linear precept with the ekphrastic description and the painterly precept with the ekphrastic narration [10, p. 65]. The scholar takes an inner progression and transformation of one thing into another as indicative of narration, while a move from one thing to another without such an inner progression or development he attributes to description [10, p. 66].

While summing up the results of Lausanne Symposium "Ekphrasis in Russian Literature", Leonid Geller underscores the paradoxical nature of ekphrasis because the categories which are considered to be the opposites exhibit the penetrability of their boundaries, such categories mix with each other and coexist in ekphrasis [5, p. 46]. Narration and demonstration are listed among such interpenetrating categories of ekphrasis [5, p. 46].

This overview of the scholarship on the descriptive – narrative duality of ekphrasis opens up a promising avenue for a further research that might discover the peculiarities of the description and narration in ekphrastic texts belonging to different genres. The impetus for writing this paper came from the lack of research on the linguo-cognitive means of structuring descriptive and narrative aspects of ekphrasis in essays on the visual arts.

The aim of the paper is to reveal the peculiarities of the linguo-cognitive structuring of the descriptive and narrative ekphrastic elements in John Berger's essay on Diego Velázquez's paintings.

Material and methods. The material of this study consists of the verbal descriptive and narrative contexts in Berger's essay [2, p. 112-136]. The methods of analysis are grounded in the linguopoetic approach to ekphrasis [12; 7, p. 285-290]. Thus ekphrasis is treated as a linguo-cognitive phenomenon and ekphrastic space is designated as a complex verbalized cognitive phenomenon which is connected with the generation of new meanings as a result of the interaction between the visual and the verbal. While analysing the constituents of the ekphrastic space, the term *conceptual cluster* is used in this paper. Though used tentatively, this term is designed to mean a complex conceptual structure

which combines two or more concepts. The account of the cognitive structure of a narration which, following Mark Turner, is understood in the paper as a cognitive phenomenon [11, p. 4-5], is given in Turner's terms of the actors, objects and events of a story [11, p. 9-10].

Results and discussion. Berger's essay entitled "Diego Velázquez" [2] submits to scrutiny Velázquez's paintings "Aesop", "The Fable of Arachne" as well as portraits of the buffoons placing them in the context of Spanish painting tradition. The ekphrastic space of the essay is evoked right in the first paragraph: "*The image impressed me when I set eyes upon it for the first time. It was as if it was already familiar, as if, as a child, I had already seen the same man framed in a doorway. The picture was painted by Velázquez around 1640. It is an imaginary, half-life-size portrait of Aesop.*" [2, p. 112]. A whole set of linguistic means is employed in the quoted passage for the purpose of creating the ekphrastic space: the propositional structure *the picture was painted*, the lexeme *portrait* and the personal name of the famous painter *Velázquez*. Besides, in the context of the textual proximity and semantic relation to the lexemes *picture* and *portrait*, the same "picture" of the lexeme *image* is actualised. This sense is registered in the Cambridge Dictionary in one of the meanings of the lexeme *image*: "*any picture, especially one formed by a mirror or a lens*" [3]. At the same time, the semantic component "*especially one formed by a mirror or a lens*" is not actualised in this context as it has no semantic support from any other lexical means in the paragraph which focuses entirely on the picture/ portrait/ image as painted by an artist.

Having been created, the ekphrastic space of the essay gives room for the verbal representation of the picture provided in the second paragraph: "*He stands there, keeping a rendezvous. With whom? A bench of judges? A gang of bandits? A dying woman? Travellers asking for another story?*" [2, p. 112]. In this passage the syntactic structure *He stands there, keeping a rendezvous* refers to Aesop as depicted in Velázquez's painting. The combination of the Present Simple tense of the verb *to stand* and Participle I of the verb *to keep* used as an adverbial modifier simultaneously evokes two concepts of time: the concept of the ETERNAL TIME and the concept of a PASSING MOMENT. Thus both the descriptive and the narrative aspects of ekphrasis are activated in the essay.

These ekphrastic dimensions are filled in the essay with the specific components in a non-trivial way. Rather than provide a definitive description or a clear story, Berger opens up a range of possibilities with his array of questions *With whom? A bench of judges? A gang of bandits? A dying woman? Travellers asking for another story?* This questioning continues in the next, the third paragraph of the essay, with "*Where are we?*" [2, p. 112]. At this point an indefinitely wide range of possibilities is narrowed down to just two alternative answers to the posed question: "*Some say that the wooden bucket and the Chamois leather indicate a tannery, and these same commentators remember Aesop's fable about the man who learned gradually to ignore the stench of tanning hides. I'm not entirely convinced. Perhaps we are at an inn, amongst travellers on the road. His boots are as used as nags with sway backs. Yet at this moment he is surprisingly dust-free and clean. He has washed and douched his hair, which is still a little damp.*" [2, p. 112]. In the given quote the lexeme *tannery* objectifies the concept

TANNERY while the lexeme *inn* actualises the concept INN. These concepts create two "local ekphrastic spaces" or "ekphrastic locations" within the ekphrastic space evoked in the essay. Both these local ekphrastic spaces contain description and narration ekphrastic elements combined into a tricky interplay.

The local ekphrastic space TANNERY includes the following descriptive elements: the conceptual cluster WOODEN BUCKET (represented with the attributive word combination *wooden bucket*) and the conceptual cluster CHAMOIS LEATHER (evoked with the attributive word combination *the Chamois leather*). These both conceptual clusters fall under the category of the "objects in the space". The narrative element enters the local ekphrastic space TANNERY with the reference to an Aesop's fable (*commentators remember Aesop's fable*) and a brief account of the plot of the story which is semantically connected with the descriptive ekphrastic passage as it is linked with the concept TANNERY as well: *about the man who learned gradually to ignore the stench of tanning hides*. The quoted above syntactic structure presents the actor of the story (*man*), the objects of the story (*the stench of tanning hides*) and the events of the story (*learned gradually to ignore*).

The local ekphrastic space INN contains the following descriptive elements: the concepts TRAVELLER (objectified with the lexeme *travellers*), the concept ROAD (represented with the lexeme *road*), the concept CLEAN (*clean*), the conceptual cluster USED BOOTS (*boots are as used*) and the conceptual cluster AN OLD HORSE IN POOR CONDITION (*as nags with sway backs*), the conceptual cluster DUST FREE (*dust-free*). The narrative element enters the local ekphrastic space INN in the form of the sentence *He has washed and douched his hair, which is still a little damp* that objectifies the actor of the story (*he* referring in the context to Aesop), the object of the story (*his hair*) and the events of the story (*washed and douched*). It should also be noted that the attributive syntactic structure *his hair, which is still a little damp* contributes not only to filling in the narrative dimension of the local ekphrastic space INN but also to its descriptive dimension with its characterization of Aesop's hair.

The two local ekphrastic spaces discussed above are represented through the tentative modus of weaker/ stronger possibilities: Berger claims "*I'm not entirely convinced*" while discussing one interpretation of Velázquez's "Aesop"; however, he introduces his own interpretation with the not so certain *perhaps*.

So far the close analysis of the ekphrastic space in Berger's essay on Velázquez's paintings has revealed the two characteristic features of this space: the intimate intertwining of the descriptive and narrative ekphrastic elements as linguo-cognitive entities and the tentative modus of several (almost) equally likely possibilities in presenting both description and narration. The series of alternatives for the picture "Aesop" by Velázquez is extended with yet one more possibility at the end of the essay. Having discussed other canvases by Velázquez and different Spanish artists, Berger returns to "Aesop": "*One might have expected it from Velázquez! I think he's in front of a mirror. I think the entire painting is a reflection. Aesop is looking at himself. Sardonicly, for his imagination is already elsewhere. In a minute he will turn and join the public. In a minute the mirror will reflect an empty room, through whose wall the sound of occasional*

laughter will be heard.” [2, p. 133]. In the given quote the syntactic structures *One might have expected it from Velázquez!* and *I think* introduce the possibility of another alternative. The Present Simple verbal form (*he’s*) evokes the concept of the ETERNAL TIME and thus paves the way for the descriptive elements. The Future Simple Forms (*will turn and join, will reflect, will be heard*) actualise the concept of a PASSING MOMENT as well as raise expectation of the narrative elements. The discussed passage creates the third local ekphrastic space IN FRONT OF A MIRROR (*I think he’s in front of a mirror*). While offering the third interpretation of Velázquez’s “Aesop”, this local ekphrastic space does not destroy the other two local ekphrastic spaces, namely TANNERY and INN, for both possibilities may be probable: one might stand in front of a mirror in a tannery or in an inn.

The same principles of the intimate intertwining of the descriptive and narrative ekphrastic elements and providing the tentative modus for the picture discussion are applied to the local ekphrastic spaces that host the verbal account of the pictures “The Fable of Arachne” and portraits of the buffoons.

The ekphrastic space for representing the picture “The Fable of Arachne” is evoked in the essay with the help of the possessive word combination *Velázquez’s canvas* and the names of the picture: “Consider *Velázquez’s canvas* which was once called *The Tapestry Makers* and now is entitled *The Fable of Arachne*.” [2, p. 131]. The ekphrastic representation of the pictures “The Fable of Arachne” begins with setting the tentative modus of the two likely possibilities: “Consider *Velázquez’s canvas* which was once called *The Tapestry Makers* and now is entitled *The Fable of Arachne*. It was always thought to be one of the *painter’s last works*, but recently certain *art historians* (for reasons which to me are not convincing) *have dated it ten years earlier*.” This quote notes two possible datings of the same picture through evoking the conceptual clusters PAINTER’S LAST WORK (objectified with the attributive word combination *painter’s last works*) and PAINTER’S EARLIER WORK (actualised with the syntactic structure *art historians have dated it ten years earlier*). The narrative ekphrastic elements are given in the form of retelling a story by Ovid: “*The story of Arachne, as related by Ovid, tells how a Lydian girl (we see her on the right, winding a skein of wool into a ball) made such famous and beautiful tapestries that she challenged the goddess of the arts and crafts, Pallas, to a contest. Each had to weave six tapestries. Pallas inevitably won and, as a punishment, turned Arachne into a spider.*” [2, p. 131]. In the selected passage the proper name *Arachne*, the word combination *a Lydian girl*, the lexeme *a spider* as well as the descriptive reference *the goddess of the arts and crafts* and another proper name *Pallas* represent the two actors of the story. The objects of the story are represented with the following linguistic means: a word combination *a skein of wool*, the lexeme *a ball*, the attributive word combination *famous and beautiful tapestries*, as well as the quantifying word combination *six tapestries*. The events in the story are verbalized with the help of different verbal forms: Participle I *winding*, the Past Simple forms *made, challenged, had to weave, won, turned into* as well as the noun *a contest*. Right after the narrative ekphrastic elements, the descriptive ekphrastic elements are provided: “*In the painting of Velázquez both are at work (the woman on the left at the spinning*

wheel is Pallas) and in the background in the lighted alcove there is a tapestry by Arachne which vaguely refers to Titian’s painting The Rape of Europa” [2, p. 131]. This whole passage ensures quite rich ekphrastic description of the painting.

In order to sustain the argument developed in this paper, let us provide a brief account of the ekphrastic representation of Velázquez’s pictures of the buffoons which are given in Berger’s essay. The ekphrastic space for representing these canvases is set by the lexemes *portraits, painted* and the artist’s name *Velázquez*: “*I go in the evening to find the portraits of the buffoons painted by Velázquez*” [2, p.134]. This space then embraces both descriptive and narrative elements. The descriptive ekphrasis may be illustrated with the following quote from the essay: “*He’s one of the dwarfs, he’s the one who squints. There are two portraits of him. I one he’s standing, and holding at arm’s length, mockingly, a painted, miniature object which commentators haven’t exactly identified – it’s thought to be part of some kind of grinding machine ...*” [2, p. 135]. The verbal means which represent the descriptive ekphrasis in the quote above are underlined. It is worth noting that the quote under analysis also sets the tentative modus of possible interpretations with the help of the syntactic structures *object which commentators haven’t exactly identified* and *it’s thought to be part of some kind of grinding machine*. The narrative ekphrasis of the portraits of buffoons is provided in the following passage: “*They [the buffoons painted by Velázquez] simply find themselves – after the laughter – beyond the transient.*” [2, p. 136] where the pronoun *they* which refers to the buffoons painted by Velázquez represents the actors of the story and the verbal structure *find themselves* represents the event.

It is significant that the last paragraph of the essay contains both descriptive and narrative ekphrastic elements despite being quite brief: “*Juan the Pumpkin’s still eyes look at the parade of life and at us through a peephole from eternity. This is the secret that a meeting in the Rambla suggested to me.*” [2, p. 136]. In this paragraph the concept of the ETERNAL TIME is evoked by the lexeme *eternity* and the Present Simple tense of the verb *look* while the concept of a PASSING MOMENT is actualised by the past Simple tense form of the verb *suggested*. Such a double verbal actualisation, as it has been argued in this paper, enables both the descriptive and the narrative ekphrastic elements to be used. In the essay, the former are represented with the first sentence and the latter are given in the second sentence. The proper name *Rambla* in the last sentence is semantically connected with the previous context which directly precedes the ekphrastic discussion of the Velázquez’s portraits of the buffoons: “*But the dead have not departed; the ‘present’ in which they were painted, the present invented by their painters, is as vivid and inhabited as the lived present of the moment. Occasionally more vivid. The inhabitants of those painted moments mingle with the evening’s visitors and together, the dead and the living, they transform the galleries into a Rambla.*” [2, p. 134]. This context is used to create and verbalize the conceptual metaphors AN ART GALLERY IS A STREET (*transform the galleries into a Rambla*) and LOOKING AT THE DEPICTED PEOPLE IS MEETING PEOPLE (*The inhabitants of those painted moments mingle with the evening’s visitors*). These metaphors are novel ones (at least they sound really fresh in the essay) and arise in the ekphrastic space of the essay as a result of

the interaction of the description (the first two sentences in the recent quote) and narration (the last sentence in this quote) in the passage currently discussed. These two metaphors are evoked in the last sentence of the essay (*This is the secret that a meeting in the Rambla suggested to me*).

Conclusion. Overall, Berger's essay on Velázquez's paintings masterfully utilises the potential of ekphrasis to open itself to both description and narration. Their intermittent evocation in the essay sets a special rhythm which keeps the ideas in the essay going and enables creation of a new meaning through the structuring of a fresh conceptual metaphor. The main peculiarity of the linguo-cognitive structuring of the descriptive and narrative ekphrastic elements in the

essay is providing a range of possible alternative meanings for both descriptive and narrative dimensions of the ekphrastic space. This peculiarity is grounded in the nature of Velázquez's art which is full with ambiguities and corresponds to Berger's style of thinking with the author's respects for alternatives.

The subsequent research on the linguo-cognitive structuring of the descriptive and narrative ekphrastic elements in essays on the visual arts will help to illuminate the details of the interconnection between description and narration in the ekphrastic space as well as come to a reasonable generalization on the topic.

REFERENCES

1. Armas de F. A. Simple Magic: Ekphrasis from Antiquity to the Age of Cervantes//Ekphrasis in the Age of Cervantes/ed. by F. A. De Armas. Lewisburg, PA: Bucknell University Press, 2005. 241. P. 13-31.
2. Berger J. Diego Velázquez//Berger J. Portraits: John Berger on Artists/ed. By T. Overton. London, New York: Verso, 2015. P. 112-136.
3. Cambridge Dictionary. Available from: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/> (Accessed on 21.01.2020)
4. Corn A. Notes on Ekphrasis. Available from: <https://www.poets.org/poetsorg/text/notes-ekphrasis> (Accessed on 17.01.2020)
5. Geller L. Ekphrasis, or Exposure of the device. A few questions and a thesis//“Inexpressibly expressible”: ekphrasis and problems of visual representation in a literary text: Collection of articles/Compilation and scientific editing D.V. Tokarev. Moscow: New literary review, 2013. P. 44-60 (in Russian: Геллер Л. Экфрасис, или Обнажение приема. Несколько вопросов и тезис//«Невыразимо выразимое»: экфрасис и проблемы репрезентации визуального в художественном тексте: Сборник статей/Составление и научная редакция Д. В. Токарева. Москва: Новое литературное обозрение, 2013. С. 44-60).
6. Hodel R. Ekphrasis and “demodalization” of an utterance//Ekphrasis in Russian Literature: Proceeding of the Lausanne Symposium/ed. by L. Geller. Moscow: The Publishing house “МИК”. 2002. P. 23-30 (in Russian: Ходель Р. Экфрасис и «демодализация» высказывания//Экфрасис в русской литературе: Труды Лозанского симпозиума/под. ред. Л. Геллера. Москва: Изд-во «МИК», 2002. С. 23-30).
7. Izotova N. P. Ludic Stylistics of Contemporary English Fictional Narrative from a Linguistic Perspective: A Study of J. M. Coetzee's Novels. Thesis for a Doctoral Degree in Philology: Speciality 10.02.04. Kyiv National Linguistic University, 2018. 458 p. (In Ukrainian: Изотова Н.П. Ігрова стилістика сучасного англійського художнього нарративу в лінгвістичному висвітленні (на матеріалі романів Дж. М. Кутзее): дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. Київ, КНЛУ, 2018. 458 с.).
8. Mitchell W. J. T. Ekphrasis and the Other//Picture Theory. Chicago: The University of Chicago Press, 1994. Available from: <http://www.rc.umd.edu/editions/shelley/medusa/mitchell.html> (Accessed on 1.03.2018).
9. Rosand D. Ekphrasis and the Generation of Images//Arion: A Journal of Humanities and the Classics. 1990. 1(1). P. 61-105. Available from: www.jstor.org/stable/20163446 (Accessed on 17.01.2020)
10. Tokarev D. The descriptive and narrative aspects of ekphrasis (“The Dead Christ” by Holbein – Dostoevsky and the “Sistine Madonna” by Raphael – Zhukovsky//“Inexpressibly expressible”: ekphrasis and problems of visual representation in a literary text: Collection of articles/Compilation and scientific editing D.V. Tokarev. Moscow: New literary review, 2013. P. 61-109. (in Russian: Токарев Д. Дескриптивный и нарративный аспекты экфрасиса («Мёртвый Христос» Гольбейна – Достоевского и «Сикстинская мадонна» Рафаэля = Жуковского//«Невыразимо выразимое»: экфрасис и проблемы репрезентации визуального в художественном тексте: Сборник статей/Составление и научная редакция Д. В. Токарева. Москва: Новое литературное обозрение, 2013. С. 61-109).
11. Turner M. The Literary Mind. The Origins of Thought and Language. New York, Oxford: Oxford University Press, 1996. 187 p.
12. Vorobyova O. P. Multimodality of the Real and Virtual in Virginia Woolf's “A Simple Melody”: Cognitive and Affective Implications//Proceedings of the International scientific conference of KNLU [Language – Literature – Arts: Cognitive-semiotic interface] (September 25-27, 2014)/Ed by O. P. Vorobyova. Kyiv: KNLU Publishing center, 2014. P. 17 (the title of the Proceedings is in Ukrainian: Матеріали Міжнародної наукової конференції КНЛУ [Мова – Література – Мистецтво: Когнітивно-семіотичний інтерфейс], (25-27 вересня 2014 р.)/відп. ред. О. П. Воробйова. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2014.).

Комунікативні стратегії і тактики дискурсивної реалізації концепту CONSENSUS в англomовному публіцистичному дискурсі

Н. Г. Нісаноглу

Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного, Мелітополь, Україна
Corresponding author. E-mail: natnisanoglu@gmail.com

Paper received 08.02.20; Accepted for publication 22.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-218VIII66-09>

Анотація. Стаття присвячена визначенню комунікативних стратегій і тактик дискурсивної реалізації концепту CONSENSUS в англomовному публіцистичному дискурсі. З'ясовано, що використання певних комунікативних стратегій і тактик забезпечує здобуття прихильності адресата, досягнення згоди між мовцем і слухачем, взаєморозуміння як маркерів консенсусу. На основі наведених прикладів визначено спроможність широкого спектру мовних засобів, які актуалізують концепт CONSENSUS, впливати на адресата з метою досягти успішності комунікації.

Ключові слова: комунікативні стратегії, комунікативні тактики, концепт CONSENSUS, дискурсивна реалізація.

Вступ. Концепт CONSENSUS, безперечно, постає однією з найбільш соціально значущих одиниць концептосфери людини в сучасному світі, що обумовлено ростом трансформацій у суспільстві, інтеграційних процесів у багатьох галузях життєдіяльності тощо. Актуальність роботи визначається недостатнім вивченням концепту CONSENSUS у наукових розвідках, зокрема, з позицій комунікативно-прагматичного підходу. Ця стаття є спробою розглянути дискурсивну реалізацію концепту CONSENSUS, що є невід'ємним від дослідження комунікативних стратегій і тактик. Це, по-перше, обґрунтовується тим, що діяльність людини, зокрема, комунікація, підпорядкована стратегічним цілям [17]. По-друге, застосування певних стратегій і тактик у комунікативній взаємодії передбачає вплив на адресата з метою здобути його прихильність, досягти згоди, взаєморозуміння, що є маркерами консенсусу. Публіцистичний дискурс, в якому актуалізується концепт CONSENSUS, постає «середовищем систематичного поширення повідомлень ... у вигляді передачі прагматично призначеної інформації» [7, с. 175] та є сукупністю публіцистичних текстів. Особливістю таких текстів є орієнтування на інформаційно-емоційний вплив на адресата, а для адекватного розуміння їх враховуються екстралінгвальні чинники.

Короткий огляд публікацій за темою. Проблему стратегій досліджували представники теорії комунікації [9; 3; 10], прагматики мови [1], когнітивної лінгвістики [6], психолінгвістики [4] та інші.

У широкому розумінні стратегію людської діяльності трактують як «необхідний компонент будь-якої складної дії» [9, с. 7]. У рамках теорії комунікації стратегія являє собою «складник евристичної інтенційної програми планування дискурсу, його проведення й керування ним із метою досягнення кооперативного результату...» [10, с. 206]. На думку В.Б. Кашкіна, це – «частина комунікативної поведінки або комунікативної взаємодії, в якій серія різних вербальних і невербальних засобів використовується для досягнення певної комунікативної мети» [3, с. 168]. Отже, досягнення певних результатів у діяльності людини детермінується створенням і дотриманням стратегії як свідомої лінії поведінки.

У сучасному мовознавстві існує безліч визначень терміну «комунікативна стратегія», які досі чітко не

окреслено. Крім того, терміни «комунікативні», «мовленнєві» та «дискурсивні» стосовно стратегій здебільшого вживаються в розвідках дослідників як синонімічні, що свідчить про відсутність чіткого розмежування цих понять. Зокрема, лінгвіст О.С. Іссєрс визначає комунікативну стратегію як «планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов комунікації та особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану» [2, с. 54]. З точки зору Т.Є. Янко, сутність комунікативної стратегії полягає «у виборі комунікативних намірів, розподілу квантів інформації за комунікативними складовими й вибору порядку слідування комунікативних складників у реченні» [11, с. 38]. Реалізація стратегій передбачає вибір певних тактик, що являють собою «сукупність практичних ходів» [3, с. 169], «... мовні прийоми досягнення мети» [5, с. 34]. У контексті нашої роботи ми вважаємо, що консенсус, який є показником успішної комунікації, забезпечуватиметься формуванням стратегій, що спрямовані на співпрацю, здобуття прихильності, досягнення згоди, взаєморозуміння.

Мета статті полягає у з'ясуванні комунікативних стратегій і тактик дискурсивної реалізації концепту CONSENSUS в англomовному публіцистичному дискурсі.

Матеріал і методи дослідження. Матеріал дібрано з публіцистичних текстів англomовних журналів і газет шляхом суцільної вибірки. Під час роботи застосовано дискурсивно-прагматичний метод і метод концептуального аналізу, який охоплює контекстуальний аналіз та інтерпретаційний аналіз.

Результати дослідження. Осмислення й переосмислення наукового доробку, присвяченого стратегіям і тактикам у різних типах дискурсу, та семантичний і лінгвокогнітивний аналіз дискурсивних фрагментів уможливив виявлення наступних стратегій і тактик: *самопрезентації* (тактика самосхвалення, тактика екземпліфікації), *формування емоційного настрою* (тактика урахування ціннісних орієнтирів, тактика єднання). З нашої точки зору, застосування мовцем вищезгаданих комунікативних стратегій і тактик передбачає досягнення консенсусу як показника ефективності комунікації. Дослідження стратегій на матеріалі публіцистичного дискурсу забезпечило вивчення низки комунікативних тактик, які є допоміжним інструментом у формуванні стратегій.

Розглянемо *стратегію самопрезентації*, яка спрямована на створення позитивного враження про себе й здійснення прагматичного впливу на читача або слухача. О.М. Паршина обстоює думку, що самопрезентація – це «емоційна «самоподача» оратора, непряма демонстрація психічних якостей його особистості для формування певного враження про нього самого та його цілі» [8, с. 8]. У рамках досягнення консенсусу через *тактику самосхвалення* продемонструємо на нижченаведених прикладах реалізацію стратегії самопрезентації:

“That’s been proven. And yet my economy is phenomenal. We have now the best economy, maybe in the history of our country. One -- just to finish off, when I took over, this country, the economy was ready to collapse. You take a look at the numbers. It was ready to collapse” [21].

Last month, President Donald Trump informed a gaggle of reporters that his administration had completed “one of the most successful 13 weeks in the history of the presidency” [24].

У першому дискурсивному фрагменті мовець застосовує тактику самосхвалення, демонструючи якісний «продукт» під час свого правління. За допомогою прикметника *phenomenal* підкреслюється винятковість стану господарської діяльності, а прикметником у найвищому ступені порівняння *the best* передається її абсолютна перевага. Більш того, фразою *maybe in the history of our country* адресант припускає свої досягнення як найвидатніші за період існування людства. Використовуючи синтаксично-стилістичну фігуру повторення, мовець визначає критичний стан економіки за час діяльності попередника й тим самим створює ліпше враження про себе. У другому дискурсивному фрагменті наголошується на продуктивності дій за допомогою прикметника в найвищому ступені порівняння: *“one of the most successful 13 weeks in the history of the presidency”*, що є, на наш погляд суб’єктивним судженням. У такий спосіб, формуючи сприятливий імідж своєї команди, комунікант розраховує здобути прихильність аудиторії, в чому й полягає прагматичний потенціал застосованої тактики. З іншого боку, вищенаведені дискурсивні фрагменти можуть викликати протилежний ефект і бути сприйняті адресатом як марнославство, хвастощі.

У контексті дослідження *тактики самосхвалення* розглянемо розширений фрагмент дискурсу, який містить висловлення адресанта та авторський коментар:

Obama’s message to that same high-school-educated Latina working mom is “I inherited a mess. We’ve begun to turn things around, saving the auto industry, passing the Lilly Ledbetter Fair Pay Act, and creating 4.3 million jobs. But if we elect Romney, we will go back to the old, failed policies of more tax cuts for the rich (did I mention he made millions laying people off?) and gutting education, Medicare, and everything else the middle class depends on.” Where Obama risks losing this swing voter is when he begins to brag about his accomplishments [15].

Реалізуючи комунікативну тактику самосхвалення, адресант презентує свій професіоналізм і докладає зусиль, щоб показати себе у позитивному ракурсі.

Так, ідіоматичним виразом *to turn things around* вказується на заходи з покращення ситуації. Вживанням трьох дієприкметникових зворотів поспіль – *saving the auto industry, passing the Lilly Ledbetter Fair Pay Act, and creating 4.3 million jobs* – створюється ефект потужності дій мовця та його команди в різноманітних галузях. В умовному реченні адресант вдається до нагромадження однорідних членів як опису потенціальних критичних явищ – *we will go back to the old, failed policies of more tax cuts for the rich (did I mention he made millions laying people off?) and gutting education, Medicare*, що є засобом характеристики професійної некомпетентності свого опонента. У такий спосіб, підриваючи його авторитет, мовець намагається на тлі опонента виглядати більш виграно. Однак, автор експліцитно виражає небезпеку звітування про здобутки перед виборцями – *Where Obama risks losing this swing voter is when he begins to brag about his accomplishments*.

Мовці можуть вдаватися в рамках реалізації стратегії самопрезентації до *тактики екземпліфікації* (термін вжито слідом за науковцями Е. Джонсом та Т. Пітманом) [13], маючи на меті продемонструвати наявність моральних цінностей:

“We saved the country,” yells Mr Lloyd, too close in this claustrophobic box of a room. “We may have killed ourselves, but we saved the country economically!” [22].

The need for some kind of national restoration of faith was a topic Trump returned to more than once.

“For America to thrive in the 21st century we must renew faith and family as the center of American life,” the president said during one plainly scripted part of his speech [18].

У першому дискурсивному фрагменті мовцем акцентується увага не лише на вчинках – *“We saved the country”*, а й на ризику втратити власне життя заради покращення економіки країни – *“We may have killed ourselves, but we saved the country economically!”*. Тим самим, завдяки самовідданості й готовності до самопожертви на благо народу як прояву альтруїстичної поведінки адресант постає справжнім героєм, прикладом моральних якостей в очах аудиторії. У другому прикладі мовними засобами тактики екземпліфікації є вживання адресантом лексичних одиниць *faith, family*, які є домінантами системи цінностей американського народу. Інфінітивом *to thrive* актуалізується кінцевий результат запланованих мовцем заходів, що передбачає схвалення адресатом дій політика, в чому полягає успішність його самопрезентації. Слід зазначити, що вжита автором синтаксична конструкція *more than once* підкреслює значущість для мовця виконання завдання спільними зусиллями. Крім того, в обох прикладах використання особового займенника *we* відбиває прагнення мовців ототожнити себе з аудиторією слухачів.

Наступні фрагменти дискурсу є ілюстрацією втілення *стратегії формування емоційного настрою*, що спрямована впливати на підсвідомість та емоції адресата й реалізується за допомогою *тактики урахування ціннісних орієнтирів*:

The crowd forgets Reed and rises to cheer Cain, who has supplanted the lackluster Rick Perry as their champion. A singer performs “The Battle Hymn of the

Republic” before Cain takes the stage wearing a gold tie, gold being what he calls “my power color.” He then proceeds to give what he calls “a hybrid of the speech and sermon,” perfectly structured oratory without benefit of so much as a note-card and unmarred by so much as a stammer. He tells the crowd that he had intended to cite one passage of **Scripture**, but the **Holy Spirit** had intervened to guide him to another [16].

We must **pave the way** towards a new era in which the people will enjoy their **sovereign rights** and live in **dignity. Justice** is one of our objectives [20].

Показником прихильності слухачів до мовця в першому фрагменті є їхня невербальна поведінка, а саме – вітання аудиторії – *rises to cheer*. Слід зазначити, що промові політика передує «живе» виконання музичного твору “*The Battle Hymn of the Republic*”, що можна інтерпретувати як апеляцію до патріотизму. Зміст промови заслуговує на особливу увагу, оскільки вона являє собою комбінацію видів публічного виступу – *a hybrid of the speech and sermon*. Враховуючи той факт, що релігія є невід’ємним компонентом американської духовної культури, адресант вживає в своєму мовленні релігійну термінологію (напр., *Scripture, Holy Spirit*). Другий фрагмент дискурсу містить метафору *pave the way*, яка образно демонструє кропітку працю в контексті політичної вимоги та тим самим створює певний емоційний фон. Апеляцію до універсальних моральних стандартів здійснено за допомогою лексичних одиниць *sovereign rights, dignity, justice*. Таким чином, у даних випадках через тактику урахування ціннісних орієнтирів, що передбачає налаштування слухачів на прийняття інформації та вплив на їхні почуття, реалізується стратегія формування емоційного настрою.

Реалізацію стратегії формування емоційного настрою за допомогою *тактики єднання*, яка має на меті об’єднання громадян, спостерігаємо в наведеному нижче дискурсивному фрагменті:

Here's how we can do it. We can build a better future for our communities, and save the planet. It really is win-win [23].

And Obama tried to invoke that spirit, urging Americans to rise above “petty grievances and false promises,” and culminating with a rousing finale nodding to Thomas Paine: “With hope and virtue, let us brave once more the icy currents, and endure what storms may come” [14].

У першому дискурсивному фрагменті прагнення автора спільними зусиллями розв’язати екологічну проблему втілено у висловленні *We can build a better future for our communities, and save the planet*, яке можна інтерпретувати як заклик до солідарності громадян. Прикметник *win-win* вжито не лише для створення експресії, а й для емоційного «навантаження», з акцентом на подвійній перевазі. У другому фрагменті дискурсу вжито метафори, які надають промові образності та емоційності, постаючи засобом впливу на свідомість аудиторії – *to rise above “petty grievances*

and false promises”, *icy currents, what storms may come*. Каузативною конструкцією *urging Americans to rise* висловлюється спонування співгромадян до дії. Дієслова *brave, endure* з конструкцією *let us* виражають бажання адресанта заохотити слухачів об’єднатися на шляху до змін і бути готовими до випробувань. Завершення промови має оптимістичну настанову домогтися позитивних змін – *with hope and virtue*, що, безперечно, забезпечує завоювання мовцем прихильності слухачів.

Розглянемо наступний фрагмент дискурсу в контексті дослідження *тактики єднання*:

But the burdens of global citizenship continue to bind us together. In this new century, Americans and Europeans alike will be required to do more – not less. That is why the greatest danger of all is to allow new walls to divide us from one another. The walls between old allies on either side of the Atlantic cannot stand. The walls between the countries with the most and those with the least cannot stand. The walls between races and tribes; natives and immigrants; Christian and Muslim and Jew cannot stand. These now are the walls we must tear down [19].

Лейтмотивом уривку є заклик до єдності, спільності дій, що дозволяє це кваліфікувати як застосування адресантом тактики єднання. Наприклад, займенники у називному та об’єктному відмінках *we, us* вжито для встановлення тіснішого зв’язку між мовцем і слухачем. Численне використання лексичного повтору – іменника *walls* і синтаксичної конструкції *cannot stand* забезпечує інтенсифікацію впливу мовця на аудиторію, надає промові додаткової емоційності. Антиномічні семантичні пари/словосполучення (*Americans and Europeans, races and tribes, natives and immigrants, Christian and Muslim and Jew*) в даному контексті вжито не для протиставлення одного соціального угруповання іншому, а з метою підкреслення їх спорідненості. Вважаємо, що вживання різноманітних мовних засобів постає вагомим інструментом впливу на свідомість адресата з користю для адресанта.

Висновки. Отже, враховуючи спрямованість адресанта на співпрацю, здобуття прихильності адресата, взаєморозуміння між комунікантами в рамках досягнення консенсусу, з великого діапазону комунікативних стратегій виокремлюємо *самопрезентацію* та *формування емоційного настрою* як стратегії дискурсивної реалізації концепту CONSENSUS в англomовному публіцистичному дискурсі. Для реалізації зазначених стратегій характерним є застосування тактики самосхвалення, екземпліфікації, урахування ціннісних орієнтирів, єднання. Вживання адресантом широкого набору таких мовних засобів як метафори, ідіоми, лексичні повтори, піднесена лексика, прикметники в найвищому ступені порівняння, нагромадження однорідних членів тощо сприяє здійсненню впливу на свідомість слухача й досягненню прагматичної мети комунікативної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. Благовещенск: БГК им. Бодуэна де Куртене, 2000. 308 с.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. М.: URSS ЛКИ, 2008. 284 с.
3. Кашкин В. Б. Основы теории коммуникации. М.: АСТ; Восток-Запад, 2007. 256 с.
4. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? М.: Гнозис, 2003. 374 с.

5. Ляпичева О.Л. Посібник до вивчення дисципліни «Основи теорії мовленнєвої комунікації». Д.: РВВ ДНУ, 2016. 44 с.
6. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику. М.: ФЛИНТА, 2016. 296 с.
7. Мосейчук О. М. Публіцистичний дискурс як контекст реалізації комунікативного впливу на масового адресата//Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки. Житомир, 2012. Вип. 65. С. 174–177.
8. Паршина О.Н. Стратегии и тактики речевого поведения современной политической элиты России: автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.01. Саратов, 2005. 48 с.
9. Почепцов Г. Г. Стратегия. М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2005. 377 с.
10. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації. Черкаси: Вид-во Чабаненко Ю. А., 2011. 350 с.
11. Янко Т.Е. Коммуникативные стратегии русской речи. М.: Языки славянской культуры, 2001. 384 с.
12. Habermas J. On the pragmatics of social interaction: preliminary studies in the theory of communicative action. New York: MIT Press, 2002. 216 p.
13. Jones E.E., Pittman T.S. Toward a general theory of strategic self-presentation//Psychological perspectives on the self. 1982. № 1. P. 231-262.
14. Newsweek, January 18, 2013.
15. Newsweek, July 23 & 30, 2012.
16. Newsweek, October 24, 2011.
17. Searle J. R. Intentionality and its place in nature//Consciousness and Language. Cambridge: University Press, 2002. P. 77–89.
18. The Guardian, January 3, 2020.
19. The Independent, July 25, 2008.
20. The Independent, June 18, 2012.
21. The Independent, June 23, 2019.
22. The Independent, March 15, 2015.
23. The Independent, October 29, 2012.
24. New Zealand Listener, April 29, 2017.

REFERENCES

1. Deyk T.A. van. Language. Perception. Communication. Blagoveshchensk: BGK im. Boduena de Kurtene, 2008. 308 p.
2. Issers O.S. Communicative strategies and tactics in Russian Speech. M: URSS LKI, 2008. 284 p.
3. Kashkin V.B. Basics of communication theory. M.: AST; Vostok-Zapad, 2007. 256 p.
4. Krasnykh V.V. "Native" among "strangers": myth or reality? M.: Gnozis, 2003. 374 p.
5. Liapicheva O.L. Handbook on studying "Basics of Speech Communication Theory". D.: RVV DNU, 2016. 44 p.
6. Maslova V.A. Introduction to cognitive linguistics. M.: FLINTA, 2016. 296 p.
7. Moseichuk O.M. Journalistic discourse as a context of the communicative impact realization on the mass addressee//Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological sciences. Zhytomyr, 2012. Iss. 65. P. 174–177.
8. Parshina O.N. Strategies and tactics of speech behavior of modern political Russian elite: Synopsis of thesis for the Doctor's degree in Philology. Speciality 10.02.01. Saratov, 2015. 48 p.
9. Pochepstov G.G. Strategy. M.: Refl-buk; K.: Vakler, 2005. 377 p.
10. Selivanova O.O. Basics of language communication theory. Cherkasy: Vyd-vo Chabanenko Yu. A., 2011. 350 p.
11. Yanko T.E. Communicative strategies in Russian speech. M.: Yazyki slavyanskoj kultury, 2001. 384 p.

Communicative Strategies and Tactics of the Discursive Realization of the Concept CONSENSUS in English-Language Publicistic Discourse

N. G. Nisanoglu

Abstract. The paper focuses on revealing communicative strategies and tactics of the discursive realization of the concept CONSENSUS in English-language publicistic discourse. It has been established that using certain strategies and tactics provide an addressee's garnering sympathy, achieving agreement between a speaker and a hearer, mutual understanding as the markers of consensus. The cited instances have exposed an ability of the variety of the lingual means, that actualize the concept CONSENSUS, to affect an addressee with a purpose to achieve successful communication.

Keywords: *communicative strategies, communicative tactics, concept CONSENSUS, discursive realization.*

Особливості художньої картини світу І. Сенченка (за повістю “Любов і Хрещатик”)

Н. В. Ротова

Українська інженерно-педагогічна академія, Харків, Україна
Corresponding author. E-mail: rona19@ukr.net

Paper received 01.02.20; Accepted for publication 17.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-218VIII66-10>

Анотація. Творчість Івана Сенченка залишається малодослідженою через те, що його твори не вкладалися в рамки соцреалізму. У статті досліджується роль міфопоетичних елементів та інтертекстуальності як чинників художньої світомоделі. Доведено, що інтертекстуальність реалізується в цитатах, алюзіях і конотаційних значеннях. Міфологема сім’ї – роду – народу, яка традиційно відбиває духовний стан нації й має широке філософсько-узагальнююче значення, в повісті “Любов і Хрещатик” демонструє втрату культурних традицій нашого народу. Розгортання сюжету найчастіше конструюється автором із залученням мотиву ініціації, що дозволяє провести персонажі крізь різного роду випробування.

Ключові слова: світо модель, міфопоетика, міфологеми, інтертекстуальність, алюзія, конотаційне значення.

В історії української літератури є чимало письменників, творчість яких цілісно стала розглядатися й поціновуватися лише після отримання нашою країною незалежності. Серед них – Іван Сенченко. Традиційно його ім’я називалося серед тих, кого прийнято вважати “фундаторами” української радянської літератури; творчість письменника перебувала в колі уваги провідних українських критиків і літературознавців: К. Волинського [2], Л. Новиченка [7], І. Дзюби [5], В. Брюховецького [1]. Дослідники, аналізуючи стильову своєрідність творчості І.Сенченка, передусім підкреслювали спокійний плин оповіді, психологізм у творенні образу людини-трудівника, гармонійне поєднання ліричності з гумором і сатирою, проте представники вітчизняної критики не мали можливості говорити про ті твори, які не вкладалися в канони соціалістичного реалізму. Неможливість розглядати творчість письменника в усіх її аспектах, обмежуючись лише дозволеними, стала причиною того, що півсотлітній його спадок ґрунтовно досліджувався небагатьма літературознавцями. Серед авторів найвагоміших праць про І. Сенченка слід назвати В. Брюховецького [1], М. Гнатюк [3, 4] та Л. Пономаренко [8].

Постійно слідкував за шляхом творчого зростання письменника видатний критик і літературознавець І. Кошелівець. Особливе місце в дослідженні творчості І. Сенченка посідає написана в 1976 році стаття “Поклонник шаленіючого сонця”, у якій І. Кошелівець не просто констатує наявність у І. Сенченка творів різного мистецького рівня, але й дає цьому явищу істинне пояснення: найкращі твори – це ті, “... у яких розкривалася душа і не треба було оглядатися на статут соцреалізму” [6, с. 14]. Проте, зауважує критик, прийшовши в літературу, письменник позбавлявся права не писати: “Писав і Сенченко, навіть досить багато: оповідань, повістей, романів, подорожних нарисів; я не буду ні обговорювати їх, ні навіть перераховувати, бо там немає справжнього Сенченка.” До творів, в яких є справжній Сенченко і які майже півтора десятиліття пролежали «у шухляді», належить і повість «Любов і Хрещатик», яка й стала предметом нашого дослідження, оскільки роль міфопоетичних елементів та інтертекстуальності як чинників художньої світомоделі практично не досліджувалася. Отже, зазначені лакуни у вивченні творчості І. Сенченка зумовлюють

актуальність нашої роботи.

У повісті “Любов і Хрещатик” І.Сенченко намагається осмислити, як радянський неоміф про всюдисущого “ворога народу” став колективним підсвідомим, в який спосіб було створено відповідну світо модель, введено сонм нових богів, що, відповідно, вимагало скасування предковичної народної моралі й натомість введення в життя нових ритуалів, звичаїв та норм. Тобто, автор ставить перед собою завдання - розкрити наслідки політики, яка примусила український народ існувати у двох світоглядних площинах, коли “правда була неправда”[11].

Про штучність радянської ідеології, про неправдивість уже за визначенням розмірковує Хосе Ортега-і-Гассет: “У випадку історичного камуфляжу одна на одну накладається дві реальності - глибинна, справжня, сутнісна й зовнішня, випадкова, поверхнева. Так, у Москві є оболонка європейської ідеї - марксизму, створеного в Європі стосовно європейських реалій і проблем. Під цією оболонкою - народ не просто етнічно інший... Перемога марксизму в Росії, де немає промисловості, була б чи не найбільшим протиріччям, з яким тільки зустрічався марксизм. Але цього протиріччя немає, тому й немає перемоги” [13, с. 125].

Отже, не випадково, що моделюючи світо модель суспільства, в якому неправда стала нормою існування й формою виживання, автор звертається до мотиву зради.

Відступництво, як спосіб пристосування, прослідковується передусім на образі Івана Івановича - людини від природи чесної й сором’язливої, яка, сприйнявши державну модель поведінки - “... не вб’єш ти - тебе вб’ють!”, пердусім зраджує себе - стає відвертим негідником-“сигналістом”: “Він був здібний, чесний, наполегливий початківець, глибокої мирної вдачі. Коли б його не чіпали - і він вік не зачепив би нікого... Усі почали підозрювати одне одного у якихось страшних гріхах, викривати одне одного, писати одне на одного заяви і молотити, молотити, не розбираючи, куди впадуть ті удари” [12, с. 31].

Автору вдалося показати, як боляче чужа неприродна мораль увиходить у свідомість людини, стає її alterego, адже “... життя не терпить нещирості, бо, щось придумуючи, ми обов’язково це усвідомлюємо, бо вимисел ніколи не буває переконливий, і в глибині

душі ми розуміємо його облуду. Інакше кажучи, неможливо до кінця обманутися, самого себе ловлячи на брехні [13, с. 502].

Так після першої “вдалої контратаки” Іван Іванович “... сидів смутний і все повторював: “Але ж це мерзота, підлість! Боже мій, як я міг так низько впасти! А найстрашніше те, що іншого шляху не бачу!” [11, с. 35] Натомість такий спосіб поведінки дає бажані наслідки: його починають боятися. “Здібний, працьовитий Іван Іванович, сам не помітивши того, перетворився на підступного і небезпечного інтригана” [11, с. 36] Як бачимо, радянський міф, ставши складовою особистості “Я” Івана Івановича, став керувати його поведінкою.

Поступово Іван Іванович звик до свого нового іміджу, і навіть зміни, які приніс ХХ партійний з’їзд, не позначилися на його свідомості, він продовжує керуватися набутими стереотипами й буває прикро вражений, коли вони не спрацьовують. Так, звикши ганьбити все нерадянське, він гостро виступає проти кібернетики як “буржуазної химери” й стає посміховиськом – “головним кібернетичним відьмаком”.

Доказом парадоксальності радянської моралі, точніше, повної відмови від моралі загальнолюдської, може служити епізод, коли Іван Іванович, зустрівши колегу, намагається визначити, чи є той причетним до його падіння внаслідок “антикібернетичного” виступу: “Як зустріне його Сава Савич - з медом на вустах чи зробить вигляд, що не пізнав... Іван Іванович жадав зустрічі холодної, неухважної, буденної, бо тоді він напевне знав би, що у Сави Савича немає в думках солодкого меду... Сава Савич... глянув, пізнав і - зацвів... “Усе, - подумав Іван Іванович. - Кінець!” Остання надія обірвалася. Ножа в спину Івану Івановичу засадив Сава Савич” [11, с. 33]. Приязна посмішка дорого обійшлася Саві Савичу: на захисті його докторської дисертації Іван Іванович, не врахувавши змін у суспільній думці, влаштував брутальний скандал у душі боротьби з ворогами народу - “А твій батько коня вкрав...” Отже, увійшовши в роль “борця з проявами”, Іван Іванович навіть уявити не може, що винуватцем власного падіння є він сам, проте, не вдаючись до довгих роздумів, він робить усе, щоб знищити колегу і не лише як ученого. Якщо його виступ можна спробувати пояснити й вибачити ідейними мотивами, то нічого не може виправдати відвертого злочину: у плані знищення Сави Савича важливе місце відводилося знищенню рецензії, підписуючи яку Кошовий “використав такий склад чорнила, яке начисто линяло на десятий день після того, як ним було щось написане” [12, с. 35]. Проте злочиння було негайно викрито, бо Іван Іванович не відмовився від оплати за рецензію, і його підпис у відомості залишився в бухгалтерії. “Пасаж “А твій батько кобилу вкрав” не вистрелив, тобто вистрелив, але заряд влучив не в Саву Савича, а в самого Івана Івановича” [12, с. 43]. Така поведінка Івана Івановича є вражаючою саме ігноруванням загальнолюдських апріорних норм поведінки, які за будь-яких умов не можуть порушуватися.

Набуті манери – зрадництво й підступність – не змогли не відбитися й на сімейних стосунках, ставши способом родинного життя: “Ніде правди діти, стави-

вся Іван Іванович до своєї дружини не ідеально, і Анатоль, підірши, не раз зустрічав батька з чужими жінками в таких закапелках міських парків, куди випадково потрапити аж ніяк не можна” [12, с. 56]. В даному разі, ми вважаємо, спрацьовує загальнодержавна модель поведінки, намагання наслідувати спосіб життя представників вищих ешелонів влади, розпуста яких ні для кого не була таємницею. Таким чином, зрадивши друзів, дружину, Іван Іванович знищує самого себе. “Опуститися, пасти, принизитися - це й означає зрестися себе, від такого, який ти повинний був здійснитися. Існування при цьому не зникає, а стає ” докірливою тінню, примарою, що вічно нагадує, яка низька твоя доля й якою несхожою вона повинна була стати. Таке життя – лише невдале самогубство” [13, с. 103].

Цілком логічним є те, що мотив скандалу, який на той час був нормою войовничої моралі й носив загальнодержавний характер, в повісті постає домінантним: скандальна стаття Івана Івановича про шкідливість “вигаданої за рубежем науки” кібернетики стала причиною його падіння як ученого, хоча саме ж такі політичні скандали сприяли його кар’єрі - “... звання доктора наук йому було присуджене в спосіб гоноріскаузе - без захисту дисертації, за дисертацію зарахували всі його палкі філіпіки супроти тих людей, яких тоді вважали ворогами народу і які тепер були посмертно реабілітовані” [11, с. 33].); ординарним явищем стали скандали в сім’ї Кошових, бо ніхто не хоче виявити ані найменшої толерантності й намагання зрозуміти іншу сторону; скандалом, як уже згадувалося, закінчується захист докторської дисертації Сави Савича, де опонентом виступає Іван Іванович; скандали відбуваються і в сім’ї Бабичів, де також не можуть порозумітися Калістрат Юхимович і Михайло; “одійшов від дочки” Сидір Карпович, визнавши свою поразку в намаганнях зрозуміти, що відбувається з дочкою, бо його рідна “...дитина стала немов чужа, незрозуміла, несла з собою аж відразу якусь.” Цілком логічним є те, що в цій суцільній боротьбі не може не бути переможених, отже мотив помсти займає в повісті значне місце. Так саме віра у неминущість “вендети” тримає на світі Івана Івановича: “Відтоді Іван Іванович узяв за звичай щодня записувати подібні репліки на свою адресу; все це може колись стати в нагоді. І частенько уявляв. Світ знову нормалізувався, він, Іван Іванович, знову вискочив угору і - в якому ж сьайві, якому світлі!.. Отоді б він навчив цих голоцманків, як жити на світі!” [11, с. 10].

Войовничим борцям з антирадянськими привидами автор протиставляє професора Пташняка – справжнього Учителя, який чесно робить свою справу. Неабиякий талант і природна порядність уберігли його від шляху Івана Івановича й Сави Савича, проте наука, як нам видається, стає для нього “внутрішньою еміграцією”. “У голові цього професора завжди снувався рій думок, і, коли він підіймався на кафедру, не слухати його було неможливо. Студенти, крім того знали: Пташняк був постійним консультантом при різних міністерствах, гдавках, трестах...”

Складається враження, що Пташняк живе у власному світі: в середині 60-х він вперше чує від Івана Опари про голод на Україні 1954 року. “Дивно

звучали для нього слова: страшна засуха, чорна земля, приречені люди. Він про це ніколи не чув!.. Тоді він розв'язував проблеми, які потім здійснювалися деякими заводами. І цей п'ятдесят четвертий, як і попередній, як і наступні роки, пролетіли для нього, мов одна хвилинка, у напруженій праці, він не розгинав спину день і ніч... Невже таке могло бути?" [12, с. 26]. З позицій сьогодення дня реципієнт, звичайно, може звинуватити вченого у самоізоляції, адже нам відомі імена людей, які знаходили в собі сили для боротьби. Проте зі значною мірою впевненості ми стверджуємо, що, перебуваючи у чітко окресленому соціальному колі і не буваючи в селах, професор справді міг не знати про реальне становище в країні, адже саме про це постійно дбала радянська влада.

Визначальною рисою професора є цільність, внутрішня правдивість. Значну роль у розкритті образу відіграють символічні просторові елементи, насамперед зображення його помешкання. Незважаючи на те, що він живе один, у нього є Дім, чого не можна сказати про зовні благополучну сім'ю Кошових. Речей у нього майже немає, після смерті коханої дружини він "роздав усе, що вважав за зайве сусідам... Проте його кабінет - це царство книжок: "Шафи... були новенькі чи наново пофарбовані - сліпучо сяяли. Це світло, ряди барвистих корінців книжок, зблиски шафового скла робили кабінет урочистим." Як відомо, книги - обов'язкова ознака дома, що передбачає не лише духовність, але й особливу атмосферу інтелектуального затишку. У Пташняка книги не лише елемент інтер'єру, свідченням цього є його диспути з Кошовим-молодшим, в яких кібернетик виявляє себе справжнім "ліриком", обізнаним як з рідною, так і зі світовою художньою літературою. Письменнику вдається підкреслити виняткову інтелігентність професора, яку він виявляє під час бесід. Так, зрозумівши, що Анатоль не дуже обізнаний в царині літератури, хоча намагається це приховати, він просто читає йому вірші, ненав'язливо висловлює власні думки.

У повісті книги набувають виразного символічного значення: вони, як лакмусовий папірець, "проявляють" сутність людей. Так, Іван Іванович ставить за провину Саві Савичу "нездоровий інтерес до Вальтера Скотта, до Степана Руданського... Хто у нас став першим передплатником зібрання творів мракобіса Федора Достоевського?.. У кого книжкові полиці вгинаються під вагою саг про красивих англійських Форсайтів, під вагою томів кумира сучасних стиліг Хемінгуея, беззубого німецького пацифіста Ремарка? Саві Савича! Усе нездорове, що з'являється в нашому житті, - предмет жадібного зацікавлення докторанта, бо хто йому може бути ближчим за Каутського, Кнута Гамсуна і... Етглі?!" [12, с. 43].

У повісті "Любов і Хрещатик", де викривальний мовив є домінуючим, широке використання алюзій, посилення, цитат і та автоцитаті спрямоване передусім для посилення емоційного впливу на реципієнта.

Звикши паплюжити все нерадянське, Іван Іванович, вирішив у своїй статті знищити "вигадану за рубежем науку" кібернетику як явище "наскрізь ідеалістичне". Його не зупиняє власна некомпетентність, головна увага приділяється емоціям: кібернетику він порівнює з хіромантією, "... основоположника нової науки...

назвав ворожбитом; згадувалися відьомський шабаш на Брокені і навіть Вальпургієва ніч." Іван Іванович помилився, і через деякий час використана ним лексика часів середньовіччя стала в пригоді його опонентам, спрацював принцип бумеранга: "На лекціях у університеті, у себе в коридорах Інституту... чув, як летіло йому інколи вслід: "Головний Хіромант! Переможець Кібернетики!.. На світло вибрався! А йому б сховатися в найтемнішу Вальпургієву ніч!" [11, с. 10, 31].

До біблійної лексики звертається автор, намагаючись показати, яку прірву створила подвійна мораль між батьками й дітьми. Іван Іванович повертається з роботи з повною розпачі: в архіві знайдено його донос на Івана Пантелеймоновича, який нещодавно призначений директором інституту. Вдома Іван Іванович бачить, що його син за допомогою "кози" копіює чужі креслення. Це його обурює: "Та це ж Анатоль краде чужу працю!.. Та як же це ти посмів піти на такий злочин?.." Анатоль гримнув: "Без фарисейства тільки..." Конотація абсолютно прозора: батько бачить порошинку в оці сина і не помічає пенька у власному.

Прийнявши рішення зірвати Саві Савичу захист дисертації і відповідно до цього підготувавшись, Іван Іванович дуже здивований реакцією аудиторії: "Ні один у залі не підвівся, не закричав на адресу Саві Савича: "Крові хочемо! Розіп'яти його, розіп'яти!" Як бачимо, автор, намагаючись передати найвищий ступінь людської жорстокості, на яку очікує й розраховує Кошовий, вдається до цитування Євангелія - крик натовпу, що вимагає страти Ісуса. Подбавши про симпатическі чорнила для знищення власного підпису, Іван Іванович не відмовився від гонорару за рецензію - свого роду тридцять срібників. Отже, маємо алюзію на зраду Іуди.

Суттєву роль у авторській світомоделі посідає "література в літературі": згадуються імена й художні тексти як вітчизняного, так і світового письменства: Бориса Грінченка, Томаса Манні, Бласко Ібаньеса, Єрїх Марії Ремарка, Джека Лондона, Ернста Хемінгуея, Анатолія Франса, Хоми Аквіната, Вальтера Скотта, Степана Руданського тощо. Усі ці імена згадуються в ході розмов персонажів і наукових та псевдонаукових дискусій, що дозволяє автору характеризувати своїх героїв - Івана Іларіоновича Пташняка як високоінтелектуальну особистість з широким колом інтересів - від кібернетики до класичної й сучасної поезії; Івана Івановича Кошового - як обмеженого пристосуванця, Анатолія - як людину, яка перебуває "в дорозі" до себе.

Висновки. Дослідивши міфопоетичну та інтертекстуальну площину авторської світомоделі в повісті "Любов і Хрещатик", доходимо таких висновків:

1) міфологема сім'ї - роду - народу, яка традиційно відбиває духовний стан нації й має широке філософсько-узагальнююче значення, в повісті "Любов і Хрещатик" демонструє руйнування сім'ї, деградацію моральних засад, втрату культурних традицій нашого народу;

2) виняткову роль у творенні художньої реальності відіграють інтертекстуальні зв'язки, що реалізуються в цитатах, алюзіях і конотаційних значеннях, які на-

бувають особливої ваги при творенні підтекстового заперечення зовнішньої оповіді;

3) автор досить часто звертається до біблійних образів та сюжетів, у такий спосіб посилюючи сатирично-викривальне звучання оповіді: неодноразово письменник цитує Біблію, зображуючи падіння Івана Івановича Кошового – персонажа повісті «Любов і Хрещатик»;

4) надзвичайно широке коло імен українських та зарубіжних письменників, представників науки й

культури, про яких згадується в повісті «Любов і Хрещатик», інтегрує авторську світо модель до культурного метатексту.

Усе викладене вище дає нам право говорити про повість «Любов і Хрещатик» І. Сенченка як цікаве явище в історії української літератури, яке передає бажання письменника бачити українську громаду такою, що зберігає вічні моральні цінності свого народу й водночас відчуває себе частиною Всесвіту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брюховецький В.С. Іван Сенченко: Літ.-крит. нарис. – К.: Рад. письменник, 1981.–159 с.
2. Волинський К.П. Любов'ю зігрите серце//Сенченко І.Ю. Діамантовий берег: Повісті та оповідання. – К.: Веселка, 1981. – С. 3–10.
3. Гнатюк М.М. Над текстами Івана Сенченка. – К.: Наукова думка, 1989. – 109 с.
4. Гнатюк М.М. Творческая история “Червоноградского цикла” Ивана Сенченко как выражение идейно-художественной эволюции писателя. – Автореферат на соискание ученой степени канд. филол. наук. – К., 1985. – 18 с.
5. Дзюба І.М. Задавнені болі, незраджені надії: (Про повість І. Сенченка “Любов і Хрещатик”)//Дніпро. – 1988. – № 2. – С. 61–62.
6. Кошелівець І. Поклонник шаленіючого сонця: Пам'яті Івана Сенченка (12.2.1901 – 9.11.1975)//Сучасність. – 1976. – Ч. 2. – С. 8–17.
7. Новиченко Л. Предисловие к повести “Савка” И. Сенченко//Дружба народов. – 1980. – № 4. – С. 69.
8. Пономаренко Л.М. Художня еволюція Івана Сенченка. – Автореферат на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – К., 2001. – 19 с.
9. Ротова Н.В. Знайомий і незнайомий Іван Сенченко. – Монографічне дослідження. – Харків, 20014. – 107с.
10. Ротова Н.В. Проза Івана Сенченка: проблеми міфопоетики й інтертекстуальності. - Автореферат на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – Х., 2006
11. Сенченко І.Ю. Любов і Хрещатик//Дніпро. – 1988. – № 1. – С. 8–49.
12. Сенченко І.Ю. Любов і Хрещатик//Дніпро. – 1988. – № 2. – С. 6–62.
13. Хосе Ортега и Гассет. Идеи и верования//Хосе Ортега и Гассет. Избранные труды: Пер с исп./Сост., предисл. и общ ред. А.М. Руткевича. – М.: Изд-во “Весь мир”, 1997. – С. 404–419.

REFERENCES

1. Bryukhovets'kyu V.S. Ivan Senchenko: Lit.-kryt. narys. – K.: Rad. pys'mennyk, 1981.–159 s.
2. Volyn's'kyu K.P. Lyubov'yu zihrite sertse//Senchenko I.YU. Diamantovyy bereh: Povisti ta opovidannya. – K.: Veselka, 1981. – S. 3–10.
3. Hnatyuk M.M. Nad tekstamy Ivana Senchenka. – K.: Naukova dumka, 1989. – 109 s.
4. Hnatyuk M.M. Tvorcheskaya ystoryya “Chervonohradskoho tsykla” Yvana Senchenko kak vyrazhenye ydeynokhudozhestvennoy évol'yutsyy pysatelya. – Avtoreferat na soyskanye uchenoy stepeny kand. fylol. nauk. – K., 1985. – 18 s.
5. Dzyuba I.M. Zadavneni boli, nezradzheni nadiyi: (Pro povist' I. Senchenka “Lyubov i Khreshchatyk”)//Dnipro. – 1988. – № 2. – S. 61–62.
6. Koshelivets' I. Poklonnyk shalenyuchoho sontsya: Pam'yati Ivana Senchenka (12.2.1901 – 9.11.1975)//Suchasnist'. – 1976. – CH. 2. – S. 8–17.
7. Novychenko L. Predyslovye k povesty “Savka” Y. Senchenko//Druzhba narodov. – 1980. – № 4. – S. 69.
8. Ponomarenko L.M. Khudozhnya evolyutsiya Ivana Senchenka. – Avtoreferat na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk. – K., 2001. – 19 s.
9. Rotova N.V. Znayomyy i neznyayomyy Ivan Senchenko. – Monohrafichne doslidzhennya. – Kharkiv, 20014. – 107s.
10. Rotova N.V. Proza Ivana Senchenka: problemy mifopoetyky y intertekstual'nosti. - Avtoreferat na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk. – KH., 2006
11. Senchenko I.YU. Lyubov i Khreshchatyk//Dnipro. – 1988. – № 1. – S. 8–49.
12. Senchenko I.YU. Lyubov i Khreshchatyk//Dnipro. – 1988. – № 2. – S. 6–62.
13. Khose Orteha y Hasset. Ydey y verovanyya//Khose Orteha y Hasset. Yzbrannyye trudy: Per s ysp./Sost., predysl. y obshch red. A.M. Rutkevycha. – M.: Yzd-vo “Ves' myr”, 1997. – S. 404–419.

Features of the artistic picture of the world I. Senchenko (by the story "Love and Khreshchatyk")

N. V. Rotova

Abstract. Ivan Senchenko's creativity remains poorly researched because his works did not fit into the realms of social realism. The role of mythopoetic elements and intertextuality as factors of the artistic world model is investigated in the article. It is proved that intertextuality is realized in quotations, allusions and connotative meanings. The mythology of the family - the kind - of the people, which traditionally reflects the spiritual state of the nation and has a broad philosophical and generic significance, in the story "Love and Khreshchatyk" demonstrates the loss of cultural traditions of our people. The plot unfolding is most often constructed by the author, with the motive of initiation, which allows the characters to go through all kinds of trials.

Keywords: world model, mythopoetics, mythologists, intertextuality, allusion, connotational meaning.

Використання когнітивного мапування для встановлення тенденцій розвитку лінгвокогнітології

В. Г. Шкляревський

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: vlad_kiev@ukr.net

Paper received 01.02.20; Accepted for publication 16.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-218VIII66-11>

Анотація. Презентована методика встановлення тенденцій розвитку сучасної лінгво- та нейрокогнітології ґрунтується на застосуванні полікорпусу текстів американських лінгвокогнітологів і когнітивного мапування. Аналізуються результати зіставлення частотних словників концептів, семантичних зв'язків і когнітивного мапування окремих текстів і підкорпусів авторів. Визначені особливості когнітивних мап авторів репрезентують тенденції сучасної лінгвокогнітології.

Ключові слова: концепт, текст, когнітивна мапа, текстовий концепт, семантичний зв'язок.

Пропоноване дослідження присвячене вивченню орієнтовних напрямків розвитку лінгво- та нейрокогнітології за допомогою когнітивного мапування. При цьому в основному увагу зосереджено на змістовому аспекті тексту, який розглядається як концептуальна система уявлень про навколишній світ. Когнітивна мапа розуміється не тільки як результат аналізу змісту тексту, а також як модель вербальної поведінки мовця, актуалізована у тексті. Традиційно когнітивні мапи будуються на основі лексикографічних джерел, зокрема тезаурусів і частотних словників [1], або на матеріалі текстів [3]. Побудова когнітивної мапи здійснюється за допомогою аналізу “персоніфікованої текстової інформації, що дозволяє виокремити певні стабільні характеристики мислення, властиві автору тексту” [3, с. 255]. Когнітивне мапування на основі неопрацьованого тексту також має назву “жорсткого мапування”, яке, на відміну від “м'якого мапування”, не вимагає додаткових знань експертів про політичну ситуацію або проблему [3, с. 256]. Мета дослідження полягає у визначенні тенденцій розвитку сучасної когнітивної лінгвістики за допомогою когнітивного мапування. Матеріалом дослідження слугує полікорпус оригінальних текстів американських вчених-когнітологів кінця ХХ-початку ХХІ століття, таких як Джордж Лакофф, Марк Джонсон, Марк Тернер, Джером А. Фельдман. Згідно з метою дослідження застосовано жорсткий різновид когнітивного мапування, який ґрунтується на результатах статистичного аналізу лексичних одиниць тексту і встановленні відношень між вузлами графа без класифікації причинності цих відношень та оцінки. Архітектура розробленого нами полікорпусу включає тексти кількох англомовних авторів, що зумовлює необхідність мапування персоніфікованої текстової інформації “для вивчення особливостей індивідуального мислення і прогнозування з високим ступенем вірогідності вибору людини” [3, с. 254]. На відміну від когнітивної психології для аналізу текстів з лінгво- та нейрокогнітології необхідно змоделювати: 1) відношення між концептами в одному тексті; 2) зміни відношень між концептами в часі у текстах одного автора на матеріалі окремого підкорпусу і 3) зіставити відношення між концептами у різних підкорпусах текстів.

Когнітивний рівень передбачає систематизацію знань про навколишній світ, тобто встановлення відношень між поняттями, ідеями, концептами, які утворюють упорядковану картину світу й відображають певну ієрархію цінностей мовної особистості. Цей рівень моделі

співвідноситься з тезаурусом автора, а також з частотою концептів у текстах. У нашому дослідженні аналізуються автентичні наукові тексти, концептуальний простір яких є складною ієрархією концептів [4, с. 21–22], характерною для конкретного автора. Існування ієрархії концептів пояснює постійний вибір автором певних лексичних одиниць, що підтверджується їх частотою у текстах. Вершиною цієї ієрархії є текстовий концепт [4, с. 21–22], цінність і важливість якого для автора підтверджують встановлені нами показники частоти й покриття тексту. Текстовий концепт пов'язаний з іншими концептами складною системою відношень. Оскільки в цьому дослідженні когнітивна мапа будується на текстовому матеріалі, то орієнтованим графом вважаємо кінцеву множинність вузлів – ключових концептів, й ребер – зв'язків між ними [2, с. 241]. Встановлення факту семантичного зв'язку традиційно здійснюється за формальними методами мережевого моделювання, які базуються на показниках частотності синтаксичного зв'язку або лексичної сполучуваності [2, с. 241]. Формально будь-які два слова, зв'язані між собою синтаксично, вважаються зв'язаними і семантично [2, с. 256]. Відповідно до цього для структурування відношень між реконструйованими концептами в сучасній корпусній лінгвістиці застосовують дані контекстного аналізу конкордансів [1] або звичного оточення слова – його лівосторонніх і правосторонніх модифікаторів [9, с. 164]. На силу семантичного зв'язку впливає вживання сполучення в тексті, належність слів до іменних частин мови й певного тематичного домену. Розташовані поруч слова-терміни характеризуються найбільшою силою семантичного зв'язку, насамперед, іменники-модифікатори, які разом з шуканим словом складають іменну групу, фіксовану в межах речення, бінарні структури, у яких компоненти залежать один від одного [9, с. 163]. При цьому ядро іменникової групи є максимально незалежним, і має основне смислове навантаження. Аналізовані нами наукові тексти визначаються тенденцією до частішого використання іменних груп з лівосторонніми/правосторонніми/подвійними модифікаторами [9, с. 164]. Щоби врахувати усі можливі сполучення з відібраними концептами, в автоматизованому режимі було проаналізовано як лівий, так і правий їхні контексти. Відомо, що семантичний зв'язок досягає максимуму у сполученні слів релевантних для певного тексту [1, с. 22; 2, с. 259], проте вони не завжди належать до характерної для певної предметної галузі терміноло-

гічної системи. Релевантними щодо корпусу текстів з лінгво- та нейрокогнітології є: 1) сполучення ключових концептів, які зустрічаються у текстах не менше двох разів, і 2) слова, семантично зв'язані з релевантними словами. Множина релевантних для аналізованого тексту слів утворює фрагмент системи концептів, за допомогою якої автори упорядковують наукову інформацію.

Послідовність операцій при побудові когнітивної мапи у вигляді орієнтованого графа визначається таким алгоритмом: 1. Автоматичне укладання частотного словника автору. 2. Обмеження набору концептів ключовими й релевантними для тексту словами. 3. Визначення текстового концепту – вершини ієрархії концептів. 4. Встановлення списків мінімальних контекстів сполучуваності у межах набору ключових концептів. 5. Упорядкування контекстів сполучуваності за частотою та синтаксичним критерієм. 6. Зображення системи семантичних зв'язків концептів у вигляді орієнтованого графа [2, с. 259]. З автоматично укладених частотних словників усіх авторів вибрано 21 найчастотніший концепт і укладено списки їх контекстів. Семантично зв'язаними вважаються слова, які входять до списків контекстів один одного: контекстами вважаються два речення поспіль. За допомогою програми AntConc було сформовано частотні списки контекстів ключових концептів кожного автора. Опції цієї програми дозволяють здійснювати пошук у текстах контекстів як правосторонньої, так і лівосторонньої орієнтованості за вікном конкордансу. Функціональні можливості програми дозволяють встановлювати регулярно повторювані у тексті зв'язки між словами, які розташовані дистанційно, або такі, що не утворюють словосполучення (*brain and language; language depends on the brain; of the human brain. Language*). Для зручності аналізу до уваги беруться лише пари ключових слів: *brain – language, metaphor – understanding, word – meaning*.

Зокрема, за отриманими даними у підкорпусі Дж. А. Фельдмана концепт *metaphor* має семантичні зв'язки з 14 іншими, які виступають лівосторонніми (*system*), або правосторонніми (*grammar, brain, information*), або обома типами модифікаторами (*understanding, theory, meanin*). Чим частіше зустрічається сполучення концептів, тим сильніше зв'язок між ними (*metaphor system* та ін.). Для упорядкування концептів у когнітивній мапі можна використати формальні параметри: загальну кількість зв'язків концепту та частоту появи конкретного контексту. Найбільшу кількість зв'язків у текстах Дж. А. Фельдмана має текстовий концепт *language* – 20. Проте результати статистичних підрахунків треба доповнити “лінгвістичною інтерпретацією співвідношення частоти і семантики” [7, с. 20]. Для цього використано частотні словники словосполучень, до уваги беруться лише ті, що зустрілися не менше двох разів: це є показником семантичного зв'язку. Вершина ієрархії концептів *language* утворює найбільш частотний зв'язок зі словом *theory* – 70. Максимальною частотою у тексті характеризується словосполучення: *theory of language*, яке зустрілось 53 рази. Тому при побудові когнітивної мапи концепт *theory* буде похідним вузлом першого рівня (I) від *language*. За спадом частоти наступними похідними вузлами першого рівня є *understanding, learning, brain, grammar*. Решта ключових концептів пов'язані з текстовим концептом через похід-

ні. Так, похідними другого рівня (II) в когнітивній мапі від *learning* є *child, meaning, model, program neurons*, третього рівня (III) *child – experience, meaning, model schema*. четвертого рівня (IV) *system – information і metaphor; schema – action*. Оскільки ребра між концептами характеризуються рекурсивністю, то побудовану мапу можна “розгортати” до необхідної глибини від I до IV рівня похідності, або “згортати” до текстового концепту. Проаналізуємо пропоновану систему з точки зору семантичних зв'язків концептів та їх інтерпретації з урахуванням лівосторонніх і правосторонніх модифікаторів. Власну *теорію* мови Дж. А. Фельдман позиціонує як нейронну (*Our neural theory of language*), що має пояснити основні факти щодо форми мови (*the basic facts about the form of language that any theory must explain*). Дійсне *вивчення* мови можуть забезпечити системи *мозку* (*how brain like systems could realistically learn language*). При цьому природна мова (*language*) виступає лише засобом, який забезпечує досліднику доступ до мови мозку. Дж. А. Фельдман пропонує таку модель вивчення мовної картини світу, яка включає: об'єкт – *значення* слова (*word meaning*) і суб'єкт – *дитину* (*child – child language learning*). За об'єктом семасіологія, або структурна семантика співвідноситься з лінгвокогнітологією, оскільки обидва напрямки націлені на *значення* (*meaning*). Доступ до змісту концептів забезпечують лексична семантика і *граматика*. Проблеми зв'язку між лексичною і граматичною семантикою мають отримати адекватне розв'язання у теорії когнітивних *моделей* і системі *метафор* (*metaphor system*). Метафора інтерпретується як мислиннева операція, і є результатом організації невербальних форм інформації вербальними [8, с. 101]. Організуючою темою для Дж. А. Фельдмана є опрацювання *інформації*. Не вважаючи на відсутність слова *concept* у когнітивній мапі, кожний її вузол має вихід на це поняття, за допомогою чого трактується “інформаційна структура, яка відображає знання й досвід людини” [6, с. 90]. Поняття *experience* вводиться в когнітивній мапі через суб'єкт – *child*. Досвід мовця із збору, обробки та збереження інформації закріплюється через повторювані дії за певною схемою у свідомості людини (*action schema*). Отже, усі відношення між концептами є похідними, і відповідають напрямку від загального до конкретного: від лінгвальної картина світу – *language* до конкретної схеми, представлення цієї інформації і метафори. Ця когнітивна мапа, що є статичною, побудованою на тексті одного твору, схематично представляє план-основу уявлень Дж. А. Фельдмана про систему концептів у лінгвокогнітології. Цю процедуру можна перевірити на політематичних колекціях більшого обсягу для побудови динамічних когнітивних мап різних авторів.

Своєрідне розуміння авторами проблем сучасної лінгвокогнітології відображається у певній структурі концептів, трансформація якої “абсолютно змінює колишнє бачення проблемної ситуації” [3, с. 255]. Когнітивна мапа надає можливість зафіксувати зміну точки зору в доробку одного автора, усталених стереотипів [3, с. 256] і генерації нових ідей у лінгвокогнітології. Для ілюстрації змін було взято найбільш віддалені за хронологією тексти авторів: 1) Дж. Лакоффа “*Women, Fire and Dangerous Things*” (1987) і “*The Political Mind*” (2009); 2) М. Джонсона – “*The Body in the Mind*” (1990) і

“Developmental Cognitive Neuroscience” (2011); 3) М. Тернера “Death is the Mother of Beauty” (1987) і “The Way We Think” (2002). Незначні розбіжності в хронології публікацій дозволяють порівняти зміни у часі, а також у межах предметної галузі. Так, щодо підкорпусу Дж. Лакоффа вихідною гіпотезою є теза про максимальні розходження між системами концептів науковця, які датуються 1987 р. і 2009 р. З метою перевірки цієї гіпотези було укладено частотні словники текстів і виокремлено 21 найчастотніше слово, що є спільними для авторів. Зокрема, зафіксовано значне зростання частоти слова *metaphor* – текстового концепту “The Political Mind” 2009 р., також частоти таких слів, як *freedom, life, time, people, world, reason*. Водночас наведені результати свідчать про зменшення частоти показників у тексті 2009 року слів: *category, concept, theory, model, meaning, language*. З часом автор частіше використовує загально вживані слова, натомість частота вживання термінів предметної галузі лінгвокогнітології спадає. Із загального списку 21 найчастотнішого слова до когнітивної мапи не входять концепти *life* і *freedom* б через їх низьку частоту й відсутність сполучень з ключовими концептами у тексті “Women, Fire and Dangerous Things”. Також відсутні концепти *case* та *example*, сполучення з якими характеризують лише структуру наукової праці (*in the case 60, see case 8, for example 242*) і не є суттєвими для побудови концептуальної схеми за Дж. Лакоффом. Зіставимо побудовану когнітивну мапу з системою ключових концептів тексту “The Political Mind” 2009 року: *category* має незначну частоту у прикладах. Порівняно з текстом 1987 року варто відзначити збільшення частоти концепту *freedom* як багатозначного слова: *rights and freedoms, our freedoms 2*. До когнітивної мапи не входять концепти *model, category, world, thing, experience, time* через відсутність їх сполучень з ключовими концептами у тексті “The Political Mind” (*academic, social, natural world, different things*), так само як і *case* та *example*, несуттєві для системи концептів Дж. Лакоффа за даними цього тексту. Зіставлення побудованих когнітивних мап текстів дає можливість дійти таких висновків: 1. Когнітивні мапи текстів Дж. Лакоффа мають подібну радіально-последовну структуру, але відрізняються за текстовими концептами, за кількістю концептів, рекурсивних зв'язків між рівнями, а також за наповненням. 2. У когнітивній мапі тексту 2009 відсутні лінгвістичні й загальнонаукові терміни. 3. Зростання частоти у тексті концептів *freedom* і *life* відображається у перерозподілі концептів. 4. Збільшення зв'язків концепту *metaphor* свідчить на користь зростання його ключової ролі у системі концептів. 5. Заданий у когнітивній мапі (1987) як один із напрямків руху від лінгвістичного до соціального концепту: *category – people*, розвинуто в когнітивній мапі (2009): *metaphor – human, freedom, people*. Семантичне навантаження і зв'язки текстового концепту зсуваються у бік соціальної сфери, економіки, міжнародних відносин, та стає об'єктом для політиків, що підтверджуються появою у тексті “The Political Mind” незвичних для лінгвістичної праці сполучень (*banking system, justice system, moral system*). Дж. Лакофф розглядає, як мозок працює у соціальному житті, де метафора не є лише сутністю слів. Якщо виявлені нами дані є достовірними, то вони мають підтвердитися на усьому підкорпусі Дж. Лакоффа за період 1987-2009

років. Побудовану в такий спосіб когнітивну мапу будемо вважати динамічною.

Текстовим концептом у всьому підкорпусі Дж. Лакоффа є слово *metaphor*, когнітивна мапа починається від лінгвістичного концепту *metaphor*, а завершується об'єктами світу. Отже, дані когнітивних мап тексту “The Political Mind” і підкорпусу в цілому співвідносяться за зсувом у бік соціальної проблематики. Оскільки зібрані тексти відображають концепцію Дж. Лакоффа, то можна говорити про закономірну тенденцію до актуалізації соціальної та етичної проблематики в лінгвокогнітології першого десятиліття ХХІ ст. Проте ці результати та висновки мають бути перевірені на колекціях текстів М. Джонсона та Т. Тернера. Найбільш хронологічно віддаленими в підкорпусі М. Джонсона є тексти “The Body in the Mind” (1990) обсягом 91951 тис. слів і “Developmental Cognitive Neuroscience” (2011) – 87836 тис. слів, дати публікації та обсяги уможливають зіставлення з підкорпусом Дж. Лакоффа. Результати аналізу текстів М. Джонсона свідчать про значні відмінності в розподілі найчастотніших слів: змінам частот піддаються три чверті списку – 16 слів з 21. Значно скорочуються частоти слів *experience, theory, understanding, concept, reason, meaning, force, way, image, world, imagination* і навпаки збільшуються частоти *development, brain, cortex, infant*, а термін *metaphor* узагалі відсутній у тексті 2011 року. Отже, частота лінгвістичних та лінгвокогнітивних термінів зменшується, а – термінів предметної галузі нейрофізіології зростає. Ці відмінності у статистичних характеристиках слів мають відобразитися на побудові когнітивних мап. Текстовим концептом праці “The Body in the Mind” (1990) є найчастотніше слово *meaning*. До когнітивної мапи не ввійшли ключові концепти, частота сполучень з якими менше двох (*action, brain, cortex, infant*), тобто ці слова є несуттєвими для концептуальної схеми М. Джонсона. Особливістю цього тексту є семантичний зв'язок ключового концепту *structure* з усіма рівнями когнітивної мапи. Зіставимо побудовану когнітивну мапу тексту з системою ключових концептів тексту “Developmental Cognitive Neuroscience” (2011): частота концепту *meaning* зменшується в 100 разів, текстовим концептом стає *brain*. На відміну від когнітивних мап Дж. Лакоффа текстовий концепт у М. Джонсона не є пов'язаним з усіма ключовими концептами (зокрема, *action, concept, force, way, world*). Когнітивна мапа тексту М. Джонсона має “кільцеву” будову, коли термінальні похідні зв'язуються з текстовим концептом.

Зіставлення когнітивних мап текстів 1990 і 2011 років виявляє, що у системі концептів відбулися значні кількісні та якісні зміни: 1. Когнітивні мапи текстів М. Джонсона характеризуються подібною радіально-последовною структурою побудови, але відрізняються за текстовими концептами. 2. Глибина похідності у когнітивних схемах становить чотири і три рівні, і відрізняється за кількістю концептів, рекурсивних зв'язків між рівнями, а також за їхнім наповненням. 3. У когнітивній мапі тексту 2011 р. відсутні лінгвістичні й загальнонаукові терміни, наявні в когнітивній мапі 1990 р., але присутні нові концепти (*brain, cortex, infant*). 4. Заміна текстового концепту на *brain* свідчить про зростання його ключової ролі в системі концептів М. Джонсона. 5. Зростання частоти *brain* і *cortex* у тексті 2011 року

відображається у перерозподілі концептів. Отже, у структурі когнітивної мапи відбулося значне скорочення термінів – від 17 до 9 слів з 21 найчастотнішого. За текстом 2011 року когнітивна мапа представлена лише трьома рівнями, вузлами є загальнонаукові терміни або терміни з нейрофізіології. Якщо ці характеристики є суттєвими для загальної динамічної системи концептів М. Джонсона, то набуті результати мають підтвердитися на всьому підкорпусі текстів автора, який надає більше можливості для визначення семантичних зв'язків між концептами. Загальним текстовим концептом у колекції текстів М. Джонсона є найчастотніше слово *structure*. Побудована на підкорпусі текстів М. Джонсона динамічна когнітивна мапа охоплює зв'язки найбільшої кількості – 18 концептів з 21 найчастотнішого. Текстовим концептом у підкорпусі М. Джонсона є слово *structure*, що за даними тексту 1990 р. має найбільшу кількість семантичних зв'язків на різних рівнях когнітивної мапи. Це свідчить про загальну концепцію, яка поєднує твори автора. На відміну від Дж. Лакоффа, Дж. А. Фельдмана у концептуальній системі М. Джонсона спостерігається зсув у бік когнітивної нейрофізіології через розгалуженість концептів *brain* та *human*.

Для визначення змін у когнітивних мапах М. Тернера обрано тексти “Death is the Mother of Beauty” (1987) обсягом у 64713 тис. слів та “Cognitive Dimensions of Social Science” (2001) – у 77767 тис. слів, що пояснюється датами публікації і можливістю зіставлення з текстами Дж. Лакоффа і М. Джонсона. Частотні словники демонструють відсутність чверті списку в тексті 1987 р. і значні зміни показників частоти у тексті 2001 р. Ці зміни не дають змоги зіставити дані цих текстів, тому було залучено текст “The Literary Mind” 1996 р. із співвідносним обсягом у 79141 тис. слів, де текстовим концептом виступає найчастотніше в тексті та підкорпусі слово *space*. Для визначення змін у концепції М. Тернера наведену когнітивну мапу треба зіставити з мапою тексту “Cognitive Dimensions of Social Science” 2001 року. Текстовим концептом цієї праці являється слово *blend*. Незважаючи на те, що когнітивні мапи текстів 1996 і 2001 років мають подібну, радіально-последовну структуру, у системі концептів М. Тернера відбулися значні зміни, а саме: 1. Збільшення кількості рівнів і ключових концептів із 12 до 16. 2. Глибина похідних становить чотири і п'ять рівнів, які відрізняються за кількістю концептів, рекурсивних зв'язків і наповненням. 2. Перерозподілі концептів через зменшення загально-лінгвістичних термінів і збільшення використання термінів когнітивної лінгвістики та когнітивної психології. 3. Зростання можливостей ключового концепту *space* стати текстовим для усього підкорпусу текстів М. Тернера.

Перевіримо цю гіпотезу на усій колекції текстів М. Тернера. Зібрана колекція текстів дає можливість виявити семантичні зв'язки 18 ключових концептів із списку 21 найчастотніших для М. Тернера. Перерозподіл семантичних зв'язків охоплює обидві когнітивні мапи автора, що відбивається у зміні текстового концепту *space*. Хоча деякі вузли когнітивних мап *story* ↔ *action*, *event*, *human* (1996), *blend* ↔ *integration* ↔ *network* (2001) зберігають їхню структуру і в динамічній мапі, побудованій на всьому підкорпусі текстів. Для визначення особливостей у системах концептів

М. Тернера, М. Джонсона та Дж. Лакоффа необхідно зіставити динамічні когнітивні мапи. Оскільки когнітивне мапування концептів М. Тернера виконане на матеріалі тільки одного тексту, то для збереження умов експерименту до зіставлення системи концептів обрано динамічні когнітивні мапи трьох з чотирьох текстових підкорпусів досліджуваних авторів. Дані когнітивної мапи М. Тернера залучаються додатково до результатів зіставлення. Для порівняння динамічних когнітивних мап необхідно виділити ключові концепти, які зустрічаються у текстах усіх авторів: *meaning* і *metaphor*. У частотному списку М. Джонсона обидва ключові концепти займають близькі за статистичними показниками позиції. Натомість у когнітивній мапі відбувається вилучення, а згодом і переміщення *meaning* через скорочення семантичних зв'язків. У системі концептів М. Джонсона ключовий концепт *metaphor* або відсутній, або займає позицію вузла другого рівня з мінімальною кількістю семантичних зв'язків на нижчому рівні – у динамічній когнітивній мапі. Скорочення семантичних зв'язків *meaning*, *metaphor* у системі концептів М. Джонсона компенсується встановленням нових відношень термінами з галузі нейрофізіології (*brain*, *human*). За частотним словником М. Тернера досліджувані ключові концепти не належать до високочастотних. Проте, на відміну від системи М. Джонсона вибрані концепти зустрічаються в нових сполученнях у М. Тернера: *world of meaning* 4, *kinship metaphor* 101. Водночас, активний розвиток семантичних зв'язків таких концептів, як *space*, *blend*, *story*, *integration* узгоджуються з тенденціями розвитку сучасної когнітології за даними словників В. Еванс [10] і Ю. Керевичене [11].

У частотному словнику Дж. Лакоффа аналізовані концепти являються високочастотними. Зміни в частотах ключових концептів *metaphor* і *meaning* супроводжуються утворенням нових семантичних зв'язків, що не зустрілись у текстах М. Джонсона й М. Тернера: *metaphor system* 4, *system metaphor* 3, *metaphor in system* 7, *metaphor of Life* 2, *metaphor life* 7, *metaphor for life* 2, *system of metaphor* 3, *metaphor system* 2; *meaning in life* 2. Такі особливості свідчать про розвиток теорії метафори і перенесення уваги на соціальну сферу життя – суспільство і політику, що відрізняє систему концептів Дж. Лакоффа. Подібно до системи концептів М. Тернера у частотному словнику тексту Дж. А. Фельдмана ключові концепти *metaphor* і *meaning* не належать до високочастотних. У когнітивній мапі *meaning* знаходиться на другому рівні похідних (*learning the meaning* 5), а *metaphor* – на четвертому (*metaphor system* 5). Водночас сполучення цих концептів у Дж. А. Фельдмана характерні також для М. Тернера та Дж. Лакоффа.

Здійснене зіставлення дає можливість дійти висновків щодо напрямків у сучасній лінгвокогнітології: 1. Концепція Дж. Лакоффа характеризується поступовою заміною у когнітивній мапі лінгвістичних і загальнонаукових термінів на концепти домену соціального життя, що в свою чергу відображається в перерозподілі семантичних зв'язків концептів у когнітивній схемі; зростанням ролі концепту *metaphor* у ієрархії цінностей автора; появою нових зв'язків ключових концептів, характерних для зсуву в бік домену когнітивної соціології. 2. Концепція М. Джонсона відрізняється значними кількісними та якісними змінами, зокрема кардинальною

заміною текстових концептів; заміщенням концептів, виражених лінгвістичними та загальнонауковими термінами, новими – з галузі нейрофізіології; зростанням ролі текстового концепту *brain* у ієрархії цінностей; перерозподілом семантичних зв'язків у бік домену когнітивної нейрофізіології. Кардинальні зміни текстового концепту відповідають раптовому переходу на нову точку зору, який відбувається в результаті осяяння – інсайта.

3. Концепція М. Тернера визначається ускладненнями, збільшенням кількості рівнів і ключових концептів; зменшенням кількості семантичних зв'язків загальнолінгвістичних термінів і розгалуженням термінів когнітологічних термінів. На відміну від М. Джонсона зміни в концепції М. Тернера мають поступальний характер, про що свідчить збереження вузлів у мапі, і зсув семантичних зв'язків у напрямку домену когнітивної психології.

4. Основною відмінністю когнітивної мапи Дж. Лакоффа від інших є напрямок її розгортання. У когнітивній мапі Дж. Лакоффа ключовий концепт *metaphor* є вершиною ієрархії, а в інших авторів – результатом розгортання когнітивної мапи. Схематично

цінність ключового концепту *metaphor* можна представити в такий спосіб: текстовий концепт (Дж. Лакофф) → II рівень когнітивної мапи (М. Джонсон) → IV рівень когнітивної мапи (Дж. А. Фельдман) → відсутність концепту в когнітивній мапі (М. Тернер). Отже, лінгвокогнітивний рівень авторів текстів як мовних індивідуальностей структурується як ієрархія цінностей [5, с. 238]. Якщо врахувати хронологічні рамки одноосібних творів Дж. Лакоффа, М. Джонсона, Дж. А. Фельдмана та М. Тернера, то в цілому можна вважати, що з 1987 до 2011 року у системі концептів предметної галузі лінгвокогнітології ціннісна вага *metaphor* поступово зростає. За даними когнітивного мапування полікорпусу англійських текстів у сучасній лінгвокогнітології можна виділити такі напрямки: 1) когнітивно-соціологічний (Дж. Лакофф), 2) онтологічний, або когнітивно-нейрофізіологічний (М. Джонсон) та 3) когнітивно-психологічний (М. Тернер). Щодо Дж. А. Фельдмана, то за результатами когнітивного мапування праці, це – проміжна позиція між когнітивно-нейрофізіологічним і когнітивно-психологічним напрямками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобкова Т. В. Корпусно-базований підхід до мережевого моделювання значення тексту/Т. В. Бобкова/Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки. – № 1-2. – Вінниця, 2014. – С. 20–25.
2. Дарчук Н. П. Комп'ютерна лінгвістика (автоматичне опрацювання тексту): [підручник]/Наталія Петрівна Дарчук. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2008. – 351 с.
3. Єсіпович К. П. Феномен когнітивного мапування в сучасній лінгвістичній парадигмі/К. П. Єсіпович//Studia Linguistica. – 2013. – Вип. 7 – С. 254–257.
4. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя): [монографія]/Олена Марківна Кагановська. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность/Юрий Николаевич Караулов. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 264 с.
6. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов/Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина/ред. Е. С. Кубрякова. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с. – [Э. ресурс]. – Режим доступу: <http://vocabulary.ru/dictionary/849/word/concept>
7. Перебийніс В. І. Математична лінгвістика/Валентина Ісидорівна Перебийніс. – К.: Видавн. центр КНЛУ, 2014. – 125 с.
8. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология/Е. А. Селиванова. – К.: Фитосоцицентр, 2000. – 248 с.
9. Шутикова А. В. Синтаксическая неоднозначность в английских многокомпонентных именных группах/А. В. Шутикова//Материалы III Международной научной конференции “Прикладная лингвистика в науке и образовании” 16-17 марта 2006 г. – СПб.: Филологический факультет РГПУ им. А. И. Герцена, 2006. – С. 161–166.
10. Evans V. A glossary of cognitive linguistics/Vyvan Evans. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007. – 239 p.
11. Kerevičienė J. Glossary of cognitive terms/Jurgita Kerevičienė. – Kaunas: Vilniaus Universitetas Kauno Humanitarinis Fakultetas, 2009. – 22 p.

REFERENCES

1. Bobkova T.V. Corpus-based approach to network modeling of the text value// Donetsk National University Journal. Series B. Humanities. No 1-2. Vinnytsia, 2014. Page 20-25.
2. Darchuk N. P. Computational linguistics (automatic study of the text): [textbook]/PPD "Kyiv university", 2008, 351 pages.
3. Yesipovich K.P. Cognitive mapping phenomenon in a modern linguistic paradigm//Studia Linguistica, 2013, Iss. 7, P. 254-257.
4. Kaganovskaya A. N. Text concepts of art prose (on the material of the French Romance philology of the middle of the XX century): [monograph]/KNLU Publishing Center, 2002, 292 pages.
5. Karaulov Y. N. Russian language and language personality //Editorial URSS, Moscow, 2003, 264 pages.
6. Kubryakova E. S. Short dictionary of cognitive terms//Moscow: Filological faculty of Lomonosov Moscow State University, 1997, 245 pages - [E. source]. - Access mode: HYPERLINK "http://vocabulary.ru/dictionary/849/word/concept" <http://vocabulary.ru/dictionary/849/word/concept>
7. Perebiynis B. I. Mathematical linguistics //KNLU Publishing Center, 2014, 125 pages.
8. Selivanova E. A. Cognitive onomasiology//Fitosotsiocentre, 2000, 248 pages.
9. Shutikova A. V. Syntactic ambiguity in the English multicomponent noun phrases//Materials of the III International scientific conference "Applied Linguistics in Science and Education" on March 16-17, 2006, Saint-Petersburg.: Philological faculty, Herzen University, 2006, Page 161-166.

Cognitive mapping as a means of defining development trends of linguistic cognitive science

V. G. Shkliarevski

Abstract. The presented technique of defining the trends of development of modern linguistics and neuro-cognitive science is based on cognitive mapping and applying multi-corpus of texts written by American cognitive linguistics scientists. The subject of analysis is the comparison of frequentative dictionaries of concepts, semantic connection and cognitive mapping of particular texts and sub-corpus of the mentioned authors. The defined peculiarities of authors' cognitive maps represent the trends of modern linguistic cognitive science.

Keywords: concept, text, cognitive map, text concept, semantic connection.

Ichthyonyms Motivational Analysis: Interdisciplinary Cross-Linguistic Perspective

N. V. Shvets

SHEE "Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University"
Corresponding author. E-mail: nathalie.chvets@gmail.com

Paper received 09.02.20; Accepted for publication 23.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-218VIII66-12>

Abstract. The paper presents a complex approach to analysing lexical groups motivation, based on cognitive onomasiological and semasiological perspectives and modern linguistics interdisciplinarity. The author develops a methodology including three successive stages, which allows to analyse lexical groups motivation in all its complexity, paying due consideration to predominant linguistic methods. To illustrate the potential of suggested methodology for conducting cross-linguistic research, the results of analysing one of the lexical groups (English, French and Ukrainian fish names (ichthyonyms)) are given in the paper.

Keywords: motivation, semasiology, cognitive onomasiology, interdisciplinarity, fish names.

Introduction. Recent developments in science have led to certain changes in every field, including linguistics, which became more interdisciplinary. Therefore, numerous linguistic studies show signs of involving two or more perspectives, resulting into more profound way to conduct research (M. Matschi [16], M. Napoli & M. Ravetto [17]); other studies integrate the input of various science fields (N. Dershowitz & E. Nissan [5], L. Janda [10], O. Rebrii [22]), which enrich linguistics with supplementary information necessary for a thorough analysis.

Literature review. Investigating lexical units and lexical groups motivation is a continuing concern in linguistics. Two main linguistic branches that study this problem are onomasiology and semasiology. They both concentrate on meaning and naming, but from different points of view.

Semasiological approach is chronologically earlier. Fundamental semasiological analyses emerged during the XIX century (H. Paul, K. Reisig) and had been developed throughout the XX century (K. Baldinger, G. Stern). Semasiology (from Greek *sēmasiā* "meaning" (from *sēmainein* "to signify")) is defined in modern dictionaries as the branch of linguistics (Oxford Dictionary), another name for semantics (Collins English Dictionary, The American Heritage Dictionary of the English Language), a discipline within linguistics concerned with the question "what does the word X mean?" (Freebase), the science of the development of the meanings of words (Chambers 20th Century Dictionary). Despite the undefined status (an independent science or a branch of linguistics), it is common to consider its task as studying the lexical meaning of linguistic units and lexical changes.

The opposite of semasiological is onomasiological approach, which was discovered more than hundred years ago (A. Zauner). A variety of definitions of the term "onomasiology" (Greek *onomasia* "name, expression" (from *onomazein* "to call, name")) has been suggested in the dictionaries: another name for "onomastics" (Collins Dictionary, The American Heritage Dictionary), the branch of linguistics that deals with concepts and the terms that represent them (Oxford Dictionary), the study of words and expressions (Merriam-Webster), the branch of semantics concerned with the meanings (Collins English Dictionary). In general, onomasiology is considered to study the naming process for various objects and concepts.

The necessity of an interplay between semasiology and onomasiology was initially pointed out by K. Baldinger [2]. After the definitions analysis, it is clear that both onomasiology and semasiology provide a one-sided view, thus to cre-

ate a holistic study these perspectives should be used together.

As mentioned above, linguistic branches tend to interfuse, especially with general scientific approaches. Recently, onomasiology was combined with cognitive aspect (A. Piquer-Pz & R. Alejo-Gonzz [21]), which placed greater focus on the process of creating words (nomination) that is viewed as cognitive procedure and is an object of investigation of a new linguistic branch – cognitive onomasiology (J. Grzega [8], P. Koch [13], O. Selivanova [26]).

The aim of the present paper is to propose two-dimensional methodology for analysing lexical groups motivation, based on cognitive onomasiological and semasiological approaches and modern linguistics interdisciplinarity.

The mentioned methodology is illustrated by conducting a cross-linguistic research on one of lexical groups, ichthyonyms (from Greek *ihth'is* "fish"), using the material of three languages: English, French and Ukrainian. The benefits of cross-linguistic studies, which re-emerged and gained importance in recent years (S. Abdulmughni [1], T. Berg [3], E. Lick [15]), include broadening the scope of the study, getting a clearer view of cultural impact on linguistic notions and offering "guidelines to inter-cultural and cross-cultural interaction" (K. Tomaselli [27, p. 377]).

Results and Discussion. Since the objective of this paper is to suggest a complex methodological approach to revealing lexical groups motivation, it seems justified to start with explaining the meaning of the term "motivation" from linguistic point of view.

The literature on motivation shows a variety of approaches to defining it (such as lexical (O. Blinova [4]) and onomasiological (N. Golev [7])), but as this study is a fusion of cognitive onomasiological and semasiological perspectives, the most relevant explanation was proposed by Ukrainian linguist O. Selivanova [26]. The author suggests defining motivation as *linguo-cognitive process* resulting in the formation of the onomasiological structure projected onto the structure of the knowledge about the designated object [26, p. 109].

In order to explore lexical groups motivation in all its complexity, it is necessary to consider different angles. Therefore, the idea, suggested by German linguist J. Grzega, is relevant to this study: "... the linguist should probe all synonyms that exist for a given concept; he or she should look at the formal qualities of the words and also at the features of the concept; the study should include the entire word field; and it should also include cultural aspects" [8, p. 1038].

Taking all mentioned information into account, we suggest conveying the study of lexical groups motivation in three stages.

The first stage aims to define the initial motivation of key lexemes in the lexical group.

The second stage focuses on revealing cognitive onomasiological side of motivation, which means finding out the motivational characteristics chosen for each individual unit in lexical group. At this stage, we also analyse the formal qualities of the words, as cognitive onomasiological analysis suggests.

The third stage seeks to uncover semasiological side of the motivation, for this we should find out new uses for lexical units in lexical groups and new meanings that were given to them. In other words, we look at cultural aspects of their use.

Throughout all these stages, the results from three languages are compared (with the help of contrastive method); in such a way, we can talk about similarities or differences in national lexical groups motivation.

The remainder of the paper is organized into three sections, which explain proposed methodology in details and illustrate it by conducting research on English, French and Ukrainian fish names (ichthyonyms).

1. The first stage (defining motivation of key lexemes in the lexical group). When we analyse a certain lexical group, naturally we study all the lexemes that it includes. However, it is also important to analyse key lexemes, which give name to the whole group. Key lexemes commonly have obscure form. Often, we cannot distinguish their motivational characteristics easily, because these lexemes underwent some lexical changes. In such cases, the comparative historical method can be used. This method is based on reconstruction of linguistic phenomena archetypes. In particular, the technique of internal reconstruction helps recreate the forms, which changed in the process of language evolution.

Lexical group “ichthyonyms” has the following key lexemes: *fish* (in English), *poisson* (in French) and *pu̇ba* (in Ukrainian). Their original motivation is revealed with the help of etymological dictionaries.

As stated in Online Etymology Dictionary and Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language, English word *fish* takes roots from Proto-Germanic *fiskaz (also source of German *Fisch*, Gothic *fisks*) [18]. The Indo-European Etymological Dictionary derives Proto-Germanic *fiskaz from Proto-Indo-European *peisk- (*pisk-) “fish” [9]. As reported by Etymologisches Wörterbuch des Deutschen by Pfeifer and Etymologische Wörterbuch der deutschen Sprache by Kluge [12, p. 296], this stem correlates with Proto-Indo-European *peitos- “food”.

French lexeme *poisson* comes from Latin *piscis*, according to Petit Robert [23, p. 1337] and Petit Larousse [19, p. 796]. Latin word *piscis* is also derived from Proto-Indo-European *peisk- (*pisk-) “fish” (it is stated in The Indo-European Etymological Dictionary), so we can assume that English and French key lexemes are of similar origin.

As to Ukrainian *pu̇ba*, Etymological Dictionary of the Ukrainian language compares it to Proto-Slavic *ryba*, which came from *jryba that is reversal of *jyrba, connected with Proto-Indo-European *ur- “water” [6, p. 72].

The results of key lexemes reconstruction allow us to talk about common original motivation of English *fish* and French *poisson*, which have basic meaning **food** (PIE *peitos-) and different basis for Ukrainian *pu̇ba* associated with **water** as its habitat (PIE *ur-).

2. The second stage (revealing cognitive onomasiological side of motivation). According to cognitive onomasiological

view, to distinguish motivational characteristics used for lexical unit we should find out the motivational basis of each lexeme (which is a group of characteristics that describe certain object). As to fish names, we can find these characteristics in guides for fishermen or biologists. This is when the interdisciplinarity sets in, since we need biological data for conducting linguistic study on fish names. For each lexical group there will be different interdisciplinary connections.

One of the main concerns of cross-linguistic study is to select a basis for analysis, certain component that is able to show the specifics of motivation process (T. Krzeszowski [14]). It seems reasonable to use the motivational characteristic in such a way. When people create words, they choose among a great number of characteristics of some object. The motivational characteristic is the one, which was chosen as a basis for a lexical unit. When we compare these characteristics in different languages, we can talk about not only linguistic side of the choice, but also about some national peculiarities, since language reflects the way of thinking.

After collecting the information from fish guides, we have a set of characteristics for each fish name. For example, in Field Guide to Freshwater Fish by K. Schultz [24, pp. 242-243], fish *walleye* is described with the help of the following characteristics:

shape – *has a slender and cylindrical body with a tapered head;*

size – *10- to 18-inch range and weighing about 1 to 3 pounds;*

body parts – *the gill covers and the teeth are sharp; the most prominent feature of a walleye is its large, white, glossy eyes. The special reflective layer in the retina of the eye gathers light that enters the eye, making it extremely sensitive to bright daylight;*

colour – *colour is highly variable, depending on habitat, with golden colour characteristics;*

habitat – *the walleye is widely distributed in North America;*

breeding time – *spawning occurs in the spring or the early summer, depending on latitude and water temperature.*

Naturally, the same set of characteristics is applicable to French (*doré jaune*, literally “golden yellow”) and Ukrainian (*окунь жовтий* “yellow perch”) names of this fish species.

One of the steps of nomination is the choice of motivational characteristic, which is accompanied by onomasiological implication (other characteristics extinguishing).

To define the type of motivation of the lexeme, we should reveal the characteristic that was chosen for the name and determine its type. At this stage, we use the model of **mental psychonetic complex**, developed by O. Selivanova. This model demonstrates the systematic nature of mind, which is organized by the cooperation of various functional modules (propositional, associative and evaluative) with language resources that enables the transformation of information into linguistic form [25, p. 155].

To prove the idea, we should return to our example (fish names *walleye*, *doré jaune* and *окунь жовтий*). After analysing these names and their motivational bases, it is clear that different motivational characteristic was chosen for the name in each language. In English, the name *walleye* comes from the fact that there is a certain eye shine, which is the result of a light-gathering layer in the eyes that allows the fish to see well at nighttime (a so-called “wall” in the eyes). In French name *doré jaune* the motivational characteristic “colour” was used in two different ways: directly (*jaune*

means “yellow”) and metaphorically (*doré* means “golden”). Ukrainian name *окунь жовтий* is also created by choosing characteristic “colour” as basis, but it reflects a real feature (*жовтий* means “yellow”). Apparently, each nation can choose different characteristic for naming the same object, while the same characteristic can be expressed by different language means.

Table 1. Quantitative analysis of English, French and Ukrainian ichthyonyms motivation types

Motivation types and sub-types	English	French	Ukrainian	Total
Propositional	201	247	277	725
<i>equonymic</i>	22	9	5	36
<i>argument-predicate</i>	179	238	272	689
Associative	235	205	90	530
<i>ARTIFACT</i>	84	64	26	174
<i>ANIMAL</i>	58	56	31	145
<i>HUMAN</i>	42	43	17	102
<i>NATURE</i>	45	34	12	91
<i>UNREAL CREATURE</i>	6	8	4	18
Evaluative	16	11	4	31
Mixed	186	140	77	403
<i>Propositional and Associative</i>	170	95	76	341
<i>Propositional and Evaluative</i>	14	38	1	53
<i>Associative and Evaluative</i>	2	7	-	9
Total	638	603	448	1689

After finding motivational characteristics, we can define the motivation type of each lexeme. The type depends on the mental psychonetic complex module, from which the motivational characteristic was selected. **Propositional module** includes true information about the object, **associative** one describes characteristics of the object in terms of other domains, and **evaluative** one expresses personal view of name creators. Bearing this in mind, we can state that Ukrainian name *окунь жовтий* is of propositional motivation type as it describes real characteristic directly. French name *doré jaune* is of associative type, because it represents characteristic “colour” by comparing it to other domain NATURE (metal as natural substance). As to the name *walleye*, it is also associative one considering that it uses the word “wall” to depict specific characteristic of fish eyes.

In order to identify motivation types of ichthyonyms we studied 1689 fish names (638 – in English, 603 – in French and 438 – in Ukrainian).

The results of cognitive onomasiological analysis are presented in the table below, which contains quantity characteristics of each motivation type.

Table 1 shows that the majority of fish names belongs to propositional motivation type. It can be explained by the fact that this type describes real characteristics of the fish and therefore such names are easy to perceive and remember, as well as create.

Propositional motivation type has certain levels: 1) equonymic (shows connections between fish species); 2) argument-predicate (connected with sublevels of arguments and predicates, quality, quantity and parts). The most represented level in all languages is argument-predicate, since it has various sublevels, which express such information as fish habitat, food, body parts, actions etc.

Associative motivation type is based on different connections between domain FISH and other domains, such as ARTIFACT (English *pencil fish*, French *poisson-flûte*, Ukrainian *риба-меч*), ANIMAL (English *tiger shark*, French *poisson-zèbre*, Ukrainian *сомик панда*), HUMAN (English *clown fish*, French *crapet arlequin*, Ukrainian *боція клоун*),

NATURE (English *potato bass*, French *requin-citron*, Ukrainian *риба-листок*) and UNREAL CREATURE (English *goblin shark*, French *poisson licorne*, Ukrainian *риба водяного*).

Evaluative motivation type illustrates name creators’ attitudes, which are expressed by mentioning positive (English *kingfish*, French *girelle royale*, Ukrainian *оселедцевий король*) or negative (English *devil ray*, French *chimère*, Ukrainian *риба-химера*) images correlating with certain fish species.

If the name has characteristics from two or more modules, it is of **mixed** motivation type, which has the following subtypes: Propositional and Associative (English *sharptooth catfish*, French *chien espagnol*, Ukrainian *морський їжак*), Propositional and Evaluative (English *longnose emperor*, French *ange de mer africain*, Ukrainian *акула-ангел європейська*), Associative and Evaluative (English *giant damselfish*, French *l’empereur fleuri*).

After defining motivation type for English, French and Ukrainian fish names, we discovered similarities and differences in these three languages. **The similarities** are: 1) the most used motivational characteristic in mentioned languages is fish habitat, as it is one of the most important features in fish description; 2) when associative names are created, visual images from various domains are used most widely, since the majority of information about the fish is perceived visually. There are also certain **differences**: 1) in the English language fish names are often of mixed motivation type, they tend to have two or more motivational characteristics of propositional and associative nature; 2) in Ukrainian and French, associative names cannot be formed with the help of auditive images while they are productive in English (English *drum*).

At the second stage, according to O. Selivanova [26], we also analysed the formal qualities of the words and found out four structural types of fish names:

- 1) derivatives (English – 1,1%, French – 1,1%, Ukrainian – 11,5%);
- 2) compounds (English – 20,3%, French – 10,8%, Ukrainian – 13,9%);
- 3) two-component nouns (English – 72,1%, French – 60,6%, Ukrainian – 71,1%);
- 4) multi-component nouns (English – 6,5%, French – 27,5%, Ukrainian – 3,5%).

3. The third stage (displaying semasiological side of the motivation) is concerned with the development and changes in meaning. We find it reasonable to study the ways in which ichthyonyms can represent different concepts, connotations, and cultural aspects. For this reason, we use linguoculturological analysis. From this point of view, fish names are the basis for creating new meanings with the help of metaphor or metonymy (the result is formation of 223 lexical units (112 – in English, 50 – in French and 61 – in Ukrainian) and phraseological transformation (the result is formation of 110 idioms (26 – in English, 34 – in French and 50 – in Ukrainian).

Lexical units formed from fish names can be grouped into onyms (proper nouns) and appellatives (common nouns).

Proper nouns motivated by ichthyonyms are classified into personal (e.g. English surnames *Mackerel*, *Trout*, *Bucktrout*, French *Poisson*, *Hareng*, *Languille*, Ukrainian *Оселедченко*, *Щучка*, *Карась*) and geographical (e.g. English *Sturgeon River*, *Redfish Lake*, French *la Rivière aux Brochets*, Ukrainian *Карасівка*, *Велика Рибниця*) names.

Common nouns created from fish names can denote a

person (e.g. English *loan shark*, French *hareng saur*, Ukrainian *акула непа*), an object (e.g. English *sardine box*, French *boîte à sardines*, Ukrainian *пуба "а script"*), other animal (e.g. English *fish eagle*, French *poisson d'argent*, Ukrainian *пубка – an insect*) or natural phenomena (e.g. English *fish-tail wind*).

Idioms containing fish names characterize various aspects of a person: human character traits, relationship between people, human being as physical and psychological phenomenon, human behaviour, fortune and misfortune, human emotions and financial situation.

After studying semasiological aspect of English, French and Ukrainian fish names, we determined similarities and differences in these languages. **The similarities** lie in the fact that in these three languages fish names are used for naming people, rivers and lakes, things and animals, ichthyonyms are also the basis for idioms.

However, some **differences** were also found. The first difference resides in the disability of French fish names to describe nature. The second difference is the lack of English idioms with fish names for denoting financial situation. As to the Ukrainian and French languages, idioms containing fish names are used to characterize financial situation, especially poverty. Ukrainian people convey the idea of poverty with the help of the fish, which is beating against the ice trying to get back into the water: *битися як риба об лід* "to struggle desperately for a living". In the French language, the motive

of poverty can be expressed through the idioms containing the name *hareng*. Therefore, the expression *vivre d'un hareng* means "to have poor nutrition" (literally – to eat only herrings).

It is worth noting that in the idioms mentioned above we can distinctly observe the connection with French and Ukrainian key lexemes archetypical meaning – "water" (in Ukrainian) and "food" (in French). This fact confirms once more, that lexical groups motivation should be revealed on several levels and from different angles to uncover the correlation between the words in the group as well as relations with other lexemes and cultural phenomena.

Conclusions. Summing up the results, it can be concluded that a complex approach to lexical groups motivation allows us to study the material in more effective way, since it takes into account different aspects, such as historical, motivational, formal and cultural ones. The methodology proposed in the article includes three successive stages and combines two linguistic perspectives (cognitive onomasiological and semasiological) with supplementary elements of comparative historical and contrastive methods, it also applies some interdisciplinary data. The suggested methodology is suitable for cross-linguistic research, therefore it enables us to come to certain conclusions about similarities and differences in national way of thinking, to uncover different cultural peculiarities and other aspects of day-to-day life of particular societies.

REFERENCES

1. Abdulmughni S. Comparison between the Characteristics of Inflectional Systems in Arabic and English Languages. *International Journal of English Linguistics*. 2017. 7, 1, P. 94-111.
2. Baldinger K. Sémasiologie et onomasiologie. *Revue de linguistique romane*. 1964. 28. P. 249–272.
3. Berg T. The Semantic Structure of English and German Compounds: Same or Different? *Studia Neophilologica*. 2016. 88, 2, P. 148-164.
4. Blinova O. Motivology and its aspects. Moscow: KRASAND. 2010. 304 p. (in Russian: Блинова О.И. Мотивология и её аспекты. М.: КРАСАНД, 2010. 304 с.).
5. Dershowitz N. & Nissan, E. (Eds.). *Language, Culture, Computation: Computational Linguistics and Linguistics*. Berlin; Heidelberg: Springer-Verlag. 2014. 866 p.
6. Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. O. Melnychuk (Ed.). (Vol. 5). Kyiv: Naukova dumka. 1982. 704 p. (in Ukrainian : ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: у 7 т. / [за ред. О.С. Мельничука]. К. : Наукова думка, 2006. Т. 5: P – Т. 704 с.).
7. Golev N. Dynamic Aspect of Lexical Motivation. Tomsk: TGU. 1989. 252 p. (in Russian: Голев Н.Д. Динамический аспект лексической мотивации. Томск: Изд-во ТГУ, 1989. 252 с.).
8. Grzega, J. Some aspects of modern diachronic onomasiology. *Linguistics*. 2002. Volume 40, Issue 5, P. 1021–1045. Available from: <https://doi.org/10.1515/ling.2002.035>
9. Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch. Indo-European Language Revival Association. Retrieved August 12, 2018 from: <https://indo-european.info/pokorny-etymological-dictionary/index.htm>
10. Janda L. (Eds.). *Cognitive linguistics: The quantitative turn*. Berlin; Boston: De Gruyter Mouton. 2013. 321 p.
11. Klein E. *A comprehensive etymological dictionary of the English language*. (Vol. I). Amsterdam; London; New York: Elsevier Publishing Company. 1966. 854 p.
12. Kluge F. *Etymologische Wörterbuch der deutschen Sprache*. E. Seebold (Ed.). Berlin; New York: Gruyter. 2002. 1023 p.
13. Koch P. *Cognitive onomasiology and lexical change: Around the eye. From Polysemy to Semantic Change*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 2008. P. 107-137.
14. Krzeszowski T. *Contrasting languages: the scope of contrastive linguistics*. Berlin: Walter de Gruyter. 1991. P.115-122.
15. Lick E. Multimodality in Canadian print advertising: Different functional connections between headlines and visual texts of advertisements in English and French consumer magazines. *Semiotica*. 2015. 204, P. 145-172.
16. Matschi M. Color terms in English: onomasiological and semasiological aspects. *Onomasiology Online*. Vol 5. Retrieved August 12, 2018 from: <http://www1.ku-eichstaett.de/SLF/EnglVglSW/matschi1041.pdf>
17. Napoli, M. & Ravetto, M. (Eds.). *Exploring Intensification. Synchronic, diachronic and cross-linguistic perspectives*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 2017. 391 p.
18. Online Etymology Dictionary (n.d.). Retrieved August 12, 2018 from: <http://www.etymonline.com/>
19. Petit Larousse illustré. Paris: Librairie Larousse. 1977. 1790 p.
20. Pfeifer. W. *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen [Etymological Dictionary of German]*. W. Klein (Ed.). Berlin; Brandenburg: Akademie der Wissenschaften. Retrieved August 12, 2018 from: <http://www.dwds.de/>
21. Piquer-Pz A. & Alejo-Gonzz R. Applying Cognitive Linguistics: Identifying some current research foci (figurative language in use, constructions and typology). *Review of Cognitive Linguistics*. 2016. 1, P. 1-20.
22. Rebrii O. Systemic Approach to Translation: Experimental Research. *Advanced Education*. 2017. 8. P. 109-114.
23. Robert P. *Le Petit Robert: Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Paris: S.N.L. 1976. 1971 p.
24. Schultz K. *Field Guide to Freshwater Fish*. Hoboken: John Wiley & Sons. 2004. 257 p.
25. Selivanova O. *Modern Linguistics: Terminological Encyclopedia*. Poltava: Dovkillya-K. 2006. 716 p. (in Ukrainian: Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.).
26. Selivanova Ye. *Cognitive onomasiology*. Kiev: Fitosotsiotsentr. 2000. 248 p. (in Ukrainian: Селіванова Е.А. Когнитивная ономазиология. К.: Фитосоциотцентр, 2000. 248 с.)
27. Tomaselli K. 'Seeing red': cultural studies in global comparison. *Journal of Multicultural Discourses*. 2016. 11, 4, P. 375-388.

Мовностильові особливості драматургії Петера Туррینی

Л. М. Ткаченко, Л. О. Береза

Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна
Corresponding author. E-mail: tkatschenko@ukr.net

Paper received 29.01.20; Accepted for publication 16.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-218VIII66-13>

Анотація. Розглянуто й проаналізовано деякі аспекти творчості П. Туррینی. Схарактеризовано мовні, мовленнєві та мовно-стильові особливості відтворення психології представників середніх і нижчих прошарків суспільства. Розкрито проблематику ранніх та пізніх п'єс драматурга. З'ясовано, що за допомогою мовних аспектів Петер Туррینی виробив свій самобутній стиль, що характеризується, насамперед, шоковим ефектом, якого драматург досягає своєрідним написанням п'єс: нехтування орфографічними нормами, використання вульгаризмів, жаргонізмів та «фекальних» висловів, насичення простих, коротких речень героїв імперативом, що підсилює грубість висловлювань.

Ключові слова: діалект, драматургія, мовленнєвий аспект, мовностильові особливості, п'єса.

Вступ. Мовні та стилістичні особливості творів іноземних письменників та поетів занурюють в атмосферу життя героїв творів та є своєрідним засобом презентації їхнього національного менталітету. До таких видатних літераторів, чії твори розкриваються по-особливому при читанні рідною мовою письменника і в перекладі українською, є Петер Туррینی. Вивчаючи мовні особливості ідіостилю П. Туррینی, важливо зосередити увагу на аналізі ранніх та пізніх його п'єс. Для адекватної інтерпретації художнього тексту необхідно чітко знати особливості мови героїв, оскільки мова є своєрідним відображенням покоління та ключем до розкриття особистості. Австрійський драматург Петер Туррینی (II пол. XX ст.) є яскравим представником покоління «молодих» авторів. Своїми творами П. Туррینی змусив по-новому поглянути на традиційне театральне мистецтво та його героїв. Деякими аспектами своєї творчості П. Туррینی спирався на традиції віденської народної п'єси. Беззаперечний успіх його п'єс значною мірою пояснюється умінням автора різноаспектно зображувати соціально-психологічну атмосферу навколо персонажів, психологію представників середніх і нижчих верств суспільства. Петер Туррینی – передусім, психолог людської душі – завоював читача і глядача своїми авангардистськими нововведеннями, філософською заглибленістю, сатиричною спрямованістю п'єс та ескалацією природних почуттів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжному літературознавстві творчості П. Туррینی присвячено праці Г. Ауста, У. Бірбаумера, П. Гаїда, Ю. Гайна, Й. Гольцнера, Д. Давіау, Г. Земанна, Є. Корманн, Ю. Ланди, Б. Мюллера, В. Седельніка, М. Тьотенберга, Б. Фішера, Г. Фогельзанга, Т. Шмідта. Здебільшого це лише окремі рецензії та оглядові статті, які мають ознайомлювальний характер. Поза увагою дослідників залишився зокрема такий важливий аспект у доробку автора, як мовностильові особливості його п'єс.

Мета статті полягає в дослідженні мовностильових особливостей драматургії П. Туррینی. Особливої уваги приділено аналізу самобутнього стилю автора, що досягається шляхом використання певних мовних засобів.

Актуальність теми зумовлена суспільною значущістю літературного доробку П. Туррینی – одного з

найпомітніших представників австрійської народної п'єси, а також відсутністю у вітчизняному літературознавстві спеціального дослідження, присвяченого вивченню композиційної побудови, стильових особливостей драматичних творів цього автора.

Методи дослідження. З-поміж провідних методів, використаних у дослідженні, важливу роль відіграє герменевтичний метод, що дав змогу проаналізувати досліджувані тексти драм та окреслити їхню основну проблематику й поетику. Застосування конкретно-історичного методу дозволило вивчати основні періоди творчого розвитку драматурга. Метод порівняльного аналізу сприяв виявленню спільних та відмінних рис у творах різних періодів творчості письменника в процесі зіставлення їх з класичною драматургічною спадщиною.

Виклад основного матеріалу. Кожна п'єса П. Туррینی викликає інтерес не лише своєю проблематикою, а й мовностильовим оформленням, яке також шокує читача/глядача. Це стосується не лише діалекту, який автор використовує з метою дійти до найпростішого глядача та загострити увагу на проблемах певного соціального прошарку, але, насамперед, брутальної лексики, вульгаризмів, якими пересипані монологи та діалоги персонажів. Драматург не прирашає мовлення героїв складними науковими термінами, він не вигадує нової мови. Навпаки, синтаксична побудова речення проста, герої п'єс часто використовують певні мовні кліше, штампи, що вказує на їхню обмеженість та залежність від суспільства.

Завдяки вмілому користуванню мовою, драматург глибоко розкриває внутрішній світ своїх героїв. Так, у п'єсі «Полювання на щурів» він досягає подвійного ефекту, дуже точно передаючи фонетичне звучання героїв із вадами, яким воно є в конкретній ситуації. При цьому драматург не зважає на орфографічні норми, поділяючи погляди представників «Віденської групи», які у своїй творчості часто вдавалися до іконографічних інновацій. Уживання діалектної, брутальної лексики, вульгаризмів, лайливих слів вражало глядача, письменник упевнений у правдивості таких висловлювань, адже вони належали його персонажам, які жили в такому середовищі, де подібні вислови були нормою:

Він: ...ти свиня!

Вона: Падлюка!

Він: Паскуда!

Вона: Гівнюк!!!

Він: Ідіотка!!!

Вона: Блядюга!!! [238, S. 62].

На противагу такій лексиці письменник використовує слова з рекламних щитів, що сприймаються як щось чужорідне в такому оточенні. У тексті вони написані великими літерами: – ПАПЕРОВІ НОСОВІ ХУСТИНКИ, М'ЯКІ, НЕМОВ ШОВК, СТІЙКІ ДО ТРИЩИН, АНТИБАКТЕРІАЛЬНІ, ОПРОМІНЕНІ. Автор наголошує, що саме така брехлива реклама і є справжньою непристойністю.

Одна з характерних рис мовлення героїв П. Турріні – короткі, емоційні речення, сповнені діалектизмами та «фекальними» висловами: «...усе навкруги – відходи, екскременти, лайно... Як тільки хтось розкриває рота – смердить, відчуття, немовби тонеш у багнуці» [7, с. 25]. Лексикон автора – нескладний, він не вживає пишномовної лексики, що б свідчила про надвисокий рівень освіти мовця. Драматург звертається до різних форм висловлювання, які вже самі по собі є грубими та вульгарними. Як бачимо, мовлення героїв насичене імперативом, що підтверджує вияв грубості стосовно співрозмовника: «Послухай-но, підійди, не церемонься, уперед...!» [7, с. 17].

У п'єсі «Забій свиней» мова стає основним засобом комунікації для вираження думки автора, своєю художньою творчістю П. Турріні засвідчує вагу мови в суспільстві, оскільки вона є важливим засобом самореалізації. У цьому творі драматург показує так званого безмовного героя, у конкретному випадку П. Турріні немов би відмовляється від вербального спілкування як головного елемента побудови діалогу в драматургічних творах. Мовлення героя – це своєрідна сатира на повсякденну мову, адже в ній наявний комічний елемент – «хрюкання».

Під час мовного дресування з боку сільської верхівки, якого зазнає головний герой Валентин, можна почути звинувачення у «спотворенні мови» [3]. Ці «освічені» люди, виправдовуючи свою жорстокість, використовують прислів'я, цитати з Біблії. Садистські знущання, припікання свічкою підошов, виливання помий в обличчя супроводжуються такими коментарями: «кожен отримує по заслугах» [8, с. 118], «кожен чинить так, як він спроможний» [8, с. 106], «а я вмиваю руки» [8, с. 107]. Уміле використання вульгаризмів і жаргонізмів допомагає авторові поглиблено охарактеризувати кожен дійову особу. На цьому ефекті й базується концепція П. Турріні, що прагне вивести глядача зі стану байдужості. Змальовуючи образи сільської знаті, драматург розкриває специфіку правлячих кіл в Австрії: «Звичайно, не ми, австрійці, вигдали владу, ми просто робимо її дещо розважальною. Отже, нас правомірно називають щиросердним маленьким народом» [8, с. 83].

Виправдовуючи свої дії, знать використовує рекомендації, уживаючи неозначено-особовий займенник «тап». Такі настанови вони часто вкладають у уста слуги Зеппа: «Честь тому, хто заслуговує честі, як-то кажуть», «Знать – це не ті, хто прийшов сюди від імені пана, як-то говорять» [8, с. 107]. Зепп сам не настільки лукавий, оскільки він є жертвою мовних маніпуляцій.

Чим зумовлений такий мовний терор, стає зрозумілим у заключній сцені, коли сільська знать перед убивством Валентина пояснює позицію влади, висловлюючись професійним жаргоном:

Священик: Нехай земля буде пухом, як часто я повинен усе ж таки це казати [8, с. 118].

Адвокат: З юридичного погляду, можна було б говорити про субгуманну форму вияву, коли взагалі до уваги беруть усе в кримінально-правовому плані [8, с. 117].

Вчитель: Слова можуть мати важкі наслідки. Наші класики вже справді все сказали [8, с. 118].

Упродовж дії п'єси селянин і селянка благають головного героя, аби той заговорив, у заключній сцені всі присутні наполягають на тому, що слід позбутися аутсайдера. Діалог виконує важливу функцію в системі внутрішньої комунікації, зокрема тоді, коли починають поширювати плітки по селу. У зовнішній системі комунікацій мова, усупереч дії, часто має експресивну функцію. Так звана «притча» П. Турріні звернена певною мірою безпосередньо до публіки, аби глядачі сприймали Валентина в спілкуванні та діях по-іншому, ніж ті селяни, що діють на сцені. Іноді драматург робить це поетично, вдало використовуючи діалектні форми:

Селянин: Щодо мого сумління, то це, безперечно, найбільше стосується мене самого, це моє. Не задивляйся на чужі речі, ти – шпигун!

Франц: Мати не знає того, що знає кожен.

Селянин: А що знає кожен?

Франц: Те, що є сумлінням, про що кожен повинен знати, коли розплющує очі.

Селянин: А що є сумлінням?

Франц: Це вже відомо.

Селянка: Звичайно, це неправильно.

Селянин: (бурмоче) Знаєте, та що ви там знаєте? [8, с. 97].

У п'єсах «Полювання на шурів» та «Забій свиней» драматург вживає локальні діалекти, які розкривають і характеризують місце реальної комунікативної ситуації, тобто таке мовлення адресоване лише певному соціальному прошарку населення. П. Турріні послуговується діалектами ще й для того, щоб зосередити увагу на гострих проблемах, які існують у суспільному середовищі.

Згодом автор переписав свою першу п'єсу літературною мовою, оскільки більшості читачам було важко сприймати діалектні форми. Драматург відмовився від використання діалекту, щоб показати різні рівні думок – простого та привілейованого населення: «Це є спробою зобразити поведінку людини, яка залежить від умов та можливостей життя» [10, с. 206]. У подальших творах автор уживає лише окремі діалектні слова або репліки, щоб акцентувати самотність тієї чи тієї особи. Його герої вживають водночас вульгарну мову, проте це не лихий намір, а лише самозахист від жорстокої реальності. Їхнє мовлення – це ознака відчуження індивідуума, уживання різних кліше, рекламних висловлювань робить людей залежними. Використання розмовної лексики виконує роз'яснювальну функцію, оскільки така мова слугує засобом вираження тих образ, що люди зазнають у суспільстві. Лексика героїв П. Турріні тісно пов'язана

з соціальним середовищем, саме тому в мовленні аутсайдерів та маргіналів найбільше лайливих слів.

Мова у творах драматурга слугує тим дієвим інструментом, який допомагає поєднати комічне та трагічне. У драмі «Мій Нестрой» П. Турріні збагачує мовлення головного героя виразними та дотепними жартами, що, на нашу думку, увиразнює сатиричний погляд на буденну комунікацію та вдавану народність розважальної драматургії. Письменник імітує афоризми реального Нестроя, приписуючи своєму герою дещо видозмінені вислови історичної особи: «Постійно, коли я бачу щось пов'язане зі смертю, то я навіть відчуваю, як росте трава, де я ляжу трупом» [5, с. 17], «Успіх несе в собі те, що раніше здавалося чимось більшим, ніж виявилося насправді» [5, с. 50], «Земля – це небесне тіло, де люди ведуть пекельне життя» [5, с. 60].

Характеризуючи п'єсу «Йозеф і Марія», зазначимо, що художні особливості цієї драми помітно відрізняються від попередніх п'єс письменника, оскільки за допомогою мови автор демонструє солідарність зі своїми героями і водночас із глядацькою публікою, відмовляється від агресивних елементів. Мовлення дійових осіб плавно переходить від монологів до діалогів, П. Турріні насичує мовлення головного персонажа висловами, характерними для службовця. Драматург використовує повсякденну розмовну мову, уживаючи, однак, лише невелику кількість діалектних слів. Головні герої висловлюються зрозумілою всім лексикою не через повагу до іноземного глядача, а тому, що вони якось втратили свою рідну мову. Йозеф та Марія спілкуються між собою експресивно й пафосно, кожен із них хоче представити себе з найкращого боку, вдаючись при цьому до мови жестів. Ще ефективнішою представлена мова в системі зовнішньої комунікації.

Основна частина твору – це подвійний монолог, оскільки кожен із героїв розповідає про своє минуле й теперішнє життя, не слухаючи при цьому одне одного. Використання такої монологічної форми лише посилює експресивну функцію, розкриваючи самотність двох людей, які не звикли спілкуватися зі своїм оточенням, вести діалог, оскільки для них уже стало звичним використання монологічної форми, ромова самих з собою. Таке монологічне мовлення допомагає читачам довідатися більше про життя головних персонажів. П. Турріні більш експліцитно, ніж в інших творах, показує, чому його герої є саме такими людьми. Через їхні монологи з'ясовані різні причини, які призвели до появи таких холодних стосунків між людьми в їхньому оточенні. У випадку з Йозефом – це насамперед тягар його політичного минулого, а для Марії – нечуйність близьких людей, особисті образи. П. Турріні змальовує двох людей, які розмовляють, так би мовити, різними голосами, але саме завдяки такому мовному спілкуванню вони стають ближчими одне до одного. Характерні репліки Йозефа і Марії, якими вони намагаються висловити свої почуття та бажання:

Марія: ...Я така, яка є...

Йозеф: Перепрошую, «правда» має справді набагато менше переваг [6, с. 19].

У «Йозеф і Марії» драматург використовує просту, зрозумілу читачу/глядачу лексику, яка увиразнює простоту реальної ситуації та дії персонажів. Митець відмовляється від діалекту, який міг би бути доречним, з огляду на соціальний стан головних героїв. Автор вкладає в їхні уста такі вислови, які добре ілюструють реалістичний характер контексту ситуації. Такий вибір мовних засобів дає змогу водночас наголосити на щирості й відкритості двох літніх людей – жертв повоєнного австрійського суспільства. У виборі літературної мови помітна зрілість автора, який, набуваючи досвіду, зумів досягти рівноваги в жанрі драматургії.

П'єси П. Турріні слід аналізувати в контексті акцентування уваги на проблемі мови в суспільстві, що її порушив і Петер Гандке у своєму творі «Облаювання публіки». Це свідчить про винахідливість П. Турріні, його вміння диференціювати мовлення своїх персонажів. Так, Фауст у драмі «Фауст III. Дивне продовження» («Faust III. Eine merkwürdige Fortsetzung») уживає лексику, що характерна для представників ІСО (Міжнародна організація технічних норм та стандартів). У цьому ж творі в окремих сценах він використовує слова, які надають фразам поетичного звучання, наприклад: «Відень – місто, де вирує бурхливе життя». «Німецькими мініатюрами» можна вважати вірш письменника «Пісня Німеччини» («Deutschlandlied»), де розвінчується сутність фашизму та колаж цитат «Привіт тобі» («Heit Dir»), джерелами яких стали висловлювання Гітлера, позапарламентської опозиції ФРН, міщанської преси. В епілозі П. Турріні зазначає: «Такі фрази в цих п'єсах висловлювали лише деякі люди. Вони знову застрягли в окремих головах». У телефонній розмові, що відбулася між юнаком та дівчиною в п'єсі «Ніщо, ніщо» («Zero, zero»), тісно переплітаються фрази святотатської літанії, рекламних закликів, розмов у барі. Набір мовного інструментарію з ілюстрованих журналів, порнографічної літератури та політичних промов можна побачити й у романі П. Турріні «Події в ротівій порожнині» («Erllebnisse in der Mundhöhle»). Власне форма розмови, викладена в маленькому листі, без будь-яких орфографічних знаків, породжує додаткові негативні асоціації. Хоч драматург не дотримується при цьому принципу художньої умовності, усе ж такі мовні засоби діють на читача досить ефективно.

Слід звернути увагу й на те, що автор уживає у своїх п'єсах слова, які згодом зникають із мовного вжитку. Як стверджував письменник, «мова створює свідомість, а звуження мовлення веде до обмеженої свідомості» [1, с. 195]. Для прикладу взяти хоча б слово «робітничий клас», вжите в п'єсі «Зайві». Людей виганяють із роботи, ніхто не цікавиться їхніми турботами, вони залишаються наодинці зі своїми начальними проблемами. Отже, поступово зникає власне робітничий клас, а не лише його назва.

У своїх перших п'єсах «Полювання на шурів» та «Забій свиней» П. Турріні використовує діалект, насичений вульгаризмами та непристойними словами, для більшого наближення до глядачів. Драматург не прагне прикрасити мову, а використовує її в такому вигляді, як нею розмовляють у побуті пересічні громадяни. Це дає йому змогу відтворити мовну картину

однієї чи іншої провінційної частини Австрії, мовлення героїв слугує засобом маніпулювання, порядку від жорстокості й визначає індивідуальний стиль. Ненормативна лексика спонукає персонажів замислитися над своїм існуванням, що є головною метою автора. Відразу від суспільних відносин, що шокує глядача, письменник викриває за допомогою змістового наповнення та форми вираження: «Грубій лексиці та уяві, яка передається словами, що мають вразити, дійняти до живого, відповідає влучна, «дошкольна» автентичність діалекту на фонетичному та морфологічному рівні» [2].

Розвиваючись, митець практично відмовляється від діалекту, збагачує мовлення персонажів афоризмами та дотепними жартами, що додає його творчості сатиричного відтінку. Проста, зрозуміла пересічній людині лексика допомагає П. Турріні точно передати тогочасну ситуацію в суспільстві.

Дуже важливу роль відіграє мова й у драмі «Громадяни», однак головною темою тут, як і в попередніх творах, залишається нездатність говорити: «Громадяни тримають перед нами дзеркало, у якому ми можемо впізнати занімиле покоління» [10, с. 129]. Драматург розкриває беззмістовність висловлювань своїх персонажів, що характеризує культурний рівень людини. Для австрійського драматурга вже не достатньо «зірвати маску з обличчя», щоб показати справжню сутність людини, адже мова й реальна дійсність не збігаються. Герої в «Громадянах» послуговуються штучною мовою, переповненою термінами, що зумовлює ті чи ті зміни в поведінці дійових осіб.

Драматург наголошує на тому, що мова дуже змінюється від покоління до покоління, вона бідніє, зникає її колорит. Слушною вважаємо думку Пауля Блахи, директора Бургтеатру у Відні, щодо мовних аспектів драми: «Це – п'єса про мову, мовне відчуження, функціонування мови. Мова – це не лише вираження свого «Я», але й замкнення в собі, це функціональне варварство», як сказав одного разу «старий» у виставі [4].

У п'єсах «Смерть та диявол», «Альпійське сяйво», «Грільпарцер у порномагазині» та «Битва під Віднем» П. Турріні часто використовує вульгаризми, що дає змогу ще більше вирізняти блюзнірство. У мовленні Руді зі «Смерті і чорта» упродовж усієї п'єси відчутний якийсь хворобливий дух його думок, помітна девальвація людських цінностей. У розповідях цього персонажа багато егоїзму й пихатості, свої переконання він вважає непогрішними: «Якщо хтось хоче кимось стати, то потрібно відійти геть. Гітлер також

відійшов. Як Ви думаєте, наскільки я рішучий у цьому сенсі?» [9, с. 14]. У цій п'єсі П. Турріні використовує віденський діалект у передостанній сцені, коли на вокзалі лунає голос із мікрофона, у такий спосіб автор маркує місце, де відбувається дія.

Мові ранніх творів автора властива певна дратівливість, навіть грубість. Якщо раніше драматург використовував «слова-фекалії», то в його останніх п'єсах уже немає такої злості, у них звучить надія на можливе покращення стану справ. У творах пізнього періоду знайомимося з персонажами, які розмовляють уже іншою мовою, звичайно, це ще не свідчить про покращення їхньої моралі, просто реальні буття тут інші. П. Турріні показує героїв у їхньому прагненні виявити свою ідентичність, тобто намагається вирвати їх із лещат суспільних маніпуляцій.

Дослідники часто звертають увагу на таку проблему, як втрата людиною мовних функцій у творах абсурдистів, що виражено у відвертій критиці мови. Слово для них – не більше, ніж набір знаків, від постановки яких нічого не змінюється. Відчуження мови від людини трактують як ознаку відчуження людини від своєї сутності; автоматизація мови означає, що людина збайдужіла й перетворилася на механічну ляльку, проте не пафосом викриття та звинувачення людей-ляльок на мовному рівні керуються європейські абсурдисти, зокрема й Петер Турріні. За словами німецького філософа Теодора Адорно, «п'єси абсурдні не тому, що в них зовсім немає сенсу, – бо тоді вони втратили б своє значення, – а тому, що вони ставлять сенс під сумнів і оповідають його історію» [12].

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що власне за допомогою мовних аспектів Петер Турріні виробив свій самобутній стиль, що характеризується в першу чергу шокним ефектом, якого драматург досягає своєрідним написанням п'єс: нехтування орфографічними нормами, використання вульгаризмів, жаргонізмів та «фекальних» висловів, насичення простих, коротких речень героїв імперативом, що підсилює грубість висловлювань.

Мова, якою розмовляють персонажі драм, характеризує не лише стан мовленнєвої комунікації, а й мовну ситуацію в Австрії. Мова творів драматурга завжди зрозуміла та доступна: зазвичай, це прості речення без термінології та вузьких професіоналізмів. Особливість лексики, яку використовує драматург, дає йому впевненість у тому, що його слухатимуть, оскільки вона притягуватиме увагу, мов магніт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Amann, K. Peter Turrini – Schriftsteller, Kämpfer, Künstler, Narr und Bürger. Residenz Verlag, 2007. 230 S.
2. Betten, A. Sprachrealismus im deutschen Drama der 70-er Jahre. Heidelberg, 1985. S. 308.
3. Polaczek Dietmar. Die Sau, die nicht reden will//Kärner Tageszeitung, 19. Januar 1972.
4. Turrini Peter. Die Bürger. Turrini Lesebuch zwei: Stücke, Film, Gedichte, Reaktionen etc./ausgewählt und bearbeitet von Ulf Birbauer. Wien; Zürich: Europaverlag, 1983. 409 S.
5. Turrini Peter. Die Verhaftung des Johann Nepomuk Nestroy (eine Novelle). München: Literaturverlag GmbH, 1998. 76 S.
6. Turrini Peter. Josef und Maria//Turrini Lesebuch zwei: Stücke, Film, Gedichte, Reaktionen etc./ausgewählt und bearbeitet von U. Birbauer. Wien; Zürich, 1983. S. 4–49.
7. Turrini Peter. Rattenjagd/Turrini Lesebuch: Stücke, Pamphlete, Filme, Reaktionen etc./ausgewählt und bearbeitet von U. Birbauer. Wien; Zürich, 1989. 415 S.
8. Turrini Peter. Sauschlachten//Turrini Lesebuch: Stücke, Pamphlete, Filme, Reaktionen etc./ausgewählt und bearbeitet von U. Birbauer. Wien; Zürich: Europaverlag, 1989. 415 S.
9. Turrini Peter. Tod und Teufel, eine Kolportage, Theater. Frankfurt am Main: Luchterhand Literaturverlag, 1990. 95 S.

10. Turrini Peter. Turrini Lesebuch zwei: Stücke, Film, Gedichte, Reaktionen etc./ausgewählt und bearbeitet von U. Birbauer. Wien; Zürich, 1983. S. 6–8, 76, 127–129, 206, 402–408.
11. Ряс Ж. Поступ сучасних ідей. К.: Основи, 1998. С. 582.

REFERENCES

1. Amann, K. Peter Turrini – writer, fighter, artist, fool and citizen [Peter Turrini – Schriftsteller, Kämpfer, Künstler, Narr und Bürger]. Residenz Verlag, 2007. 230 p.
2. Betten, A. Sprachrealismus in the German drama of the 70s. [Sprachrealismus im deutschen Drama der 70-er Jahre]. Heidelberg, 1985. p. 308.
3. Polaczek Dietmar. The sow that doesn't want to talk [Die Sau, die nicht redde will]// Kärner daily newspaper, January 19, 1972.
4. Turrini Peter. The citizens. Turrini reading book two: plays, film, poems, reactions etc./selected and edited by Ulf Birbauer [Die Bürger. Turrini Lesebuch zwei: Stücke, Film, Gedichte, Reaktionen etc./ausgewählt und bearbeitet von Ulf Birbauer]. Vienna; Zurich: Europaverlag, 1983. 409 p.
5. Turrini Peter. The arrest of Johann Nepomuk Nestroy (a novella) [Die Verhaftung des Johann Nepomuk Nestroy (eine Novelle)]. Munich: Literaturverlag GmbH, 1998. 76 p.
6. Turrini Peter. Josef and Maria [Josef und Maria]//Turrini Reading book two: pieces, film, poems, reactions etc./selected and edited by U. Birbauer. Vienna; Zurich, 1983. pp. 4–49.
7. Turrini Peter. Rathunting [Rattenjagd]//Turrini reading book: plays, pamphlets, films, reactions etc./selected and edited by U. Birbaumer. Vienna; Zurich, 1989. 415 p.
8. Turrini Peter. Pig battle [Sauschlachten]//Turrini reading book: plays, pamphlets, films, reactions etc./selected and edited by U. Birbaumer. Vienna; Zurich: Europa Verlag, 1989. 415 p.
9. Turrini Peter. Death and the devil, a colportage, theater [Tod und Teufel, eine Kolportage, Theater]. Frankfurt am Main: Luchterhand Literaturverlag, 1990. 95 p.
10. Turrini Peter. Turrini reading book two: pieces, film, poems, reactions etc./selected and edited by U. Birbauer [Turrini Lesebuch zwei: Stücke, Film, Gedichte, Reaktionen etc./ausgewählt und bearbeitet von U. Birbauer]. Vienna; Zurich, 1983. pp. 6–8, 76, 127–129, 206, 402–408.
11. Ryas J. Progress of modern ideas [Postup suchasnykh idei]. Kiev: Fundamentals, 1998. P. 582.

Language features of Peter Turrini's dramaturgy

L. M Tkachenko, L. O. Bereza

Abstract. Some aspects of P. Turrini's work are considered and analyzed. The speech and linguistic features of the reproduction of psychology of representatives of the middle and lower strata of society are characterized. The problems of early and late plays of playwright are covered. It is revealed that with the help of linguistic aspects Peter Turrini developed his original style, characterized first of all by the shock effect that the playwright achieves by his peculiar writing of plays: neglect of spelling norms, use of vulgarisms, jargon and "fecal" expressions, saturation of simple short sentences of heroes by the imperative, which increased the rudeness of the statements.

Keywords: dialect, dramaturgy, speech aspect, language features, play.

Функціонування афікса –*maksızın* як стилістичного маркера у текстах офіційно-ділового стилю турецької мови

Г. Ю. Спотар-Аяр*, Т. А. Павліченко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут Філології

*Corresponding author. E-mail:spotaranne@yahoo.com

Paper received 10.02.20; Accepted for publication 27.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-218VIII66-14>

Анотація. Ця стаття присвячена дослідженню функціонування афікса –*maksızın* як стилістичного маркера у текстах офіційно-ділового стилю, аналізу впливу комунікативної ситуації на частотність його використання. У статті систематизовано матеріал про компоненти морфеми, проаналізованосемантичні зміни складників, що відбулись внаслідок процесу граматикалізації та десемантизації.

Ключові слова: дієприслівник, стиль, офіційно-діловий стиль, граматикалізація, синтез, афікс.

Як відомо, функціонування певних граматичних одиниць для вираження окремих категоріальних ситуацій має на меті краще донести інформацію від мовця до реципієнта і таким чином досягти своєї комунікативної цілі. Комунікативна ситуація має безпосередній вплив на підбір мовних засобів та стилістичних маркерів.

Недостатня кількість матеріалів, пов'язаних власне зі стилістикою, наштовхує на думку, що в турецьких студіях наявна серйозна лакуна стилістичних досліджень. Необхідність у встановленні специфіки реалізації певних конструкцій у текстах офіційно-ділового стилю визначає **актуальність** нашого дослідження.

Метою цієї наукової розвідки є розв'язання питань щодо функціонування афікса –*maksızın* в якості репрезентатора офіційно-ділового стилю, превалювання цієї граматичної конструкції у вищезазначеному функціональному стилі та чинники, що на це могли вплинути.

Предметом дослідження є афікс –*maksızın* як граматична одиниця та значення, що він виражає.

Об'єктом власне тексти офіційно-ділового стилю турецької мови.

Наукова новизна роботи полягає у спробі проаналізувати й систематизувати наявну інформацію, подану вченими тюркологами, з приводу досліджуваної теми, та у визначенні особливостей реалізації –*maksızın* у рамках офіційно-ділового стилю.

Отримані дані, можуть бути використані в ролі наукового матеріалу в подальших наукових розробках у галузях стилістики й теоретичної граматики турецької мови, або ж навчальних підручниках та посібниках, що й складає **практичне значення** дослідження.

У турецькій мові наявні певні граматичні конструкції, що слугують в якості своєрідних маркерів певного стилю мовлення, оскільки помітна тенденція частотності їхньої реалізації в рамках певних ситуацій. В українській тюркології це питання було винесене С.В. Сорокіним, який у своїх працях проаналізував та систематизував знання про парадигму дієприслівників, встановив їх морфологічні та систематичні особливості, акцентував увагу на стилістичні функції.

Зокрема, за визначенням С.В.Сорокіна, конструкція –*maksızın* є заперечним дієприслівником способу дії II. Також, науковець відносить цей афікс до групи дієприслівників-синкретичних утворень [2; с. 227]. Натомість, турецький мовознавець О. Н.Туна пов'язує його з поняттям “квазі герундій”, “напів-герундій”, таким чином висувуючи певні сумніви, що-

до дієприслівникового характеру афікса [6; с. 128].

Форма –*maksızın* є формально синонімічною до форм –*madan* і –*mayarak* та повідомляє, що певна дія відбулася в незалежності від іншої, позначає категоріальні ситуації пов'язані з заперечною другорядною дією, має відтінок способу реалізації дії. Властивим цій конструкції також є реалізація відношення умовно-часового зв'язку між головною і другорядною діями, тобто вираження кондиціональних відношень у певних випадках. Втративши здатність реалізації темпоральної семантики, ця конструкція набула властивості позначення якості та способу дії [2; с. 30]. На від-міну від афікса –*madan*, що є першочерговим репрезентатором вищезгаданих значень, що й робить його часто вживаним, частота використання афікса –*maksızın* набагато нижча [9; с. 96].

Наявність кількох складових частин у конструкції –*maksızın* є проявом її синкретичного характеру й потребує аналізу.

Першою складовою частиною є афікс –*mak*, що позначає дію в чистому вигляді. Його особливістю є функціонування більше в якості віддієслівного іменника і виконання його синтаксичної ролі. Разом із тим, що ця форма є девербативом, вона здебільшого виражає саму назву процесу: “писати” – “писання”. У таких рамках афікс –*mak* за своєю природою не позначає суб'єкта дії [1; с. 468]. Варто зазначити, що в турецькій мові подібні ознаки мають афікси –*mak*, –*ma*, та –(y)*ış*. Морфеми, приєднуючи до себе вищезазначені афікси, набувають характеристик притаманних іменнику й виконують ті ж самі функції [14; с. 1268].

Другою складовою частиною є словотворчий афікс на позначення відсутності –*sız*, що застосовується у мові не тільки як антонімічна форма словотворчого афікса –*lı*, а й граматична одиниця, яка може утворювати прислівники. Додаючись до іменників, він може утворювати нові лексеми що належать до таких частин мови як іменник та прикметник. Свою функціональність він зберігає ще з давніх часів і свідченням цьому є той факт, що його наявність була зафіксована в Орхоно-Снісейських пам'ятках [3; с. 50].

Третьою складовою частиною є афікс орудного відмінка –*m*, що в сучасній турецькій мові має досить вузький спектр використання. Приєднуючись до лексем у турецькій мові, має здатність до формування прислівників стану.

Спираючись на праці Х.Едіскуна та Л.С. Левіцької,

Б. Хюнерлі проводить паралель між конструкціями – *maksızın*, та між конструкцією – *matın*, функціонування якої властиве пратюркській мові. Причиною цьому є їхня подібність з точки зору ситуативного використання та семантики. Між іншим, було встановлено, що форма на –*matın* прослідковується в пам'ятках давньої уйгурської мови[7; с. 720].

Схожа морфологічна будова, реалізована афіксом – *m* надає можливість аналізу у діахронічному аспекті способів та механізмів формування понятійного компоненту та семантики морфологічних одиниць.

Детальний аналіз семантики афікса – *m* в тюркології, дозволяє зробити висновки, що морфема частково зберегла свою семантику орудного відмінка, таку думку підтримують більшість тюркологів, зокрема у праці Б.Іпека, присвяченій цьому афіксу.

Під час періоду переходу від давньої анатолійської тюркської мови до османської мови афікс – *m*, який функціонував у формі – *n*, вийшов із ужитку. У давній тюркській мові зафіксовані випадки, коли цей же афікс виконував функцію на позначення дії, що відбулася сама по собі, без впливу зовнішніх факторів[8; с. 66].

Згідно з Б. Іпеком, за часів кипчакської та чагатайської тюркських мов спільним для них було поєднання афікса – *m* із часткою “*birle*”, що утворювало нову конструкцію – “*birle*”, і певним чином підсилювало їхні актуальні значення, свої твердження він підсилював прикладами: *Sohbetimeyamankişibirle (Kötüküşile sohbet etme!)* – Із лихою людиною не веди бесіди![8; с. 75].

У період давньої анатолійської мови до вищезазначеного способу використання афікса додався ще один у вигляді –*layın/leyin*. Було знову зафіксовано приєднання афікса – *m* до –*suz*: *Mu'teberdegülnamazniyetsüzün (Namazniyetedilmedenkılınrsamuteberolmaz)*. – Якщо намаз здійсниться без наміру, то він не буде вважатися дійсним [8; с. 76].

Цей приклад ілюструє схожість семантики цього афіксазі значенням афікса – *maksızın* у сучасній турецькій мові. Зараз у турецькій мові афікс орудного відмінка власне у вигляді морфем – *n* продовжує функціонувати лише в якості невід'ємної частини певних слів, кількість яких дуже обмежена.

Згідно з твердженнями З. Коркмаз, у турецькій мові є два видозмінні афікси – *n*, що мають дещо різні значення: коли один із них несе семантику орудного відмінка, інший формує прислівники стану, про які вже ішла мова. Вона стверджує, що через те, що в турецькій мові не була в наявності достатня кількість афіксів, які б могли утворювати приєдники, а ресурсний рівень афіксів для утворення прислівників також був низьким, через подібність виконуваних функцій, у мові відбулося своєрідне об'єднання між собою афікса, що функціонує як орудний відмінок і приєднується до слів подібних іменнику та афікса, що слугує для утворення дієприслівників[8; с. 68].

Б. Іпеком було наведено приклади з давньої тюркської мови, у яких афікс орудного відмінка – *m* виступає як синонімічна конструкція до “–*den dolayı*”. Наведені були також речення, де він слугує в якості позначення причини, або ж несе таку ж саму семантику що й “*yüzünden*”, або ж “*dolayısıyla*”. У реченні “*İgsizinasızınturalım (hastaliksızzorluksuzyaşayalım)*”

(Давайте жити без хвороб і труднощів) увагу привертає здатність аналізованої нами граматичної одиниці, приєднавшись до афікса на позначення відсутності –*siz*, що за своєю суттю індикатором позначення заперечності в турецькій мові, переймати на себе роль прислівників на позначення якісних ознак стану[8; с. 69].

Афікс – *m* спостерігається й у складі слова *ansızın*, де, не дивлячись на його перебування у приєднаному стані до афікса –*siz*, значення, що утворилося після синтезу цих компонентів, дуже відмінне і не має нічого спільного із окремими значеннями зазначених афіксів, оскільки слово *ansızın* використовується для опису дії, що відбулася несподівано, раптово.

Відповідно до результатів наукових досліджень Б.Іпека, афікс орудного відмінка – *m* не використовується на сучасному етапі турецької мови, а лише підтримує своє існування в шаблонних словосполученнях та виразах, зокрема спостерігається в таких лексемах як “*yazın*”(влітку), “*kışın*”(взимку), “*öğlen*”(опівдні) і т.п. У подвоєннях типу “*ardınardın*”(задкуючи), “*içiniçin*” (нишком-тишком) афікс – *m* набуває характеристик прислівника стану. Такі ареали використання є своєрідними реліктами функціонування його з часів давньої тюркської мови[8; с. 66].

Продовжуючи тему щодо складових компонентів афікса –*maksızın*, варто звернути увагу на наявність в алтайських мовах афікса – *m*, що виконував функції дієприслівника, однак на сучасному етапі він активно використовується лише в чуваській та якутській мовах[7; с. 307].

Афікс –*mayın*, у складі якого ми також можемо помітити спільний компонент, був наявний у давній уйгурській мові та використовувався у письмовий пам'ятках тюркських мов огузької групи, однак у сьогоденні не використовується. Щодо значень, то ця конструкція виконувала у мові ті ж семантичні функції, що зараз позначають –*madan* і –*maksızın* [7; с. 312].

З приводу шляхів утворення цього афікса було висунуто багато науково обґрунтованих припущень. Тюркологи Ф.Г.Ісхаков та А.А.Пальмбах порівнювали цей афікс із формою –*bayın* тувинської мови. М.А. Баскаков пов'язував появу афікса з результатом, що виник внаслідок об'єднання афіксів на позначення негації –*ba*, –*pe*, –*mez* дієприслівниковим афіксом –*yun*[7; с. 312].

О.М.Щербак був переконаний, що між конструкціями –*mayın* та –*madın* певний зв'язок. З. Коркмаз, яка займалася дослідженням появи афікса –*madan*, що, як було зазначено на початку статті, є синонімічним до –*maksızın*, опиралася на думку, що форма –*madan* внаслідок фонетичної трансформації утворилася зі спільного для давньої тюркської та давньої анатолійської афікса –*madın*[10; с. 262].

Опираючись на отриману інформацію, можна припустити, що достеменно точний період виникнення афікса –*maksızın* в турецькій мові не було визначено, однак поява має бути зумовлена синтезом його компонентів. Граматикалізація субстантивованого афікса на позначення дії, який набув питомої частини ознак, що спостерігаються в іменниках разом із афіксом, що виражає відсутність як прояв негації та реліктового дієприслівникового афікса привела до появи конструкції –*maksızın*, яка в результаті взаємодії складових частин почала слугувати для позначення способу виконання

дії.

Як і більшість дієприслівникових конструкцій у тюркських мовах –*maksızın* не містить інформації про виконавця дії, оскільки не є фінітною формою, у більшості випадків референція на виконавця дії реалізується за рахунок синтаксичної позиції. Він не має темпоральних характеристик, тобто не повідомляє про час виконання дії, оскільки не містить в своїй структурі морфологічних показників часу. Пропонуємо розглянути функціонування аналізованого афікса на конкретних прикладах: *Bir Önceki Aya İlişkin Taksit ödenmeksizin, bir sonraki aya ilişkin taksit ödenemez* [4]. – Розстрочки за наступний місяць не можуть бути оплаченими без оплати платежів за попередній місяць.

Слід зазначити, що дієприслівник може реалізувати значення пасивного та спонукального станів, що актуалізує його використання у текстах офіційно-ділового стилю, основною з ознак якого вважаються пасивні конструкції.

Здебільшого в мові офіційно-ділових паперів використовуються нейтральні дієслівні форми, яким не властива емоційна експресія, а прояви надання висловленому суб'єктивної оцінки не є доречними. Наступний приклад підтримує цю ознаку мовного стилю: *Bankanın uyguladığı kurlar da meydana gelecekteki değişiklikler nedeniyle herhangibir bildirim yapılmaksızın bankanın tarafında uygulanır* [13]. – Зміни валютних курсів, внесені банком, будуть відразу встановлені без будь-якого повідомлення про це клієнта.

Використання форми –*maksızın* знову зумовлене його характеристиками, що унеможливають різнопланового трактування висловленого та спроби інтерпретувати текст на свою користь: *15 aylık sürenin sonunda işin tamamlanmamış olması halinde, süre uzatımında bulunmayacağına sözleşmeye iktisade vermeye gerek olmaksızın feshetmeye işveren yetkilidir* [15]. – У випадку, якщо робота не буде завершена наприкінці 15-місячного строку, роботодавець уповноважений продовжити строк або розірвати договір без необхідності надання додаткового часу.

Також, у процесі наукового дослідження, нами було помічене неодноразове використання зазначеної форми в поєднанні з дієсловом *olmak*. У залежності від контексту дієприслівник *olmaksızın* часто можна перекладати як “без...”. З огляду функціонування афікса –*maksızın* явним є те, що функціонально-семантичне поле негачії, виражене афіксом –*sız*, є нейтральним у рамках його використання і, в основному, функціонує для збереження чітких прийомів подання інформації. Основна функція –*sız* полягає в характеризованні способу виконання дії: *Ancak; Bilgiyi İyiden Bilgiyi Alan Tarafın Sorumluluğuna İhtiyaç Duymadığı İçin Gizli Bilgilerin Zaten Biliniyor Olması veya Gizli Bilgilerin Bilgiyi Alan Tarafında Gizlilik Kurallarıyla İhlali Olmaksızın Kamuya Açık Hale Gelmesi İçin Yukarıdaki Şartların Geçerli Olmamasıdır* [12]. – Однак, зазначені вище умови не будуть дійсними, у випадку, якщо Конфіденційна інформація вже відома Стороні, яка отримує цю інформацію, не вимагаючи цієї відповідальності, або якщо Конфіденційна інформація стає публічно доступною одержувачем цієї інформації без порушення прав конфіденційності.

Потенціал функціонування в офіційно-діловому

стилі афікса, що є предметом нашого дослідження, проявляється у тому, що він не є семантично навантаженим будь-яким емоційним забарвленням, а відсутність часових саме допоміжною рисою при використанні його задля вираження певного твердження.

У деяких ситуаціях можливе контекстуальне виділення конструкції –*maksızın* як своєрідного маркера на позначення кондиціональності. Однак, перебування його не в ядрі, а саме на периферії функціонально-семантичного поля умови, досить впливає на його функціонування, оскільки в межах такої ситуації для вищезгаданого афікса притаманним є вираження своїх першочергових значень:

Satıcının kusuru olmaksızın Alıcının ihmali nedeniyle olayın tapu işlerinin gecikmesi halinde gecikmeden dolayı meydana gelecekteki vergi artışı (alıcı vesatıcıya ait tüm artışı farkları) Alıcı tarafından ödenir [5]. – У разі несвоєчасного виконання робіт внаслідок недбалості Покупця, і якщо вини Продавця немає, збільшення податків і витрат у зв'язку з затримкою (всі різниці у цінах, що належать покупцю і продавцю) сплачується Покупцем.

Таким чином, спостерігається семантика кондиціональності морфеми –*maksızın*, яка реалізується в конкретних комунікативних ситуаціях, головне значення афікса не нівелюється, а вносить певні відтінки до висловленого:

Tedarikçinin kullandığı ambalaj malzemesi ek masraf olmaksızın

yasal hükümlere uyulacak şekilde temin edilmelidir [11]. – Пакувальні матеріали, що використовуються постачальником, повинні бути позначені і забезпечені відповідно до правових вимог без додаткових витрат.

Відсутність інформації про виконавця дії, але наявність реалізації семантики способу дії, що ми можемо спостерігати у прикладі вище, є підтвердженням реалізацією афікса семантичного відтінку покладання обов'язку, характерного для текстів офіційно-ділового стилю, зокрема для угод.

Отже, в результаті наукової розвідки щодо афікса –*maksızın* сучасній турецькій мові встановлено, що морфема виявляє високу частотність функціонування в текстах офіційно-ділового стилю, що спричинено низкою ознак, які вона набула внаслідок граматикизації афікса на позначення дії, що має характеристики іменника, разом із афіксом на вираження відсутності та дієприслівниковим афіксом.

Внаслідок процесу граматикизації відбулося формування єдиного понятійного субстрату в одному морфологічному показнику з трьох окремих семантичних компонентів морфем, які функціонували незалежно одна від одної протягом тривалого історичного періоду. Сформована цілісна семантика актуалізувала використання афіксу в офіційно-діловому стилі завдяки лаконічності та змістовності, яка однозначно відповідає вимогам цього функціонального стилю, а саме: відсутність інформації про суб'єкта дії, відсутність часових сем та будь-яких темпоральних характеристик, в результаті чого унеможливлення різнопланових трактувань та реалізація в своїй структурі конкретних тверджень. Спостерігається тенденція до субстантивізації певних лексем із цією морфемою та формування клішованих фраз, притаманних зазначеному функціона-

льному стилю. Також, використання *-maksız* сприяє стислому і чіткому викладу інформації, увага фокусується навколо повідомлюваного. Всі перелічені ознаки

стали причиною вживання афікса в якості першочергового репрезентатора і своєрідного маркера офіційно-ділового стилю в турецькій мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кононов А.Н. Грамматика современного турецкого литературного языка. – Ленинград, 1956. – 570 с.
2. Сорокін С.В. Турецька й українська мови в системі координат «ВИД – ЧАС – МОДАЛЬНІСТЬ»: Монографія. – Київ, 2009. – 341 с.
3. Bayraktar N. +SızEkininİşlevleriÜzerineBirDeğerlendirmeDedeKorkutHi kayelerinde+SızEki // STAD SanalTürkolojiAraştırmalarıDergisi. – 2016. –s.47-53.
4. Gayrimenkul Satış Vaadi Sözleşmesi [E. ресурс]: Режим доступу: http://www.emlakkonut.com.tr/_Assets/Upload/Images/file/ihaleilanlari/satisihale/PARK-MAVERA-2%20SOZLESME.pdf (дата звернення 17.01.2020 р). – Назва з екрана.
5. Gayrimenkul Satış Vaadi Sözleşmesi [E. ресурс]: Режим доступу: <http://www.emlakkonutticariuniteler.com/assets-maslak/pdf/2-satis-vaadi-sozlesmesi.pdf> (дата звернення 23.05.2019 р). – Назва з екрана.
6. Gülsevin G. TürkiyeTürkçesindeBirleşik Zarf-Fiiller// AKÜ EğitimFakültesi. – s. 125-144.
7. Hünerli B. OğuzGrubuTürkLehçelerinde Zarf-fiiller// – Edirne, 2012. – 987 s.
8. İpek B. Türk Dilinde Vasıta Hâli// Türkiyat Araştırmaları Dergisi. – 2008. – №23. – s. 63-97.
9. Korkmaz Z. TürkiyeTürkçesiGrameri. ŞekilBilgisi. //– Ankara: TürkDilKurumuYayınları, 2009. – 1224 s.
10. Korkmaz Z. TürkiyeTürkçesindeki -madan I-meden<.-madin <- medin Zarf-Fiil (Gerundium) EkininYapısıÜzerine [E. ресурс]– S. 259-269. – Режим доступу до ресурсу: http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/zeynep_korkmaz_madan_zarf_fiil_eki.pdf
11. Tedarik Sözleşmesi [E. ресурс]: Режим доступу: https://sturm-gruppe.com/wp-content/uploads/2018/04/TEDARIK_SOZLESMESI.pdf (дата звернення 17.01.2020 р). – Назва з екрана.
12. TTM TelekomGizlilik Sözleşmesi [E. ресурс]: Режим доступу: <https://www.ttmtelekom.com.tr/pdf/TTM%20TELEKOM%20A.%C5%9E.-G%C4%B0ZL%C4%B0L%C4%B0K%20S%C3%96ZLE%C5%96MES%C4%B0.pdf> (дата звернення 18.01.2020 р). – Назва з екрана.
13. Tüketici Ödeme Hizmetleri Çerçeve Sözleşmesi 2015 [E. ресурс]: Режим доступу: <https://www.ing.com.tr/tr/ing/hakkimizda/engelsiz-bankacilik-sozlesmeleri/tuketici-odeme-hizmetleri-cerceve-sozlesmesi-2015> (дата звернення 19.01.2020 р). – Назва з екрана.
14. Yılmaz Y. {-mAk} ve {-mA} Eklerinin Hal Ekleriyle Münasebeti// Turkish Studies. – 2012. – №7. – s. 1267–1280.
15. Yürklenici ana sözleşmesi 2015 [E. ресурс]: Режим доступу: <http://www.havaisyapikooperatifi.com/wp-content/uploads/2019/05/HAVA%20C5%9E-ANA-Y%C3%9CKLEN%C4%B0C%C4%B0-S%C3%96ZLE%C5%96MES%C4%B0.pdf> (дата звернення 19.01.2020 р). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Kononov A.N. Grammar of the modern Turkish literary language. - Leningrad, 1956.- 570 p.
2. Sorokin S.V. TurkishandUkrainianlanguageincoordinatesystem «Aspect – Tense – Modality»: Monography. Kiev, 2009. – 341 с.
3. Bayraktar N.An Evaluation of affix+Sız ItsFunctions and affix+Sız inDede Korkut Stories // STAD SanalTürkolojiAraştırmalarıDergisi. – 2016. – s.47-53.
4. Gayrimenkul Satış Vaadi Sözleşmesi [E. ресурс]: Режим доступу: http://www.emlakkonut.com.tr/_Assets/Upload/Images/file/ihaleilanlari/satisihale/PARK-MAVERA-2%20SOZLESME.pdf (дата звернення 17.01.2020 р). – Назва з екрана.
5. Gayrimenkul Satış Vaadi Sözleşmesi [E. ресурс]: Режим доступу: <http://www.emlakkonutticariuniteler.com/assets-maslak/pdf/2-satis-vaadi-sozlesmesi.pdf> (дата звернення 23.05.2019 р). – Назва з екрана.
6. Gülsevin G. Compound Gerunds in Turkish language// AKÜ EğitimFakültesi. – s. 125-144.
7. Hünerli B. Converbs In Turkish Dialectsof Oghuz GroupOğuz// – Edirne, 2012. – 987 s.
8. İpek B. Instrumental Case In Turkish Language// Türkiyat Araştırmaları Dergisi. – 2008. – №23. – s. 63-97.
9. Korkmaz Z. Grammar of Turkish Language. Morphology. // – Ankara: TürkDilKurumuYayınları, 2009. – 1224 s.
10. Korkmaz Z. On Structure of GerundiumAffix -madan I-meden<.-madin <- medinÜzerine [E. ресурс]– S. 259-269. – Режим доступу до ресурсу: http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/zeynep_korkmaz_madan_zarf_fiil_eki.pdf
11. Tedarik Sözleşmesi [E. ресурс]: Режим доступу: https://sturm-gruppe.com/wp-content/uploads/2018/04/TEDARIK_SOZLESMESI.pdf (дата звернення 17.01.2020 р). – Назва з екрана.
12. TTM TelekomGizlilik Sözleşmesi [E. ресурс]: Режим доступу: <https://www.ttmtelekom.com.tr/pdf/TTM%20TELEKOM%20A.%C5%9E.-G%C4%B0ZL%C4%B0L%C4%B0K%20S%C3%96ZLE%C5%96MES%C4%B0.pdf> (дата звернення 18.01.2020 р). – Назва з екрана.
13. Tüketici Ödeme Hizmetleri Çerçeve Sözleşmesi 2015 [E. ресурс]: Режим доступу: <https://www.ing.com.tr/tr/ing/hakkimizda/engelsiz-bankacilik-sozlesmeleri/tuketici-odeme-hizmetleri-cerceve-sozlesmesi-2015> (дата звернення 19.01.2020 р). – Назва з екрана.
14. Yılmaz Y. The Relation With Case Affixes Of {-mAk} and {-mA} Affixes // Turkish Studies. – 2012. – №7. – s. 1267–1280.
15. Yürklenici ana sözleşmesi 2015 [E. ресурс]: Режим доступу: <http://www.havaisyapikooperatifi.com/wp-content/uploads/2019/05/HAVA%20C5%9E-ANA-Y%C3%9CKLEN%C4%B0C%C4%B0-S%C3%96ZLE%C5%96MES%C4%B0.pdf> (дата звернення 19.01.2020 р). – Назва з екрана.

Functioning of the *-maksız* affix as a stylistic marker in official document texts of Turkish language

G. Y. Spotar-Ayar, T. Pavlichenko

Abstract. This article is devoted to the study of the functioning of the *-maksız* affix as a stylistic marker in the style of official documents, to analyze the influence of the communicative situation on the frequency of its use. The article systematizes the material on the components of morpheme, analyzes the semantic changes of the components that have occurred as a result of the process of grammaticalization and desemantization.

Keywords: *converb, style, official document style, gramaticalization, synthesis, affix.*

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu